

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Historie – Obecné dějiny

Diplomová práce

Bc. Martin Ollé

**Chudoba prvních svatyň minoritů na příkladu vybraných lokalit v Anglii v letech 1224–
1258/1259**

Poverty of the first Franciscan religious buildings on the example of the selected sites in
England during the years 1224–1258/1259

Praha 2016

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Václav Drška Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Brandýse nad Labem dne 20. 12. 2016

.....
Martin Ollé

Poděkování:

Na tomto místě děkuji zejména vedoucímu práce panu doc. PhDr. Václavu Drškovi Ph.D., bez jehož cenných podnětů by tato práce nevznikla. Obrovský dík patří mé rodině, která mi poskytla ideální zázemí pro dokončení práce. Velice si vážím toho, že jsem měl možnost vycestovat do Anglie a setkat se zde se všemi archeology v lokalitách, které v této práci tvoří část případových studií. Velmi si cením jejich ochoty konzultovat se mnou nálezy z míst, která zkoumali, zejména s ohledem na vysoký věk mnohých z nich, neboť průzkumy v některých lokalitách byly provedeny před více než čtyřiceti lety. Na tomto místě bych chtěl vyjádřit zvláštní poděkování dr. Glynu Coppackovi, bez jehož pomoci bych neměl možnost osobně navštívit dosud existující objekt na místě založení lincolnských minoritů, který je veřejnosti přes deset let nepřístupný. Děkuji také mým několika přátelům, kteří mi pomohli s pochopením překladů vybraných pasáží, především z italských studií a článků, jež byly pro tuto práci naprosto klíčové. Nakonec musím poděkovat paní Mgr. Růženě Dobešové za jazykovou korekturu práce.

Klíčová slova

Anglie, svatyně, chudoba, minorité, 13. století

Keywords

England, religious buildings, poverty, Franciscans, 13th century

Abstrakt

Diplomová práce se soustředí na interpretaci postoje Františka z Assisi k chudobě prvních minoritských svatyní. Případové studie budou tvořit svatyně anglických minoritů z vybraných lokalit z let 1224–1258/9. Cílem jejich studia je ukázat, do jaké míry odrážely Františkův přístup k chudobě staveb. Studium Františkova chápání chudoby staveb bude založeno na analýze vybraných písemných pramenů řádové provenience. Při rekonstrukci charakteru a liturgické funkce prvních svatyní anglických minoritů bude vedle Tomáše z Ecclestonu, jehož dílo známé jako *Tractatus de adventu fratrum Minorum in Angliam* patří mezi nejvýznamnější narativní prameny v rámci zkoumaného období, čerpáno také z královských darů na výstavbu a z nálezových zpráv z lokalit, které byly archeologicky zkoumány. Shrnutí míry vyjádření chudoby na příkladu analyzovaných svatyní anglických minoritů bude předmětem závěru diplomové práce.

Abstract

The master thesis is focused on the interpretation of the attitude of Francis of Assisi towards the poverty of the first Franciscan religious buildings. Religious buildings of the English Franciscans from the selected sites from the years 1224–1258/1259 will comprise the case studies. The goal of their study is to show the extent to which they reflected Francis's approach towards poverty of buildings. The study of Francis's understanding of poverty of buildings will be based on the analysis of the chosen written sources of the order's provenance. Besides Thomas of Eccleston, whose work known as *Tractatus de adventu fratrum Minorum in Angliam* belongs to the most important narrative sources within the examined period, the royal grants for construction and the reports from the sites which were archaeologically excavated will be used for the reconstruction of the character and liturgical function of the first religious buildings of the English Franciscans. A summary of the degree of expression of poverty on the examples of the analyzed religious buildings of the English Franciscans will be the subject of the conclusion of the master thesis.

Obsah

Úvod.....	1
Prameny	3
Literatura.....	6
Františkův příklon k chudobě v kontextu jeho obrácení.....	8
1. František a chudoba staveb ve svědectví dobových pramenů	12
1. 1. Vývoj sídelních struktur minoritů a pojetí chudoby staveb do roku 1226 očima některých spisů zakladatele a papežských bul	12
1. 1. 1. Problematika upřesnění charakteru staveb v <i>Závěti</i> a otázka existence „zavětí“ ..18	
1. 2. Obraz chudoby staveb spjatých s Františkovým působením s důrazem na Rivotorto a Porciunkulu ve vybraných řádových pramenech po jeho smrti	21
1. 2. 1. Zákaz vlastnictví v příběhu o Rivotortu: Verze z Celanovy první hagiografie o Františkovi v porovnání s verzí v <i>Legendě tří druhů</i>	22
1. 3. Dopad rozlišování mezi užíváním a vlastnictvím v <i>Quo elongati</i> na příběhy o chudobě staveb ve druhém Celanově životopise o Františkovi	26
1. 4. <i>Assiská kompilace</i> : problematika věrohodnosti perikop 56 a 58	29
1. 5. Základní charakteristiky chudoby staveb během Františkova života	34
2. Rekonstrukce prvních svatyní anglických minoritů	39
2. 1. Ecclestonův <i>Traktát</i> a jeho výpovědní hodnota při rekonstrukci charakteru prvních staveb anglických minoritů	39
2. 2. Rekonstrukce charakteru prvních svatyní s důrazem na Ecclestonovo dílo	44
2. 2. 1. Londýn: Výstavba první svatyně a otázka její funkce coby soukromé oratoře bratří	44
2. 2. 2. <i>Registrum Fratrum Minorum Londoniae</i> v kontextu výstavby kaple londýnského založení a její liturgická funkce	45
2. 2. 3. <i>Ecclesia</i> a problém její podoby a liturgické funkce	47
2. 2. 4. První dvě svatyně minoritů v Cambridgi	49
2. 3. Rekonstrukce výstavby a charakteru prvních svatyní s důrazem na královské dary	51
2. 3. 1. Northampton	51
2. 3. 2. Reading	53
2. 3. 3. Salisbury	56
2. 3. 4. Scarborough	57
2. 4. Rekonstrukce výstavby a charakteru prvních svatyní s důrazem na svědectví archeologie	58
2. 4. 1. Bristol	59
2. 4. 2. Hartlepool	62
2. 4. 3. Oxford	64
2. 4. 4. Lincoln	68
Exkurz: Chudoba archeologicky zkoumaných svatyní anglických minoritů v zrcadle nejstarších generálních řádových konstitucí	74
Závěr	77
Seznam pramenů a literatury	82
Příloha 1	I
Příloha 2	II

Úvod

Když došlo v Anglii během vlády Jindřicha VIII. k rušení klášterů, nevyhnulo se ani minoritům coby zástupcům žebravých řádů. Přitom to byli právě menší bratři, kteří měli v Anglii nejvíce řádových domů ze všech mendikantských řádů. Jen v rozmezí let 1224 až 1250 jich bylo založeno čtyřicet.¹ Pro drtivou většinu z nich však násilné ukončení jejich existence mělo naprosto katastrofální důsledky. Ze staveb z uvedeného období se totiž do dnešní doby zachoval pouze jediný objekt, a to v Lincolnu. V případě dalších svatyň se pak již jedná pouze o pozůstatky. Jejich stavební vývoj a podobu ovšem v řadě lokalit ozřejmil archeologický průzkum, byť s rozdílnými výsledky. Na jiných místech se archeologické průzkumy vůbec nerealizovaly. Velké množství informací o podobě a funkci prvních svatyň anglických minoritů tak kromě archeologie máme zejména díky dochovanému dobovému spisu, jehož autorem byl sám anglický menší bratr. Je jím *Tractatus de adventu fratrum Minorum in Angliam* Tomáše z Ecclestonu (dále jen *Traktát*).² Ecclestonovo dílo je skutečně nepostradatelným pramenem při rekonstrukci představy o podobě prvních svatyň anglických minoritů. Naneštěstí jeho popis nelze takřka vůbec ověřit, protože se jím popisované stavby buď nedochovaly, nebyly archeologicky zkoumány, případně archeologie nebyla schopna dát Ecclestonovi jednoznačně za pravdu. To ovšem vůbec nesnižuje hodnotu jeho svědectví, jak bude snahou v této práci demonstrovat.

V důsledku téměř úplné absence svatyň anglických menších bratří do první poloviny 13. století zvolené téma stojí do velké míry na okraji akademického zájmu. V tomto ohledu proto není příliš překvapující, že od roku 1937, kdy Alan R. Martin publikoval jednu z prvních systematických monografií o anglické minoritské architektuře, došlo prozatím jen k jedinému vydání práce Martinova formátu.³ Jde o publikaci leicesterské archeoložky Deirdre O'Sullivan z roku 2013, v níž autorka pojednává o archeologii všech mendikantských řádů v Anglii a ve Walesu během středověku.⁴

Předkládaná diplomová práce se soustředí na interpretaci postoje Františka z Assisi k chudobě prvních minoritských staveb. Ve světle zcela nových poznatků o některých lokalitách, které jsou nyní díky monografii O'Sullivanové zpřístupněny, si na příkladu Anglie v letech 1224–1258/1259 kladu za cíl analyzovat podobu a liturgickou funkci vybraných

¹ Deirdre O'SULLIVAN, *In the Company of the Preachers: The Archaeology of Medieval Friaries in England and Wales*, Leicester 2013, tab. 1. 1. (s. 5).

² *Fratris Thomae vulgo dicti de Eccleston Tractatus de adventu fratrum Minorum in Angliam*, Andrew G. LITTLE (ed.), Manchester 1951.

³ Alan R. MARTIN, *Franciscan Architecture in England*, Manchester 1937.

⁴ Pozn. 1.

příkladů svatyň anglických menších bratří s cílem ukázat, do jaké míry tyto budovy odrážely zakladatelovo pojetí chudoby staveb. Zkoumané období je vymezeno dobou příchodu minoritů do Anglie a roky, kdy Eccleston přestal psát *Traktát*.⁵

Nejdříve bude představena osoba Františka, zejména pokud jde o zakladatelův příklon k chudobě v kontextu jeho konverze. Následující dvě kapitoly budou však již analytické.

První kapitola se zaměří na studium Františkova postoje k chudobě staveb. Kromě snahy o pochopení Františkova chápání chudoby staveb menších bratří se tato obsáhlá pramenná analýza pokusí oddělit nejen pozdější glosy, ale také polemiku františkánů-spirituálů ohledně chudoby staveb od takového rekonstruovaného obrazu Františkova přístupu k chudobě budov, který mohl věrněji odrážet dobu života zakladatele. Toto odlišení se bude týkat zejména rozboru vybraných pasáží z obou Celanových hagiografií a některých perikop z *Assiské kompilace*.

Druhá kapitola je věnována charakteru a podobě svatyň anglických menších bratří od jejich příchodu do Anglie roku 1224 až do let 1258/1259. Jejich studium bude vycházet z Ecclestonova díla, královských darů na výstavbu několika vybraných svatyň a konečně z nálezových zpráv z vybraných lokalit, kde došlo k hlubšímu poznání daných aspektů pojednávaných staveb díky archeologii. Nicméně o každém z pramenů nebude pojednáno samo o sobě. V některých jsou totiž informace o svatyních minoritů tak nedostatečné, že je bez kombinace s dalšími zdroji nelze rekonstruovat. Konkrétní případové studie se proto budou nacházet v podkapitole o příslušném prameni, z něhož o dané svatyni víme nejvíce.

V závěru dojde k souhrnnému zhodnocení poznatků získaných studiem svatyň anglických minoritů v první polovině 13. století a následně k vyslovení závěru ohledně míry, do jaké se na základě studovaného Františkova postoje k chudobě staveb zrcadlil v analyzovaných příkladech svatyň anglických menších bratří.

⁵ *Fratrīs Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. xxii.

Prameny

Při analýze Františkova postoje k chudobě prvních staveb minoritů bude čerpáno především z italské kritické edice, jež je kolektivním dílem několika autorů.⁶ Jedná se o obsáhlý soubor jak oficiálních, tak neoficiálních pramenů o zakladateli. V této práci budou studovány konkrétní pasáže týkající se chudoby staveb s důrazem na *Nepotvrzenou a Potvrzenou řeholi*, Františkovu *Závěť*, oba životopisy o zakladateli od Tomáše z Celana a *Legendu perugijskou*, známou také pod názvem *Assiská kompilace*. V případě *Assiské kompilace* bude pozornost soustředěna na vybrané perikopy s formulí *nos qui cum eo fuimus* či jí podobné varianty. Jejich význam spočívá v tom, že se v nich odráží svědectví Františkových druhů, čímž navozují dojem autentických a přímých svědectví o Františkovi.⁷ Nicméně ne všichni badatelé sdílejí tuto představu a k daným perikopám přistupují daleko opatrněji, jak bude ukázáno.⁸ Neméně významné budou také některé papežské buly vydané jak během Františkova života, tak po něm. Ty jsou součástí několikasvazkového díla s názvem *Bullarium Franciscanum*.⁹ Pokud jde o prameny k jednotlivým případovým studiím, bude využito pramenů královské kanceláře především z období vlády Jindřicha III. Budou jimi zejména *Close*, *Liberate* a *Patent Rolls*. Informace o královských darech a vydáních jsou totiž v některých případech tak podrobné, že umožňují do značné míry rekonstruovat postup výstavby prvních svatyň anglických minoritů. Konečně bude přistoupeno ke studiu zpráv z archeologických výzkumů, přičemž největší důraz bude kladen na archeologická zjištění v Bristolu, Hartlepoolu a Oxfordu.¹⁰ Jedinou lokalitu představuje zmiňovaný zachovávaný objekt v Lincolnu.¹¹ Nejvýznamější narativní pramen k poznání chudoby prvních svatyň anglických minoritů představuje zmiňované Ecclestonovo dílo.

⁶ *Fontes Franciscani*, Enrico MENESTÓ, Stefano BRUFANI *et. al.* (ed.), Assisi 1995.

⁷ Tyto perikopy se staly předmětem jedné z monografií Raoula Manselliho. Raoul MANSELLI, *We Who Were With Him: A Contribution to the Franciscan Question*. Translated by Edward Hagman, in: *Greyfriars Review* 14 (Supplement), 2000, s. 1-196.

⁸ Například Giovanni MICCOLI, *Francesco d'Assisi: Realtà e memoria di un'esperienza cristiana*, Torino 1991, s. 229-247.

⁹ Pro tuto práci bude čerpáno pouze z prvního dílu. *Bullarium Franciscanum Romanorum pontificum constitutiones, epistolas, ac diplomata continens tribus ordinibus Minorum, Clarissarum, et Poenitentium a seraphico patriarcha sancto Francisco institutis concessa ab illorum exordio ad nostra usque tempora*, Joannes H. SBARALEA (ed.), T. 1, *Ab Honorio III. ad Innocentium III.*, Romae 1759.

¹⁰ K Oxfordu Tom G. HASSALL *et. al.*, „Excavations in St. Ebbe's, Oxford, 1967–1976: Part I: Late Saxon and Medieval Domestic Occupation and Tenements, and the Medieval Greyfriars“, in: *Oxoniensia* 54, 1989, s. 71-277. K Hartlepoolu jde o archeologický výzkum Robina Danielse. Robin DANIELS, „The Excavation of the Church of the Franciscans, Hartlepool, Cleveland“, in: *The Archaeological Journal* 143, 1986, s. 260-304; Robin DANIELS *et. al.*, *Hartlepool: An Archaeology of the Medieval Town*, Hartlepool 2010, s. 131-143.

¹¹ Jak všechny dosavadní interpretace budovy, tak zhodnocení nejnovějších poznatků přináší dvoudílný nepublikovaný konzervační plán, za jehož zapůjčení děkuji dr. Glynu Coppackovi. Colin HAYFIELD, „A Conservation Plan for the Greyfriars Building, Broadgate, Lincoln“, 2. Vols., Lincoln 2005. Nepublikováno.

Hned v prologu díla čteme, že autor *Traktátu* sepisoval dílo dvacet šest let.¹² Tomáš totiž zmiňuje Johna ze Stamfordu, který se stal anglickým provinciálem roku 1258, nicméně již nepíše o smrti Adama Marshe, který zemřel roku 1259. Z toho lze usuzovat, že Eccleston začal sbírat materiál pro psaní kolem roku 1231/1232, přičemž jeho spis končí mezi roky 1258 či 1259.¹³ Spis je řazen do patnácti *collationes*, přičemž slovo *collatio* by zde mělo být chápáno jako rozhovor, kdy se bratři sešli a sdělovali si své zkušenosti, jichž se Eccleston také účastnil.¹⁴ Při otázce charakteru Ecclestonova textu je nezbytné mít na paměti, že nepsal kroniku, nýbrž dílo koncipoval jako jakýsi soubor poznámek. Proti práci kronikáře totiž svědčí jakákoliv absence chronologického sledu událostí a dále výskyt pouhého jediného letopočtu. Tímto datem je doba příchodu minoritů do Anglie, tedy Ecclestonem uváděné 10. září roku 1224.¹⁵ Tyto skutečnosti mohou vést k přesvědčení, že jeho dílo se jeví jako chaotické.¹⁶ Nicméně tomu tak zcela není. Na prvním místě je potřeba zmínit řazení jednotlivých *collationes*, které ukazují na jistou vnitřní logiku textu. Zatímco v prvních pěti autor spisu popisuje počátky minoritů v Anglii, jak dokládají kapitoly o prvních založeních, přijímání noviců či prvotních stavbách menších bratří, v dalších čtyřech je pojednáno o zvětšování míst a stavbě dalších budov, a dále pak o rozdělení provincie do jednotlivých kustodií atd. To nasvědčuje postupně se formující organizaci provincie. Ve zbytku textu nachází zvláštní oslavu konkrétní skupiny osob, jimiž jsou například provinciálové, generální ministři, ba dokonce také někteří bratři.¹⁷ Při koncipování *collationes* Eccleston čerpal z ústní tradice a zaznamenával, co slyšel, často od svých spolubratří či učitelů, přičemž zapisoval historiky a zkušenosti, což dodávalo dílu charakter jakési kolektivní paměti.¹⁸ Nezdá se však, že by se jednalo o čirou nahodilost. Nasvědčují tomu totiž nejstarší dochované fragmenty dvou rukopisů Tomášova spisu ze 13. století, které písaři seřadili do dvou sloupců. Širší byl místem, kam se zapisoval hlavní text, zatímco vnější byl určen pro dodatečné poznámky,

¹² „...communico vobis collationes, quas a carissimis nutritiis et coalumnis meis per viginti sex annos consecutum fuisse me gaudeo.“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 1.

¹³ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. xxii. Ke smrti Adama Marshe Bert ROEST, *Franciscan Learning, Preaching and Mission c. 1220-1650: Cum scientia sit donum Dei, armatura ad defendendam sanctam Fidem catholicam...*, Leiden 2014, s. 88.

¹⁴ Annette KEHNEL, „Der mendikantische Konvent: Lokale Schaltstelle einer universalen Kommunikationsgemeinschaft. Überlegungen zum Aufbau und zur Textstruktur des *Tractatus de adventu fratrum Minorum in Angliam* von Thomas von Eccleston (1258/9)“, in: *Franciscan Organisation in the Mendicant Context: Formal and Informal Structures of the Friars' Lives and Ministry in the Middle Ages*, Jens RÖHRKASTEN, Michael ROBSON (ed.), Berlin 2010, s. 192. Ke struktuře spisu *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 2 a pozn. 1 a 2.

¹⁵ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. xxiii, 3 a pozn. a.

¹⁶ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. xxiv.

¹⁷ A. KEHNEL, „Der mendikantische Konvent“, s. 212.

¹⁸ A. KEHNEL, „Der mendikantische Konvent“, s. 190 a 211.

popřípadě zde byl okrajový sloupec, kam mohlo být později neustále přepisováno.¹⁹ Ve všech těchto ohledech je Ecclestonovo dílo zcela odlišné od práce jeho současníka, bratra Jordána z Giana, jehož spis o historii minoritů v německých zemích v prvních desetiletích od jejich příchodu je kronikou ve vlastním smyslu.²⁰

Pokud jde o informace, které o Ecclestonovi známe, můžeme se spolehnout pouze na to, co máme k dispozici z jeho spisu.²¹ Do Řádu vstoupil za života bratra Solomona, kvardiána londýnského konventu v roce 1231.²² Studoval v Oxfordu a za provincialátu Williama z Nottinghamu pobýval v londýnském konventu. Právě k Williamovi z Nottinghamu měl patrně velice blízko.²³ Protože byl menším bratrem, znal také některé dokumenty týkající se řádového společenství, jehož byl členem. Ze zakladatelových spisů několikrát odkazuje na *Potvrzenou řeholi* z roku 1223. Františkovu *Závěť* či jiné další spisy výslovně neuvádí, avšak není zcela vyloučeno, že na ně nemohl poukazovat. Musel mít zároveň jisté povědomí o druhém Celanově životopisu o Františkovi, neboť skrze Martina z Bartonu zmiňuje příhodu, kdy František zničil dům, který byl u příležitosti konání generální kapituly v Porciunkule pro bratry vystaven. Znal také některé papežské buly glosující řeholi minoritů, například bulu Řehoře IX. *Quo elongati* z roku 1230.²⁴

¹⁹ Annette KEHNEL, „The Narrative Tradition of the Medieval Franciscan Friars on the British Isles: Introduction to the Sources“, in: *Franciscan Studies* 63, 2005, s. 479.

²⁰ K nejnovější kritické edici Jordánovy kroniky *Chronik vom Anfang der Minderbrüder besonders in Deutschland (Chronica fratris Jordani)*, Johannes SCHLAGETER (ed.), Norderstedt 2012.

²¹ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. xxi. Již v případě autorova přídomku *de Eccleston* nepanuje naprostá jistota, neboť se jedná o pozdější přípisek. Minimum známých informací o Ecclestonovi dále podtrhují skutečnosti, že takřka nic není známo o Simonovi z Esseby, jemuž je dílo věnováno a dále o Norfolku coby oblasti, odkud autor *Traktátu* pocházel, ačkoliv řada osob, na které v díle odkazuje, pochází právě odsud. *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. xxii-xxiii, 1.

²² *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. xxii, 7 (pozn. v).

²³ „*In ipso conventu Londoniae, tempore piae memoriae fratris W. ministri et fratris Hugonis gardiani, vidi fratres bibere cerevisiam tam acidam, ut mallent aliqui aquam bibere, et comedere panem quem tortam vocant vulgariter. Insuper et deficiente pane, in praesentia dicti ministri et hospitem in hospitio diutius comedi alia.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 8. K Ecclestonově blízkosti k Williamovi z Nottinghamu *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. xxii-xxiii, 101-102.

²⁴ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. xxvi, 6 a pozn. l, 25 a pozn. b a c, 32 a pozn. p, 38 a pozn. e, 42 a pozn. b, 66 a pozn. h, 102 a pozn. 3f. Ke generální kapitule zmiňované Martinem z Bartonu *Fontes Francisci*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 496.

Literatura

Z literatury jsou k problematice charakteru minoritských staveb velmi podnětné práce Luigiho Pellegriniho, který se tématem dlouhodobě zabývá, byť se zaměřuje především na Itálii.²⁵ O charakteru prvních budov menších bratří v kontextu dobových pramenů pojednal v několika příspěvcích francouzský medievista Jacques Dalarun.²⁶ Ze starší literatury je k dějinám anglických minoritů nutné vzpomenout práce Davida Knowlese, který jim ve své monografii o řeholních řádech v Anglii věnuje jednu kapitolu. Mezi dalšími lze zmínit také práci Johna R. H. Moormana.²⁷ Moorman navíc publikoval monografii o historii minoritů v Cambridgi, která doposud patří k nejobsáhlejším příspěvkům o zdejším řádovém založení menších bratří.²⁸ Je prakticky stejného formátu, jako je tomu v případě ještě starší publikace o minoritech v Oxfordu, jejímž autorem je Andrew G. Little.²⁹ Kromě této monografie je s ohledem na tuto práci nesmírně hodnotný také Littleův článek k minoritům v Salisbury.³⁰ Starší práce věnované jednotlivým lokalitám pak uzavírá dílo Charlese Cottona o minoritech v Canterbury.³¹ Z novější literatury poskytuje syntézu historických a archeologických poznatků k jednotlivým založením všech nejvýznamnějších mendikantských řádů v Anglii ve středověku již vzpomínaná publikace O'Sullivanové. Velmi důležité jsou s ohledem na zkoumané období příspěvky historika Jense Röhrkastena, v nichž se autor věnuje právě době příchodu a dějinám anglických minoritů v prvních desetiletích jejich působení na anglické půdě.³² V tomto ohledu je úctyhodným počinem autorova několikasetstránková monografie o

²⁵ Luigi PELLEGRINI, *Insedimenti francescani nell'Italia del Duecento*, Roma 1984; Luigi PELLEGRINI, *I luoghi di frate Francesco. Memoria agiografica e realtà storica*, Milano 2010.

²⁶ Jacques DALARUN, „Les maisons des frères. Matériaux et symbolique des premiers couvents franciscains“, in: *Le village médiéval et son environnement. Études offertes à Jean-Marie PESEZ*, Laurent FELLER, Perrine MANE, Françoise PIPONNIER (ed.), Paris 1998, s. 75-95. Článek opětovně vyšel roku 2005. Jacques DALARUN, „Les maisons des frères. Matériaux et symbolique des premiers couvents franciscains“, in: *Les espaces sociaux de l'Italie urbaine (XIIe-XVe siècles). Recueil d'articles*, Patrick BOUCHERON, Olivier MATTÉONI (ed.), Paris 2005, s. 245-265.

²⁷ David KNOWLES, *The Religious Orders in England*, Vol. 1, Cambridge 1948; John R. H. MOORMAN, *Medieval Franciscan Houses*, New York 1983.

²⁸ John R. H. MOORMAN, *The Grey Friars in Cambridge 1225–1538*, Cambridge 1952.

²⁹ Andrew G. LITTLE, *The Grey Friars in Oxford*, Oxford 1892.

³⁰ Andrew G. LITTLE, „Grey Friars of Salisbury“, in: *The Wiltshire Archaeological and Natural History Magazine* 47, 1935, č. 162, s. 36-54.

³¹ Charles COTTON, *The Grey Friars of Canterbury, 1224 to 1538: A Contribution to the 700th Anniversary of their Arrival in England*, Manchester 1924.

³² Jens RÖHRKASTEN, „The Convents of the Franciscan Province of *Anglia* and their Role in the Development of English and Welsh Towns in the Thirteenth and Fourteenth Centuries“, in: *Mélanges de l'École française de Rome - Moyen Âge* 124, 2012, č. 1, s. 207-220. Dostupné na <http://mefrm.revues.org/230>. Cit dne 15. 12. 2016; Jens RÖHRKASTEN, „The Creation and Early History of the Franciscan Custody of Cambridge“, in: *Canterbury Studies in Franciscan History*, Vol. 1, Michael ROBSON, Jens RÖHRKASTEN (ed.), Canterbury 2008, s. 51-81; Jens RÖHRKASTEN, „The Early Franciscans and the Towns and Cities“, in: *The Cambridge Companion to Francis of Assisi*, Michael J. P. ROBSON (ed.), Cambridge 2012, s. 178-192.

londýnských mendikantech od jejich příchodu až po zrušení Jindřichem VIII.³³ K londýnským mendikantským řadovým domům stojí za zmínku ještě dizertační práce archeologa Nicka Holdera, která Röhrkastenu historickou monografií doplňuje o rozměr archeologický a topografický.³⁴ Raným dějinám anglických minoritů se věnují také některé regionálně zaměřené příspěvky Michaela J. P. Robsona.³⁵ Svého vydání se dočkaly také studie zaměřené na oblasti jihovýchodní Anglie a West Midlands od Anny Anisimové a Davida Lamba.³⁶

³³ Jens RÖHRKASTEN, *The Mendicant Houses of Medieval London 1221–1539*, Münster 2004.

³⁴ Nick HOLDER, „The Medieval Friaries of London: A Topographic and Archaeological History, before and after the Dissolution“, dizertační práce, Department of History, Royal Holloway, University of London 2011. Nepublikováno. Dostupné na pure.rhul.ac.uk/portal/files/4629096/Holder_friaries_PhD_thesis.pdf. Cit. dne 15. 12. 2016.

³⁵ Michael ROBSON, „The Greyfriars in Canterbury (1224–1498/99)“, in: *Miscellanea francescana* 94, 1994, s. 251-289. Článek znovu vyšel roku 2012. Michael ROBSON, „The Greyfriars in Canterbury (1224–1498/99)“, in: *The Greyfriars in England (1224–1539): Collected Papers*, Michael ROBSON (ed.), Padova 2012, s. 327-354. K dalším Robsonovým studiím například Michael ROBSON, „The Franciscan Custody of York in the Thirteenth Century“, in: *The Friars in Medieval Britain: Proceedings of the 2007 Harlaxton Symposium*, Nicholas ROGERS (ed.), Donington 2010, s. 1-24.

³⁶ Anna ANISIMOVA, „Mendicants in the Monastic Towns of South-Eastern England“, in: *The Friars in Medieval Britain: Proceedings of the 2007 Harlaxton Symposium*, Nicholas ROGERS (ed.), Donington 2010, s. 319-330; David LAMB, „Service, Image and Leadership: The First Century of the Franciscan Settlement in the West Midlands“, in: *Midland History* 27, 2002, s. 16-37.

Františkův příklon k chudobě v kontextu jeho obrácení

František z Assisi se narodil někdy v letech 1181 či 1182 do zámožné rodiny obchodníka s látkami Pietra Bernardoneho.³⁷ V první Celanově hagiografii o Františkovi její autor charakterizuje Františka coby obezřetného obchodníka, avšak zároveň jako příliš rozhazovačného člověka.³⁸ V mládí se nadchl pro rytířské ideály, v jejichž souvislosti Františka přitahovaly bitvy a válečnictví. Minimálně v jeho rodném městě k nim měl dostatek prostoru a velmi pravděpodobně se jich také účastnil. V tehdejší době totiž Assisi bylo dějištěm sporu nejen o strategickou pevnost La Rocca mezi papežem a příznivci císaře, ale také zde zuřila válka starých feudálních rodů s novou vrstvou obchodníků, kdy cílem druhé skupiny bylo vypudit z města cizince, papežovy a císařovy stoupence a dosáhnout nezávislosti v podobě *komuny*.³⁹ Nicméně také okolí Assisi skýtalo možnosti válečných střetnutí. V tomto ohledu se jednalo o boje mezi Assisi a sousední Perugií. František se v nich opět angažoval, přičemž jeho zápal bojovat neopadl dokonce ani poté, co roku 1202 padl v Perugii do více jak ročního zajetí.⁴⁰ Zlom v tomto způsobu života přišel až roku 1205. Tehdy se František znovu vydal do války. Tentokrát byla cílem Apulie, kam doprovázel jednoho assiského spoluobčana, který odešel bojovat do služeb papeže proti císaři. Do Apulie ovšem František již nedošel, neboť ve Spoletu měl vidění, které ukončilo jeho zamýšlenou cestu a stalo se počátkem jeho vnitřního přerodu.⁴¹ Jak nám sděluje Celano, František v tomto snu spatřil spoustu zbraní ve svém rodném domě, jež byly určeny jak pro něj, taky pro jeho vojáky. Proto se domníval, že jsou znamením úspěchu při tažení. Nicméně tento výklad nebyl správný, neboť již neměl nic společného s jeho počátečním válečným zápallem a sám František se z něj ani nedokázal tolik radovat. Uvedený sen byl předzvěstí toho, jak František bude stát v čele armády, jež ovšem bude čistě duchovní podstaty, kterou bude významné řeholní společenství, jehož se stane zakladatelem.⁴² Vzdání se jeho předchozího způsobu života tím ovšem neskončilo. Odmítnutí veškerého vlastnictví totiž představovalo neméně důležitý rozměr jeho nového života. Ilustruje jej především velmi působivá scéna, na jejímž

³⁷ Původně se však jmenoval Jan, přičemž změna jména nejpravděpodobněji souvisela s jeho nadšením pro francouzský jazyk. K hypotézám ohledně změny jména stručně Jacques LE GOFF, *Svatý František z Assisi*. Přeložila Kateřina Vinšová, Praha 2004, s. 43-44. Františkova matka jej nechala pokřtít ve jménu sv. Jana Křitele na znamení zvláštního Františkova citového pouta k tomuto světcí. *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 445.

³⁸ „...*non avarus sed prodigus, non accumulator pecuniae sed substantiae dissipator, cautus negotiatur sed vanissimus dispensator...*“. *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 278.

³⁹ J. LE GOFF, *Svatý František*, s. 45.

⁴⁰ J. LE GOFF, *Svatý František*, s. 45.

⁴¹ J. LE GOFF, *Svatý František*, s. 45-46.

⁴² *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 281. K uvedenému výkladu srov. také J. LE GOFF, *Svatý František*, s. 46.

konci se František ocitl zcela nahý před assiským biskupem, který jej zahalil do pláště.⁴³ Toto jednání se tak stalo nejen symbolem Františkova zřeknutí se veškerého vlastnictví, ale také postavení, které mu jakožto synovi prosperujícího obchodníka s látkami od narození náleželo. Toto vše bylo dovršeno v kostelíku Panny Marie Andělské (Porciunkule). František sem zavítal v den, kdy byly čteny úryvky z evangelia o tom, jak Kristus vyslal apoštoly do světa kázat slovo Boží a zároveň je nabádal, aby si na cestu prakticky nic nebrali. Františka tato slova natolik uchvátila, že v nich ihned rozpoznal přesnou náplň svého poslání.⁴⁴ Tato událost se odehrála buď 12. října 1208, nebo 24. února 1209.⁴⁵ Jedním ze základních pilířů Františkova nového života se proto stává absolutní chudoba. Chudoba, která však v kontextu sociálních, politických a ekonomických nerovností také bytostně souvisela přímo s jeho rodným městem. Přestože se František narodil do prosperující rodiny obchodníka s látkami a patřil tak do skupiny nazývané v italském prostředí *popolo grasso*, existovala zde také vrstva chudých a bezprávných obyvatel, *popolo minuto*, jež byla v kontextu moci a bohatství vládnoucí vrstvy marginalizována.⁴⁶ František se v této souvislosti rozhodl opustit Assisi, avšak odcházel inspirován žít se svými podobně smýšlejícími společníky jako „*minor*“ po vzoru *popolo minuto*. Důležitým momentem v tomto ohledu bylo, když se v průběhu obrácení František setkal s osobou patřící do zmiňované neprivilegované skupiny obyvatel, jímž byl postižený leprou. To mělo pro Františka tak zásadní význam, že jej vedlo k prozření, a - skrze Boží milost - uvědomění ohledně rovnosti všech lidí před Bohem.⁴⁷ Život první skupinky bratří měl zpočátku jasné kontury poustevnického života.⁴⁸ Přesto odloučení od městského prostředí nebylo deifinitvní. František město sice podezřívával jakožto místo zla a hříchu, avšak zároveň to byl prostor, který skýtal možnost výše uvedené nerovnosti po vzoru Assisi napravit pomocí kázání a ministrování.⁴⁹ Tato váhavost mezi příklonem buď k eremitskému životu, nebo přebývání mezi lidmi je ostatně přítomna také v první Františkově hagiografii od Celana.⁵⁰ Poté, co v roce 1210 Innocenc III. potvrdil skupince Františkových dvanácti společníků první řeholi, se bratři vrátili do společného údolí, kde se radili, zda působit mezi

⁴³ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 289-290.

⁴⁴ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 295-297.

⁴⁵ Jiří B. ŠTIVAR, *Františkánské prameny. II., Legendy o svatém Františkovi z let 1226-1235*, Velehrad 2003, pozn. 393 (s. 80).

⁴⁶ Michael F. CUSATO, „Wall-to-Wall Ministry: Franciscan Ministry in the Cities of Thirteenth-Century Italy“, in: *Spirit and Life: A Journal of Contemporary Franciscanism* 10, 2000, s. 38.

⁴⁷ M. F. CUSATO, „Wall-to-Wall Ministry“, s. 38-39.

⁴⁸ Bert ROEST, „The Franciscan Hermit: Seeker, Prisoner, Refugee“, in: *Church History and Religious Culture* 86, 2006, č. 1-4, s. 165-166.

⁴⁹ M. F. CUSATO, „Wall-to-Wall Ministry“, s. 40.

⁵⁰ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 308-310; Grado G. MERLO, „Eremitism in Medieval Franciscanism“, Translated by Nancy Celaschi, in: *Franciscan Solitude*, André CIRINO, Josef RAISCHL (ed.), New York 1995, s. 265.

lidmi, nebo se uchýlit na osamocená místa.⁵¹ Tato otázka byla v počátečních letech nakonec vyřešena syntézou městského a poustevnického života, což znamenalo, že bratři neměli žádný stabilní přístřešek.⁵² O tom přináší svědectví rovněž Jakub z Vitry, který při své cestě kolem Assisi v roce 1216 zaznamenal, jak během dne bratři v městech a městečkách pracují, zatímco v noci se uchylují do poustevn či na osamělá místa z důvodu kontemplace.⁵³ Příkladem je zde návrat bratří z Říma, po němž se uchýlili na místo tak odlehle od lidského obydlí, až nebyli schopni najít obživu.⁵⁴ Jejich závislost na městu byla proto zřejmá již z čistě existenčních důvodů.⁵⁵ Vysvětlení, proč nedošlo k udržení ryze poustevnického způsobu života prvních bratří, podává Merlo. Podle něj bylo již v případě eremitské praxe ve starších dobách obtížné najít osamělá místa. To ovšem bylo ještě obtížnější v době Františkova života, protože značný nárůst obyvatelstva ve městech zde vyžadoval „nové formy náboženské přítomnosti“. V jeho důsledku tak menší bratři měli vyvažovat rovnováhu mezi městem a poustevnou, což ovšem zhoršil značný početní nárůst bratří a jejich postupné začleňování do církevních struktur.⁵⁶ Tato *forma vitae*, jejíž naplňování vyhovovalo malé skupince bratří, se proto postupně začala potácet na pokraji udržitelnosti. Již roku 1217 byli bratři posláni na misie mimo Alpy z důvodu stoupajícího počtu řádových členů. Tato skutečnost tak před ně postavila zásadní otázku uživení se za podmínek napůl poustevnického života.⁵⁷ *Assiská kompilace* v této souvislosti dokonce uvádí, že generální kapituly konané roku 1221 se zúčastnilo již na pět tisíc bratří.⁵⁸ Tento počet nelze doložit a je otázkou, nakolik se jedná o nadsazené číslo. Potvrzuje to však narůstající množství bratří. Ruku v ruce s ním šel také strukturální přerod františkánství. S ohledem na nově příchozí již nebylo pouhým laickým společenstvím, jako tomu bylo v případě prvních bratří, nýbrž docházelo k čím dál většímu náboru kleriků s odlišným pohledem na další směřování menších bratří.⁵⁹ Tyto zásadní

⁵¹ „*Conferebant pariter, veri cultores iustitiae, utrum inter homines conversari deberent, an ad loca solitaria se conferre.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 309-310. K Innocencovu potvrzení J. LE GOFF, *Svatý František*, s. 14.

⁵² G. G. MERLO, „Eremitism“, s. 266.

⁵³ *Lettres de Jacques de Vitry (1160/70 - 1240)*, évêque de Saint-Jean-d'Acre, Robert B. C. HUYGENS (ed.), Leiden 1960, s. 75-76.

⁵⁴ „*Pervenerant tunc ad desertum locum, nimium prae lassitudine itineris fatigati et esurientes refectionem aliquam invenire non poterant, eo quod locus ille ab hominum habitatione valde remotus erat.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 308.

⁵⁵ J. RÖHRKASTEN, „The Early Franciscans“, s. 179.

⁵⁶ G. G. MERLO, „Eremitism“, s. 271.

⁵⁷ Michael F. CUSATO, „Hermitage or Marketplace? The Search for an Authentic Franciscan *Locus* in the World“, in: *Spirit and Life: A Journal of Contemporary Franciscanism* 10, 2000, s. 15. K prvním zaalpským misím bratří stručně J. RÖHRKASTEN, „The Early Franciscans“, s. 183-184.

⁵⁸ „*Dum beatus Franciscus esset in capitulo generali apud Sanctam Mariam de Portiuncula, quod dictum est capitulum sestriorum et fuerunt ibi quinque milia fratres...*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 1497.

⁵⁹ M. F. CUSATO, „Hermitage or Marketplace?“, s. 15.

proměny, probíhající již za Františkova života, korespondovaly s jeho odstoupením z čela řádu v roce 1221.⁶⁰ Františkova rezignace však v žádném případě neznamenal naprosté stažení se do ústraní, jak je patrné ze spisů vytvořených do jeho smrti roku 1226. V kontextu této práce se jedná zejména o *Nepotvrzenou řeholi*, *Potvrzenou řeholi* a *Závěť*. S ohledem na ohrožení původního života mezi městem a poustevnou jsou v nich již adresovány jak obavy z nebezpečí související s vytvářením trvalých sídelních struktur menších bratří, tak vlastnictví, které František v důsledku své duchovní konverze kategoricky odmítal.

⁶⁰ Michael F. CUSATO, „Francis of Assisi, Deacon? An Examination of the Claims of the Earliest Franciscan Sources 1229–1235“, in: *Defenders and Critics of Franciscan Life: Essays in Honor of John V. Fleming*, Michael F. CUSATO, Guy GELTNER (ed.), Leiden-Boston 2009, s. 36-37.

1. František a chudoba staveb ve svědectví dobových pramenů

1. 1. Vývoj sídelních struktur minoritů a pojetí chudoby staveb do roku 1226 očima některých spisů zakladatele a papežských bul

V textu *Nepotvrzené řehole* z roku 1221 jsme konfrontováni s realitou, k jejímuž pochopení je v souvislosti s vývojem trvalých sídel menších bratří nutné mít na paměti různé časové vrstvy, jež jím prostupují. Původní jádro textu bylo totiž postupně rozšiřováno a transformováno v průběhu života, který byl bratry žit po více jak jedno desetiletí.⁶¹ V tomto ohledu je naprosto zásadní termín „negativní vložení“. S ním přichází David Flood, podle něhož se jedná o později vložené pasáže do spisu, které vznikly jako reakce na počáteční tvrzení. Byly důsledkem zkušenosti, které se později do textu *Nepotvrzené řehole* přidaly formou varování před tím, co bylo proti „ideálnímu chování“.⁶² Realitu pozdějších let zrcadlí četné zmínky v jednotlivých kapitolách spisu. Hned ve druhé je kupříkladu zmíněn roční noviciát.⁶³ Ten lze ovšem datovat až rokem 1220, kdy jej papež Honorius III. ustanovil v papežské bule *Cum secundum concilium* z 23. září uvedeného roku.⁶⁴ Vznik čtvrté, páté a šesté kapitoly je možné klást do období po roce 1217. Souvisejí s šířením menších bratří za Alpy, zřízením provincií a ustavením ministrů v těchto oblastech.⁶⁵ Invokace čtvrté kapitoly „*In nomine Domini!*“, spojovaná s legislativními texty, dokládá, že na tomto místě v textu bylo včleněno nařízení vydané kapitulou roku 1217 ohledně organizace provincií.⁶⁶ Díky této mnohohvrstevnosti je tudíž možné studium míry, do jaké se ve spisu odráží vývoj sídelních struktur minoritů.

Na ně je odkazováno hned v několika kapitolách především prostřednictvím termínu *locus*. Tento výraz poprvé nacházíme ve čtvrté kapitole. Zde ovšem význam pojmu připouští více výkladů, a tak mu nelze přiřadit určitý smysl. Nicméně specifikace míst, kde se bratři nacházejí, tedy „*in provinciis et in locis*“, zde patrně odkazuje na místa působení bratří a

⁶¹ Michael W. BLASTIC *et. al.* (ed.), *The Writings of Francis of Assisi: Rules, Testament and Admonitions*, New York 2011, s. 25; David FLOOD, Thaddée MATURA, *The Birth of a Movement: A Study of the First Rule of St. Francis*, Translated by Paul Lachance and Paul Schwartz, Chicago 1975, s. 15.

⁶² D. FLOOD, T. MATURA, *The Birth*, s. 23.

⁶³ „*Finito vero anno probationis, recipiantur ad obedientiam promittentes vitam istam semper et regulam observare.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 173.

⁶⁴ „*Auctoritate itaque vobis praesentium inhibemus, ne aliquem ad professionem vestri Ordinis; nisi per annum in probatione fuerit, admitatis.*“ *Bullarium Franciscanum*, J. H. SBARALEA (ed.), č. V, s. 6.

⁶⁵ Regis J. ARMSTRONG *et. al.* (ed.), *Francis of Assisi: Early Documents*, Vol. 1, *The Saint*, New York-London-Manila 1999, pozn. b (s. 66); M. W. BLASTIC *et. al.* (ed.), *The Writings*, s. 53.

⁶⁶ Théophile DESBONNETS, *From Intuition to Institution: The Franciscans*, Translated by Paul Duggan and Jerry DuCharme, Chicago 1988, s. 33; R. J. ARMSTRONG *et. al.* (ed.), *Francis of Assisi: Early Documents*, Vol. 1, pozn. c (s. 66).

ministrů, než na konkrétní lokality minoritů.⁶⁷ Oba dva výrazy se tak liší co do rozlohy.⁶⁸ Zmínka o *locis* v šesté kapitole je ovšem již jednoznačná, neboť je poukazem na místa, v nichž bratři pracují, nebo kde pouze zůstávají.⁶⁹ Také počáteční slova sedmé kapitoly lze chápat v kontextu míst a domů, v nichž menší bratři u druhých buď slouží, nebo pracují.⁷⁰ Jak *locus*, tak *domus* jsou tu užity synonymně, přičemž je zde patrná jistá elasticita prvního z výrazů. Ten totiž neoznačuje místa přebývání bratří, jako je tomu v případě pojednávaného termínu v předchozí kapitole textu. Tím se *locus* odlišuje od slova *domus*, který v textu *Nepotvrzené řehole* neoznačuje příbytky bratří.⁷¹ Přitom zde máme jedno z „negativních vložení“. Nejdříve je totiž v textu tematizováno nebezpečí plynoucí z přijímání různých pozic v místech, kde bratři pracují či slouží. Jde však o reakci na zkušenost, již bratři nemohli předjímat v době, kdy se rozhodli pracovat na své živobytí, což je původní sdělení textu.⁷² V osmé kapitole jsou pak specifikována místa, kde minorité pracují či slouží. Bratřím se zde zakazuje přijímat peníze či mince. Mohou však žádat o almužnu pro leprózní v případě zřejmé nutnosti, a proto kontext, který je zde v souvislosti s domy a místy míněn, odkazuje na působení v charitativních zařízeních, jakými byly například chudobince či špitály.⁷³ Naprosto zásadním se v této souvislosti ukazuje překlad termínu „*eleemosyna*“, který není v tomto smyslu výrazem pro almužnu, ale naopak označuje chudobince.⁷⁴ Poukazy na trvalejší sídelní struktury bratří se v *Nepotvrzené řeholi* také objevují, avšak pouze ve dvou případech.

V samotném závěru sedmé kapitoly se znovu vyskytuje termín *locus*. Setkáváme se tu opět s jedním z „negativních vložení“. Nejprve totiž přichází varování, aby si bratři nenárokovali místa pro sebe, a teprve poté následuje pozitivní tvrzení, aby přijímali

⁶⁷ „*Omnes fratres, qui constituuntur ministri et servi aliorum fratrum, in provinciis et in locis, in quibus fuerint, collocent suos fratres, quos saepe visitent et spiritualiter moneant et confortent.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 188-189; L. PELLEGRINI, *Insediamenti*, s. 47-48.

⁶⁸ M. W. BLASTIC et. al. (ed.), *The Writings*, s. 53; L. PELLEGRINI, *Insediamenti*, 48.

⁶⁹ „*Fratres, in quibuscumque locis sunt, si non possunt vitam nostram observare, quam citius possunt, recurant ad suum ministerium hoc sibi significantes.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 191; M. W. BLASTIC et. al. (ed.), *The Writings*, s. 61.

⁷⁰ „*Omnes fratres, in quibuscumque locis steterint apud alios ad serviendum vel laborandum, non sint camerarii neque cancellarii neque praesint in domibus in quibus serviunt; nec recipiant aliquod officium, quod scandalum generet vel animae suae faciat detrimentum; sed sint minores et subditi omnibus, qui in eadem domo sunt.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 191; M. W. BLASTIC et. al. (ed.), *The Writings*, s. 63.

⁷¹ M. W. BLASTIC et. al. (ed.), *The Writings*, s. 63; Pietro MARANESI, „Pellegrini e forestieri“: l'itineranza nella proposta di vita di Francesco d'Assisi“, in: *Collectanea Franciscana* 70, 2000, č. 3-4, s. 367.

⁷² D. FLOOD, T. MATURA, *The Birth*, s. 24.

⁷³ „*Et nullo modo fratres recipiant nec recipi faciant nec quaerant nec quaeri faciant pecuniam pro eleemosyna neque denarios nec pro aliquibus domibus vel locis; neque cum persona pro talibus locis pecunias vel denarios quaerente vadant; alia autem servitia, quae non sunt contraria vitae nostrae, possunt fratres locis facere cum benedictione Dei. Fratres tamen in manifesta necessitate leprosororum possunt pro eis quaerere eleemosynam.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 193; M. W. BLASTIC et. al. (ed.), *The Writings*, s. 74, 78; L. PELLEGRINI, *Insediamenti*, s. 49.

⁷⁴ D. FLOOD, T. MATURA, *The Birth*, s. 28.

kohokoliv, kdo k nim přijde, dokonce i nepřítele.⁷⁵ Použití výrazu *locus* zde navíc svědčí o jeho zmiňované pružnosti, chápaného zde spolu s termínem „*in eremis*“ jako ubytování bratří.⁷⁶ S ohledem na místa, kde se bratři nacházejí, je ovšem zásadní, že se jim zakazuje přivlastňování míst a jejich bránění vůči jiným. Uvedená obava totiž tematizuje tíhnutí ke stabilizaci a vzniku sídel.⁷⁷ Toto znepokojení je možné sledovat také v patnácté kapitole spisu. Ta je znovu formulována negativně, což je ve vztahu k pozitivně vyznívající předcházející kapitole o chování bratří ve světě nutně opět chápat jako „negativní vložení“.⁷⁸ Uvedená kapitola zakazuje bratřím držet zvířata a jezdit na koních, přičemž je adresována dvěma skupinám minoritů: „*euntibus per mundum vel morantibus in locis*“. Právě druhý výraz implikuje vazbu těchto bratří na konkrétní místo.⁷⁹ Touto zmínkou nicméně jakékoliv další poukazy na pevné sídelní struktury menších bratří končí. Teprve v šesté kapitole *Potvrzené řehole* z roku 1223 nacházíme takřka identický zákaz jako v sedmé kapitole *Nepotvrzené řehole* ohledně přivlastňování míst. Ten je zde navíc rozšířen na domy a věci. Za povšimnutí zde stojí především význam slova *domus*.⁸⁰

Ve spisu z roku 1221 je *domus* použit pouze ve smyslu budov, v nichž bratři pracují, avšak neoznačuje místa jejich pobytu. To se ovšem mění v *Potvrzené řeholi*, kde již lze *domus* chápat jako jasně organizovanou sídelní jednotku bratří, tvořenou zděnou, architektonicky uspořádanou stavbou. *Domus* v *Potvrzené řeholi* představuje uzavřenou lokalitu, předkládanou zde jako objekt řeholního života určovaného modlitbou.⁸¹ Ostře kontrastuje s termínem *locus* z *Nepotvrzené řehole* jakožto minoritského usazení. To bylo „chudé místo“ („*povero rifugio*“), k němuž se sice bratři vztahovali, ale jež zůstalo otevřené všem, čímž nabylo charakteru přechodného příbytku.⁸² Ve spisu z roku 1223 je ovšem *domus* zmíněn pouze na tomto místě. Na základě značné absence výrazů označujících minoritské příbytky v pramenech předepisujících pravidla řádového života Pellegrini konstatuje, že se

⁷⁵ „*Caveant sibi fratres, ubicumque fuerint, in eremis vel in aliis locis, quod nullum locum sibi approprient nec alicui defendant. Et quicumque ad eos venerit amicus vel adversarius, fur vel latro benigne recipiatur.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 192; M. W. BLASTIC et. al. (ed.), *The Writings*, s. 71; D. FLOOD, T. MATURA, *The Birth*, s. 24-25.

⁷⁶ M. W. BLASTIC et. al. (ed.), *The Writings*, s. 63.

⁷⁷ L. PELLEGRINI, *Insediamenti*, s. 47.

⁷⁸ M. W. BLASTIC et. al. (ed.), *The Writings*, s. 96; D. FLOOD, T. MATURA, *The Birth*, s. 29.

⁷⁹ „*Iniungo omnibus fratribus meis tam clericis quam laicis euntibus per mundum vel morantibus in locis, quod nullo modo apud se nec apud alium nec alio aliquo modo bestiam aliquam habeant.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 198; L. PELLEGRINI, *Insediamenti*, s. 50.

⁸⁰ „*Fratres nihil sibi approprient nec domum nec locum nec aliquam rem.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 176.

⁸¹ P. MARANESI, „*Pellegrini e forestieri*““, s. 368.

⁸² P. MARANESI, „*Pellegrini e forestieri*““, s. 366.

jedná o dobu, kdy byl život bratří stále ještě málo vázán na konkrétní lokality.⁸³ Tomuto tvrzení by nasvědčovala také bula Honoria III. *Devotionis vestrae* z 29. března 1222. V ní papež minoritům udělil privilegium slavit mše také v době interdiktů.⁸⁴ Důležitá je zde formulace o kostelích bratří, jejichž existence je v Honoriově bule předkládána jen v hypotetické rovině („*indulgemus, ut in Ecclesiis, si quas vobis habere contigerit*“). Počet jednotlivých minoritských svatyní byl v tomto období zřejmě stále ještě nízký.⁸⁵ Důležitý přelom však představuje konec roku 1224, kdy 3. prosince Honorius vydal bulu *Quia populares tumultus*. V ní se minoritům již povoluje zřizování cestovních oltářů a slavení božského officia a dalších liturgických obřadů.⁸⁶ To ovšem již předpokládá ukotvení v konkrétní lokalitě, a tedy vazbu na určitou svatyni. Honoriovo privilegium ostatně odráží dopis, napsaný někdy mezi léty 1225 a 1226, adresovaný Františkem celému řádu.⁸⁷ V nastíněném kontextu je tudíž nutné chápat také další Františkův spis.

Závět' se dochovala ve více jak stovce rukopisů, z nichž nejstarší, datovaný před rokem 1250, pochází z knihovny ze Sacro Convento v Assisi. Toto množství zároveň zrcadlí jeho regionální četnost, neboť rukopisy *Závěti* se nacházejí jak v několika italských, tak v celé řadě dalších zaalpských měst, a to dokonce také v Praze.⁸⁸ Navzdory tomuto množství a geografické rozšířené lze ovšem konstatovat jejich jednotu.⁸⁹ František ji napsal někdy před svou smrtí v roce 1226.⁹⁰ Lze vytušit, že byla vytvořena na základě diskuze s bratry, kteří byli se zakladatelem před jeho smrtí. Jedná se o skutečnost zásadního významu, neboť tón *Závěti* se mění právě v místě, kde František přechází k psaní o příbytcích bratří. Někteří ze zakladatelových společníků tak mohli mít důležité slovo při formulaci této části spisu. To by

⁸³ L. PELLEGRINI, *Insediamenti*, s. 50. To ovšem zcela neplatí o pravidlech pro život v poustevnách již v této době, jak dokládá *Řehole pro poustevny*. L. PELLEGRINI, *Insediamenti*, s. 52-53. K textu *Řehole pro poustevny Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 215-216. K charakteru a dataci spisu stručně a přehledně s odkazy na příslušnou literaturu M. W. BLASTIC et. al. (ed.), *The Writings*, s. 209.

⁸⁴ „*Devotionis vestrae precibus inclinati, auctoritate vobis praesentium indulgemus, ut in Ecclesiis, si quas vobis habere contigerit, cum generale terrae fuerit interdictum, liceat vobis clausis januis, excommunicatis, et interdictis exclusis, submissa voce Divina Officia celebrare.*“ *Bullarium Franciscanum*, J. H. SBARALEA (ed.), č. X, s. 9.

⁸⁵ Srov. R. J. ARMSTRONG et. al. (ed.), *Francis of Assisi: Early Documents*, Vol. 1, pozn. a (s. 562).

⁸⁶ „...*auctoritate praesentium vestris inclinati precibus indulgemus, ut in locis, et Oratoriis vestris cum Viatico Altari possitis Missarum solemnias, et alia divina Officia celebrare, omni Parochiali jure Parochialibus Ecclesiis reservato.*“ *Bullarium Franciscanum*, J. H. SBARALEA (ed.), č. XVII, s. 20.

⁸⁷ „*Moneo propterea et exhortor in Domino, ut in locis, in quibus fratres morantur, una tantum missa celebretur in die secundum formam sanctae Ecclesiae.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 101.

⁸⁸ M. W. BLASTIC et. al. (ed.), *The Writings*, s. 225-227 a pozn. 15 (s. 227).

⁸⁹ Raoul MANSELLI, „From the Testament to the Testaments of St. Francis“, Translated by Patrick Colbourne, in: *Greyfriars Review* 2, 1988, s. 95.

⁹⁰ M. W. BLASTIC et. al. (ed.), *The Writings*, s. 230-231. K určení přesné doby sepsání textu existují různá stanoviska. K jejich diskusi stručně M. W. BLASTIC et. al. (ed.), *The Writings*, pozn. 30 (s. 230-231).

zároveň poukazovalo na dvě různá časová období, během nichž *Závět'* vznikala.⁹¹ Podívejme se nyní blíže na již avizovanou pasáž týkající se minoritských staveb.

V *Závěti* František bratřím zakazuje, aby vše, co se pro ně staví, nebylo přijímáno, pokud to neodpovídá svaté chudobě.⁹² Výslovně přitom uvádí „chudičké příbytky“ („*habitacula pauperula*“) a „kostely“ („*ecclesias*“). Můžeme již pouze spekulovat, jak široká množina objektů je konotována spojením „*omnia, quae pro ipsis construuntur*“. Podle Pellegriniho ovšem zmínka o kostelích není v žádném případě náhodná, protože tyto stavby představují středobod usazení minoritů, a tudíž jsou určeny pouze pro bratry. Jejich samostatné uvedení je důkazem stabilizace minoritských sídel.⁹³ Tento závěr je ovšem nutné poněkud korigovat, jak bude ukázáno níže. Pokud se vrátíme k uvedeným stavbám budovaným pro bratry, muselo to zároveň znamenat, že je mohli užívat. S ohledem na zákaz cokoliv vlastnit v *Potvrzené řeholi* se jedná o vskutku významný posun směrem ke stabilizaci, jak podotknul Pellegrini. Zároveň to ovšem vede k otázce, jakým způsobem bratři mohli tyto stavby užívat, když se jim v řeholi z roku 1223 zakazuje jakékoliv vlastnictví.⁹⁴

Zakladatel v tomto ohledu bratry nabádá, aby zde pobývali „jako poutníci a cizinci“. Poukaz na poutnictví a cizinectví staví budovy bratří do pozice přechodných obydlí a nikoliv středů jejich sídel, jak by mohla naznačovat výslovná zmínka o kostelích v *Závěti*. Tento přístup je proto nutné chápat především v duchovní rovině. Vyjadřuje princip „bezdomovectví“, kdy bratři mají neustále cestovat, aniž by ovšem měli jakýkoliv stabilní přístřešek.⁹⁵ Zákaz cokoliv vlastnit by ostatně byl, jak dodává Pietro Maranesi, „pouhou právní fikcí“ („*mera finzione giuridica*“), kdyby nebyl spojen s momentem putování po světě.⁹⁶ Takovýto postoj se proto podobá životu apoštolů, jehož reminiscenci nalezneme v *Závěti*. Předkládá ji samotný František, když zmiňuje šťastné přebývání v kostelích v počátcích františkánství. Ze zakladatelových slov je tak patrné, že bratři tehdy postrádali vlastní kostely.⁹⁷ Právě v tomto ohledu je nutné číst Františkův apel svým druhům, aby

⁹¹ Například Kajetan ESSER, *Das Testament des heiligen Franziskus von Assisi. Eine Untersuchung über seine Echtheit und seine Bedeutung*, Münster 1949, s. 118; G. MICCOLI, *Francesco d'Assisi*, s. 46; M. W. BLASTIC *et. al.* (ed.), *The Writings*, s. 248 a pozn. 100; Mark WEAVER, „Francis of Assisi's Testament: A Counter-Proposal to Kajetan Esser“, in: *Franciscan Studies* 72, 2014, s. 18.

⁹² „*Caveant sibi fratres, ut ecclesias, habitacula pauperula et omnia, quae pro ipsis construuntur, penitus non recipiant, nisi essent, sicut decet sanctam pauperitatem, quam in regula promisimus, semper ibi hospitantes sicut advenae et peregrini.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 229-230.

⁹³ L. PELLEGRINI, *Insediamenti*, s. 53-54.

⁹⁴ P. MARANESI, „Pellegrini e forestieri“, s. 370.

⁹⁵ P. MARANESI, „Pellegrini e forestieri“, s. 371. Postoj poutníků a cizinců ve vztahu k okrajovosti bratří spatřuje s ohledem na minoritské příbytky také Merlo. G. G. MERLO, „Eremitism“, s. 271.

⁹⁶ P. MARANESI, „Pellegrini e forestieri“, s. 372.

⁹⁷ „*Et postquam Dominus dedit mihi de fratribus, nemo ostendebat mihi, quid deberem facere, sed ipse Altissimus revelavit mihi, quod deberem vivere secundum formam sancti Evangelii. Et ego paucis verbis et simpliciter feci scribi et dominus Papa confirmavit mihi. Et illi qui veniebant ad recipiendam vitam, omnia quae*

v budovách pro ně stavěných přebývali pouze „jako poutníci a cizinci“, a proto si zachovali charakter prvotního společenství. Františkovo nařízení nežádat u římské kurie o listiny ve prospěch kostelů či míst toto vše jen podtrhuje.⁹⁸ Získáváním takovýchto privilegií by místa a budovy totiž zcela zjevně ztratily význam „přestupních stanic“, který jim František v *Závěti* přisuzuje, neboť by se bratři mohli vůči nim domáhat svých práv.⁹⁹

Na tomto místě je nutné zamyslet se nad mírou, do jaké bylo vlastně možné následovat Františkem předkládaný postoj k budovám bratří, zejména v kontextu avizované stabilizace sídelních struktur minoritů a jejich rozšíření mimo Alpy, což byly v době Františkovy smrti zcela nezpochybnitelné skutečnosti. Domnívám se, že do zakladatelova úmrtí nebylo stále přistoupeno k rozhodujícím krokům směrem k definitivní stabilizaci menších bratří. Ta přišla až po Františkově smrti a strůjcem této proměny se stal až papež Řehoř IX. Jedním ze zásadních momentů vedoucím ke konečnému ukotvení bratří v jednotlivých lokalitách, který po Františkově smrti podnikl, bylo vydání buly *Ita vobis* roku 1227, díky níž minorité mohli pohřbívat své mrtvé.¹⁰⁰ Tímto privilegiem se nepochybně velmi výrazně zintenzívnila vazba na jednotlivá místa, v nichž se minorité nacházeli. Za povšimnutí stojí formulace, kterou papež v bule používá, když píše o místech, kde bratři mohou své zemřelé spolubratry pohřbívat. Řehoř totiž uvádí, že to má být „v místech, v nichž trávíte čas“ („*in locis, in quibus degitis*“). To je velmi důležité, neboť tato formulace názorně ukazuje, že Pellegrinim uvažovaná stabilizace nebyla zdaleka ještě finalizována. To je ostatně patrné také při srovnání identického privilegia Řehoře IX. uděleného ve stejném roce dominikánům v bule *Cum a nobis petitur*.¹⁰¹ Vedle práva pohřbívat kromě řádových bratří také laiky se v případě bratří kazatelů totiž jednoznačně hovoří o pohřbech při kostelích. Tento rozdíl lze vysvětlit tím, že dominikáni byli oproti minoritům od počátku klerikalizovaným řádem.

habere poterant, dabant pauperibus; et erant contenti tunica una, intus et foris repeciata, cum cingulo et braccis. Et nolebamus plus habere. Officium dicebamus clerici secundum alios clericos, laici dicebant: Pater noster; et satis libenter manebamus in ecclesiis. Et eramus idiotae et subditi omnibus.“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 228-229; T. DESBONNETS, *From Intuition*, s. 70.

⁹⁸ „*Praecipio firmiter per obedientiam fratribus universis, quod ubicumque sunt, non audeant petere aliquam litteram in curia Romana, per se neque per interpositam personam, neque pro ecclesia neque pro alio loco neque sub specie praedicationis neque pro persecutione suorum corporum; sed ubicumque non fuerint recepti, fugiant in aliam terram ad faciendam poenitentiam cum benedictione Dei.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 230.

⁹⁹ P. MARANESI, „*Pellegrini e forestieri*““, s. 372-373.

¹⁰⁰ „*Ita vobis, et Ordini vestro deferre volentes, ut non detrahatur justitiis aliorum, devotionis vestrae precibus inclinati auctoritate vobis praesentium indulgemus, ut in locis, in quibus degitis, ad opus Fratrum vestrorum dumtaxat habeatis liberam sepulturam.*“ *Bullarium Franciscanum*, J. H. SBARALEA (ed.), č. VIII, s. 31.

¹⁰¹ „*Eapropter, dilecti in Domino filii, vestris justis postulationibus grato concurrentes assensu, sepulturam Ecclesiarum vestrarum liberam esse decernimus, ut eorum devotioni et extreme voluntati, qui se illic sepeliri deliberaverint nullus obstet.*“ *Bullarium ordinis fratrum Praedicatorum*, Thomas RIPOLL (ed.), T. 1, *Ab Anno 1215 ad 1280*, Romae 1729, č. XVIII, s. 25.

Přestože se o kostelích zmiňuje již František v *Závěti*, v žádném případě nelze tvrdit, že by byly mezi minority rozšířeným jevem, a to navzdory šíření františkánství za Alpy již během zakladatelova života. Dosvědčuje to jak bula *Ita vobis*, tak zároveň Řehořova konfirmace buly jeho předchůdce Honorio III. *Devotionis vestrae* z roku 1222, jež bratřím umožnila slavit mše navzdory interdiktů. Když ji Řehoř opětovně roku 1228 potvrdil, znovu v ní poukazuje, stejně jako Honorius, na kostely bratří pouze v hypotetické rovině.¹⁰² Teprve až roku 1233, kdy Řehoř opětovně konfirmoval toto privilegium, zde kostely byly uvedeny v takovém kontextu, že bylo zjevné jejich rozšíření.¹⁰³ To navíc velmi dobře koresponduje s mírou, do jaké minorité začali získávat kostely po Františkově smrti. Jen během Řehořova pontifikátu jich obdrželi osm, což zároveň zahrnovalo výstavbu baziliky v Assisi.¹⁰⁴ Zvláště významné byly roky 1227-1229, kdy minorité získali kostely v Bassanu, Florencii, povolení vystavět baziliku zasvěcenou sv. Františku v Assisi a dále kostely v Pise a Římě. V takovémto kontextu proto nepovažují Františkovo odkazování na poutnictví a cizinectví bratří ve stavbách pro ně stavěných za něco, co by stále nebylo možné realizovat. Nicméně vývoj františkánství v dalších letech ukázal, že se řád měl ubírat jinou cestou než tou, k níž František v *Závěti* nabádal.

1. 1. 1. Problematika upřesnění charakteru staveb v *Závěti* a otázka existence „zavětí“

Ačkoliv se v *Závěti* František v souvislosti se stavbami bratří zcela otevřeně odvolává na chudobu slíbenou v řeholi z roku 1223, v souladu s níž mají stavby budované pro bratry být, žádné upřesnění jejich podoby ve spisu z roku 1226 nenacházíme. Víme pouze o zákazu, aby bratři nepřijímali stavby neodpovídající svaté chudobě slíbené v *Potvrzené řeholi*. Problém navíc ztěžuje skutečnost, že ani text z roku 1223 charakter staveb menších bratří netematizuje. Odpovědí na tuto otázku by proto mohl být fakt, že toto místo značí v *Závěti* již zmiňovanou pasáž, která začíná mít zcela jiný tón.

Kajetan Esser ji považuje za výsledek diskuze Františka s některými bratry. V protikladu ke skupině „pokrokářů“ („Fortschrittlichen“) v této souvislosti silně akcentuje rozhodující vliv bratří-idealistů, pod nímž se František měl v posledních letech života

¹⁰² „*Devotionis vestrae precibus inclinati auctoritate vobis praesentium indulgemus, ut in Oratoriis, et Ecclesiis, si quas vos habere contingerit, cum generale terrae fuerit Interdictum, liceat vobis, clausis januis, et excommunicatis, ac interdictis exclusis, submissa voce Divina Officia celebrare.*“ *Bullarium Franciscanum*, J. H. SBARALEA (ed.), č. XXIV, s. 42.

¹⁰³ „*Devotionis vestrae precibus inclinati, ut tempore generalis Interdicti non pulsatis Campanis, excommunicatis, et interdictis exclusis, clausis januis, et submissa voce in Ecclesiis vestris Divina possitis Officia celebrare, auctoritate vobis praesentium indulgemus.*“ *Bullarium Franciscanum*, J. H. SBARALEA (ed.), č. XCIII s. 99.

¹⁰⁴ *Bullarium Franciscanum*, J. H. SBARALEA (ed.), č. XIII, s. 34-35; č. XXVIII, s. 45; č. XXIX, s. 46; č. XXXIII, s. 48; č. XXXVII, s. 50-51; č. CLII, s. 144-145; č. CCXI, s. 206; č. CCCXXXVI, s. 293.

nacházet.¹⁰⁵ Mark Weaver souhlasí s Esserem ohledně změny v průběhu sepisování *Závěti*, kterou lze připsat diskuzi zakladatele s některými bratry. Nicméně kategoricky odmítá, že by zakladatel byl loutkou jednoho z uvedených proudů bratří. To má dokládat také pojednávaná část *Závěti* o chudobě domů, v níž s ohledem na postupné změny v průběhu tvorby spisu nakonec nedošlo k zahrnutí zmínky o stavebních materiálech právě v zájmu „pokrokářů“.¹⁰⁶ Poukazem na stavební materiály staveb menších bratří se dostáváme k diskuzi o „závětech“ známých z *Assiské kompilace*.¹⁰⁷

S ohledem na stavební předpisy se jedná zejména o perikopy 57 a 106.¹⁰⁸ V nich František bratry instruuje ohledně podoby budov s důrazem na stavební materiály. V první z perikop jsou jako objekty bratří uvedeny všechny cely a domy, které měly být v zájmu zachování chudoby stavěny ze dřeva a z hlíny. Ve druhé jsou naopak vyjmenovány pouze domy, na něž se vztahuje identické nařízení týkající se stavebních materiálů a dále také kostely, které měly být malé. Také ve 106. perikopě uvedeného spisu se uvádějí instrukce, z jakých stavebních materiálů mají obydlí bratří sestávat. První místo tu zaujímala právě Porciunkula jakožto příkladné místo pro řád. Vzápětí se ovšem objevili jistí bratři, kteří proti tomuto nařízení vystoupili s námitkou, že „v mnohých místech a provinciích je kámen levnější než dřevo“ („*in pluribus locis et provinciis cariora sint ligna lapidibus*“). Nicméně František se s nimi již nechtěl přít, neboť byl již velmi nemocen a zakrátko zemřel. Následně jsou jen s malými odchylkami citována slova známá z dochované *Závěti* ohledně chudoby staveb.¹⁰⁹ Podle některých (např. Manselli, Esser či Weaver) tyto „závěti“ skutečně existovaly, přestože dnes máme dochovanou pouze jednu verzi. Manselli předpokládá reálnou existenci těchto „závětí“, protože uvedené úryvky patří do skupiny perikop s formulí *nos qui*

¹⁰⁵ K. ESSER, *Das Testament*, s. 117-118, 122.

¹⁰⁶ M. WEAVER, „Francis of Assisi's Testament“, s. 3-4, 18-19, 23. Podrobněji k existenci „pokrokářů“ („progressives“) a konzervativců („conservatives“) Mark WEAVER, „The Testament and the Fractured Fraternity of Francis“. Translated by Mark Weaver, in: *Greyfriars Review* 10, 1996, č. 3, s. 269-282.

¹⁰⁷ O dalších perikopách z *Assiské kompilace* a charakteru daného spisu podrobněji níže.

¹⁰⁸ „*Nam circa mortem suam in Testamento suo scribi voluit, ut omnes celle et domus fratrum non deberent construi nisi ex luto et lignis, ad conservandam melius paupertatem et humilitatem.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 1545. Obdobný text čteme v perikopě 106. „*Unde tunc in Testamento suo fecit scribit, quod omnes domus fratrum ex luto et lignis deberent construi in signum sancte paupertatis et humilitatis, et quod ecclesie que pro fratribus construuntur, essent parve.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 1650.

¹⁰⁹ „*Immo voluit ut hoc inciperet reformari maxime de domibus ex lignis et luto constructis, et de omnibus aliis bonis exemplis in loco Sancte Marie de Portiuncula, qui fuit primus locus ubi postquam fratres manserunt, cepit fratres Dominus multiplicare ut in eternum esset hoc memoriale ceteris fratribus, qui sunt et erunt venturi ad Religionem. Sed quidam dixerunt ei quod non videbatur eis bonum, quod domus fratrum deberent construi ex luto et lignis, quoniam in pluribus locis et provinciis cariora sint ligna lapidibus. Et beatus Franciscus nolebat contendere cum eis, quia erat valde infirmus et quoniam erat prope mortem, quia parum postea vixit. Unde scripsit postea in Testamento suo: « Caveant sibi fratres, ut ecclesias et habitacula et omnia alia que pro ipsis construuntur quod penitus non recipiant ea nisi essent sicut decet sanctam paupertatem quam in Regula promissimus, semper ibi hospites, sicut advene et peregrini ».*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 1650-1651.

cum eo fuimus či jí podobným variantám. To jej vede k argumentaci ve prospěch jejich autenticity, neboť se jedná o svědectví někoho, kdo byl Františkovi nablízku v jeho posledních dnech.¹¹⁰ Esser ve 106. perikopě spatřuje jednu z „před-závětí“ („Vortestamentes“) vzniklou během Františkovy nemoci v paláci biskupa v Assisi. Ukazuje na postupné formování konečné podoby *Závěti*, a to proto, že obsahuje identické nařízení ohledně chudoby staveb z existující *Závěti*. Nelze navíc vyloučit, že touto „před-závětí“ byla míněna *Závěť*, v níž došlo k pouhé změně daného textu v místě o chudobě staveb.¹¹¹ Podobně také Weaver uvažuje v souvislosti s danými stavebními nařízeními o konečném vyřazení zmínky o stavebních materiálech v *Závěti* coby ústupku vůči „pokrokářům“. Nicméně již neřeší otázku, do jaké míry citované úryvky z *Assiské kompilace* mohou být případně výsledkem pozdější redakce. Tímto směrem se vydali zejména Pellegrini a Giovanni Miccoli. Podle Pellegriniho je „závěť“ z 57. perikopy jednoznačně nedůvěryhodná, neboť ji považuje za interpretovanou či spíše interpolovanou autorem *Assiské kompilace*.¹¹² Ke stejnému závěru dochází také Miccoli v otázce autenticity „závěti“ ze 106. perikopy. Existence „předzávěti“ sepsané v biskupském paláci v Assisi je pro něj nevěrohodná a nijak neprokázaná. Chybí o ní totiž jasnější zmínka, zejména v kontextu tradice Františkových společníků, kteří o zakladateli přinesli velmi podrobné informace o jeho posledních letech života. Miccoli se proto kloní k názoru, že došlo k jednomu sepsání spisu z roku 1226, který byl však podroben úpravám.¹¹³

V souhlasu s Pellegrinim a Miccolim považují pojednávané „závěti“ týkající se podrobnějších instrukcí k podobě staveb menších bratří za pozdější glosy. Chudoba budov minoritů v *Závěti*, které nemají být přijímány, pokud nejsou v souladu s chudobou slíbenou menšími bratry v *Potvrzené řeholi*, nebyla ve spisu z roku 1226 jakkoliv konkretizována. Stalo se tak kvůli změnám, k nimž patrně došlo v důsledku diskuze mezi Františkem a některými bratry v průběhu sepisování textu. Obecnost výše zmíněné formulace, aby všechny stavby budované pro bratry byly v souladu s chudobou, jež však postrádá bližší charakteristiky, tomu nasvědčuje. To by mohlo implikovat její promyšlenost a zakladatelovu snahu o takové vyjádření, které by nevyznělo v jednostrannost celého výroku. S ohledem na postupující stabilizaci františkánství v době sepsání *Závěti* byla Františkova obecná slova pravděpodobně motivována nebezpečím plynoucím z trvalého usídlení bratří v konkrétních lokalitách, jež ohrožovalo existenci původního polopoustevníckého charakteru života bratří na sklonku zakladatelova života.

¹¹⁰ R. MANSELLI, „From the Testament“, s. 95, 97-98.

¹¹¹ K. ESSER, *Das Testament*, s. 11-12.

¹¹² L. PELLEGRINI, *I luoghi*, s. 46 (pozn. 35).

¹¹³ G. MICCOLI, *Francesco d'Assisi*, s. 46.

1. 2. Obraz chudoby staveb spjatých s Františkovým působením s důrazem na Rivotorto a Porciunkulu ve vybraných řádových pramenech po jeho smrti

Ačkoliv byl Františkův postoj k chudobě staveb představen v základních rysech v normativních řádových pramenech a v *Závěti*, tyto texty již blíže nepřibližují zakladatelovu žitou zkušenost. Stavby spojené se zakladatelem, tedy Rivotorto a dále zejména Porciunkula, a jejich vztah k chudobě, na kterou František v *Závěti* apeluje, se staly předmětem značného zájmu františkánských pramenů vzniklých po zakladatelově smrti. Vedle konkrétních příběhů z obou oficiálních Celanových životopisů o Františkovi budou následující podkapitoly věnovány studiu vybraných pasáží z *Legendy tři druhů* a již zmiňované *Assiské kompilace*, v nichž tyto prameny uvedené aspekty reflektují. Analýza zvolených pramenů bude zároveň provedena ve snaze rozpoznat míru projekce stavu z pozdějších let, jak bylo již naznačeno v případě „závěti“ z *Assiské kompilace*. Při předkládané pramenné analýze bude proto přihlíženo k době sepsání jednotlivých spisů jakožto k zásadnímu faktoru v případě rozlišení situace odrážející již pozdější stav.

Roku 1230 byla do Assisi svolána generální kapitula s cílem objasnit nejasnosti v *Závěti*, o jejichž dodržování panovaly v řádu pochybnosti. Na ně odpověděl Řehoř IX. v bule *Quo elongati*, již představil na zmíněné kapitule.¹¹⁴ Její vydání je nutné vnímat v kontextu početně a geograficky rostoucího řádového společenství, které bylo navíc stále více zapojováno do pastorační činnosti církve.¹¹⁵ Není proto překvapivé, že delegace bratří na zmíněné kapitule sestávala také z klerikálně orientovaných minoritů. Byli jimi Haymo z Favershamu, Lev z Milána, pozdější provinciál Lombardie a arcibiskup milánský a také papežský penitenciář Gerard z Rossignolu.¹¹⁶ Jednou z pochybností ohledně *Závěti*, která měla být shromážděním objasněna, byla otázka, zda je pro bratry z kanonického hlediska spis závazný.¹¹⁷ František v něm totiž nabádá k jeho dodržování, ba dokonce jej zakazuje jakkoliv

¹¹⁴ „*Sane constitutis nuper in presentia nostra nuntiis, quos vos filii Provinciales ministri misistis, qui eratis in Generali Capitulo congregati, et te filii Generalis Minister personaliter comparente fuit nobis expositum, quod in Regula vestra quedam dubia et obscura et quedam intellectu difficilia continentur.*“ Herbert GRUNDMANN, „Die Bulle « Quo elongati » Papst Gregors IX.“, in: *Archivum Franciscanum Historicum* 64, 1961, s. 20. Grundmanův text buly je zároveň jeho kritickou edicí.

¹¹⁵ R. J. ARMSTRONG et. al. (ed.), *Francis of Assisi: Early Documents*, Vol. 1, s. 570.

¹¹⁶ Tyto účastníky zaznamenává Eccleston. *Frater Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 66; R. J. ARMSTRONG et. al. (ed.), *Francis of Assisi: Early Documents*, Vol. 1, pozn. a (s. 571); Michael F. CUSATO, „Talking about Ourselves: The Shift in Franciscan Writing from Hagiography to History (1235-1247)“, in: *The Early Franciscan Movement (1205-1239). History, Sources and Hermeneutics*, Michael F. CUSATO (ed.), Spoleto 2009, pozn. 7 (s. 341).

¹¹⁷ M. F. CUSATO, „Talking“, s. 341.

glosovat.¹¹⁸ Jen připomeňme, že *Závět'* staví budovy bratří do pozice přechodných obydlí, což umocňuje Františkův poukaz na prvotní život minoritů, který zakladatel dává bratřím za vzor. Ten ovšem nepočítá s trvalým usazením v kostelích, jak lze tušit z Františkovy zmínky o spokojeném přebývání v daných objektech. Nicméně s pokračující řádovou konventualizací bylo toto dosti těžko udržitelné. Přesně tento problematický bod Řehořova bula adresuje.¹¹⁹ Pontifikovo řešení spočívá v rozlišení dvou kategorií, totiž užívání (*usus*) a vlastnictví (*dominium*).¹²⁰ Místa a domy na jednu stranu nebylo možné vlastnit, přičemž vlastnická práva se vztahovala na ty, kterým náležela. Na druhou stranu však nebylo zakázáno jejich užívání. S ohledem na postoj poutníků a cizinců dávaný Františkem v *Závěti* bratřím za vzor se jednalo o značný zásah do přístupu, jaký bratři měli vůči místům a stavbám (kostelům) přijmout. V tomto ohledu ovšem bylo nutné vyřešit závaznost *Závěti* a zákaz glosovat ji. Papež je řešil tím, že spis z roku 1226 zpochybil, protože nebyl schválen bratry, potažmo ministry, což *Závět'* ve svém důsledku učinilo nezávazným spisem.¹²¹

1. 2. 1. Zákaz vlastnictví v příběhu o Rivotortu: Verze z Celanovy první hagiografie o Františkovi v porovnání s verzí v *Legendě tří druhů*

Vita prima sancti Francisci je trojdílný spis, k jehož sepsání Celano dostal pověření od Řehoře IX. v souvislosti s kanonizací zakladatele v roce 1228.¹²² Celano se stal menším bratrem kolem roku 1215 po Františkově návratu ze Španělska, o čemž se také sám v hagiografii zakladatele zmiňuje.¹²³ V roce 1221 byl ve skupině bratří vyslaných do

¹¹⁸ „*Et omnibus fratribus meis clericis et laicis praecipio firmiter per obedientiam, ut non mittant glossas in regula neque in istis verbis dicendo: Ita volunt intelligi. Sed sicut dedit mihi Dominus simpliciter et pure dicere et scribere regulam et ista verba, ita simpliciter et sine glossa intelligatis et cum sancta operatione observetis usque in finem.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 231.

¹¹⁹ „*Preterea cum in ipsa Regula contineatur expresse, quod fratres nichil sibi approprient, nec domum nec locum nec rem aliquam, ac ipsi processu temporis contaminari timeant ordinis paupertatem, presertim cum iam dixerint aliqui proprietatem mobilium pertinere ad totum ordinem in communi, nobis fuit humiliter supplicatum, ut in hoc animarum dignaremur providere periculis et totius ordinis puritati.*“ H. GRUNDMANN, „Die Bulle“, s. 22.

¹²⁰ „*Dicimus itaque, quod nec in communi nec in speciali debent proprietatem habere, sed utensilium et librorum et eorum mobilium, que licet habere, ordo usum habeat et fratres, secundum quod generalis minister vel Provinciales disponendum duxerint, hiis utantur, salvo locorum et domorum dominio illis, ad quos noscitur pertinere.*“ H. GRUNDMANN, „Die Bulle“, s. 22-23.

¹²¹ „*Sane quamvis predictum Christi Confessorem piam intentionem in prefato mandato habuisse credamus et vos iustis votis eius et desideriis sanctis affectetis omnimode conformari, Nos tamen attendentes animarum periculum et difficultates, quas propter hoc possetis incurrere, dubietatem de vestris cordibus amovendo ad mandatum illud vos dicimus non teneri, quod sine consensu fratrum et maxime ministrorum, quos universos tangebatur, obligare nequivit nec successorem suum quomodolibet obligavit, cum non habeat imperium par in parem.*“ H. GRUNDMANN, „Die Bulle“, s. 21.

¹²² Engelbert GRAU, „Thomas of Celano: Life and Work“, Translated by Xavier John Seubert, in: *Greyfriars Review* 8, 1994, č. 2, s. 182.

¹²³ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 331; Jacques DALARUN, *The Misadventure of Francis of Assisi: Toward a Historical Use of the Franciscan Legends*, Translated by Edward Hagman, New York 2002, s. 96.

německých zemí, kde se později stal vikářem všech minoritů.¹²⁴ Značnou část života zakladatele tedy nezažil.¹²⁵ Když pak v prologu díla vyjmenovává zdroje, z nichž při tvorbě spisu čerpal, odvolává se jak na to, co od Františka slyšel, tak na svědectví „věrných a důvěryhodných svědků“.¹²⁶ Mezi nimi byli lidé z Assisi, které zakladatel sám znal (např. místní biskup Guido II.), a dále také Františkovi druzi.¹²⁷ První biografie o zakladateli je nicméně oslavou kanonizovaného svěťce a jeho paměti.¹²⁸ Připočteme-li k tomu oficiální charakter spisu, vyvstává otázka, do jaké míry hagiograf výpověď svou a jím uváděných svědků nepřizpůsobil právě tomuto účelu. Přestože to nelze vyloučit, důležitá je doba dokončení díla, což bylo nejpozději v lednu roku 1229.¹²⁹ Spis tak spadá do doby před vydáním buly *Quo elongati* Řehořem IX., což je s ohledem na následující příběh naprosto klíčové.

Ten popisuje pobyt bratří v místě zvaném Rivotorto, z něhož bratři odešli kvůli příchozímu muži s oslem.¹³⁰ Tato příhoda se objevuje také v jednom z pozdějších řádových pramenů, jímž je *Legenda tří druhů* (*Legenda trium sociorum*).¹³¹ Její vznik je kladen do období mezi roky 1241 a 1247, přičemž některé příběhy si autor vypůjčil právě z první hagiografie o Františkovi.¹³² Jeho celkovou snahou bylo nicméně vylíčit stav, v jakém se řád nacházel ve čtyřicátých letech 13. století, ovšem bez hořkosti či jakýchkoliv výčitek.¹³³ V tomto ohledu je důležitá komparace obou verzí události s důrazem na důvody vedoucí bratry k odchodu (Tabulka 1).

Podle Celana František slova muže s oslem, který zamýšlel Rivotortu prokázat dobrodiní, pochopil jako podezření, že bratři chtějí místo rozšířit a zastavět domy. To bylo pro zakladatele, který odmítal jakékoliv vlastnictví, nepřijatelné, a proto se s bratry odebral do Porciunkuly. *Legenda tří druhů* zase považuje za motiv odchodu do Porciunkuly vyrušení v tichu se modlící komunity bratří právě přicházejícím mužem s oslem. Dalarun si myslí, že verze prezentovaná Celanem je věrohodná, protože se jedná o kolektivní svědectví bratří. Navíc jde o příběh, který neukazuje minority v dobrém světle, což má jen podtrhovat, že si jej

¹²⁴ Chronik, J. SCHLAGETER (ed.), s. 72, 84.

¹²⁵ E. GRAU, „Thomas of Celano“, s. 182.

¹²⁶ „Actus et vitam beatissimi patris nostri Francisci pia devotione, veritate semper praevia et magistra, seriatim cupiens enarrare, quia omnia quae fecit et docuit, nullorum ad plenum tenet memoria, ea saltem quae ex ipsius ore audivi, vel a fidelibus et probatis testibus intellexi...“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 275.

¹²⁷ E. GRAU, „Thomas of Celano“, s. 183-184.

¹²⁸ R. J. ARMSTRONG et. al. (ed.), *Francis of Assisi: Early Documents*, Vol. 1, s. 173.

¹²⁹ E. GRAU, „Thomas of Celano“, s. 182.

¹³⁰ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 316-319.

¹³¹ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 1425-1428.

¹³² J. DALARUN, *The Misadventure*, s. 190, 203.

¹³³ J. DALARUN, *The Misadventure*, s. 203.

hagiograf nevymyslel k oslavě Františka.¹³⁴ S tím ovšem nesouhlasí Augustine Thompson, který Celanem popisovanou příhodu považuje za zpětnou projekci příběhu o chudobě. Následně se přiklání k variantě předkládané *Legendou tří druhů*, protože za „střízlivé“ („sober“) vysvětlení považuje přenechání Rivotorta leprózním.¹³⁵ Podrobně se rozboru obou verzí příběhu věnoval Maranesi.

Na rozdíl od Celanova pojetí příběhu Maranesi spatřuje ve variantě příběhu předkládaném autorem *Legendy tří druhů* vnitřní rozpor týkající se uvolnění Rivotorta leprózním, jež bylo již při příchodu minoritů charakterizováno jako „všemi opuštěná chatrč“ („*tugurium ab omnibus derelictum*“).¹³⁶ Bratři zde tedy nepobývali mezi leprózními a při jejich odchodu jim místo nezanechali, protože zmínka o Rivotortu coby opuštěném místě ukazuje, že mohlo sloužit danému účelu ještě před samotným příchodem minoritů.¹³⁷ To je významný rozdíl oproti Celanovi písičím o více jak deset let dříve, který na jednu stranu rovněž uvádí, že se jednalo o opuštěné místo, ale nevysvětluje odchod bratří tím, že bylo zanecháno postiženým leprou.

Dalším problematickým bodem spisu ze čtyřicátých let je předkládaný obraz života bratří v Rivotorto. Na tomto místě je naprosto klíčový vznik *Legendy tří druhů*. Po roce 1240 byly totiž domy bratří již danou skutečností, vyjádřenou důrazem na ticho s cílem přípravy na kázání mezi lidmi.¹³⁸ Právě takovýto obraz autor *Legendy tří druhů* v příběhu o odchodu z Rivotorta prezentuje. Denní rytmus bratří, určovaný prací a modlitbou, tu bezpochyby upomíná na život klauzurovaného společenství.¹³⁹ To by mohlo vysvětlovat, proč se důvodem jeho opuštění podle autora *Legendy tří druhů* nestal problém vlastnictví, nýbrž nedostatek ticha určený k modlitbě. Jedná se ovšem o zpětnou projekci pozdějšího stavu, která vyniká při srovnání každodenního života popisovaného prvním Františkovým hagiografem. To je patrné při pohledu na důležitost večerní modlitby, jež není Celanem zdaleka tak akcentována na rozdíl od *Legendy tří druhů* (Tabulka 2).¹⁴⁰ Navzdory naznačené tendenčnosti Celanova spisu se proto kloním k Dalarunovu stanovisku, které se vyslovuje pro věrohodnost pojetí příběhu prvního Františkova hagiografa. Zakladatelovo odmítnutí vlastnictví jakožto důvod opuštění

¹³⁴ J. DALARUN, *The Misadventure*, s. 109-110.

¹³⁵ Augustine THOMPSON, *Francis of Assisi: A New Biography*, New York-London, 2012, s. 203.

¹³⁶ „*Conversabatur autem adhuc felix pater cum filiis in quodam loco iuxta Assisium qui dicitur Rivus Tortus, ubi erat quoddam tugurium ab omnibus derelictum.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 1426.

¹³⁷ Pietro MARANESI, „Il servizio ai lebbrosi in san Francesco e nei Francescani“, in: *Franciscana* 10, 2008, s. 35-36. Samotná oblast byla místem, kde se nacházela kolonie leprózních. L. PELLEGRINI, *Insedimenti*, s. 39.

¹³⁸ Romain G. MAILLEUX, „Locus et conventus dans l'Ordre des Frères Mineurs avant 1517“, in: *Frate Franceco* 69, 2003, s. 69.

¹³⁹ P. MARANESI, „Il servizio“, s. 34.

¹⁴⁰ P. MARANESI, „Il servizio“, s. 34.

Rivotorta je totiž zcela v souladu se zákazem cokoliv vlastnit definovaným v *Potvrzené řeholi*. Proto se nutně nemuselo jednat o vyjádření pozdějšího stavu, jak se domnívá Thompson, především když v době sepsání první hagiografie nebylo ještě oficiálně rozlišováno mezi vlastnictvím a užíváním. Thompson navíc v kontextu daného příběhu vůbec nebere v úvahu dobu vzniku *Legendy tří druhů*. Ta je však naprosto zásadní, protože je promítnutím stavu z doby po Františkově smrti právě na dobu zakladatelova života.

1. 3. Dopad rozlišování mezi užíváním a vlastnictvím v *Quo elongati* na příběhy o chudobě staveb ve druhém Celanově životopise o Františkovi

Sepsání dvoudílné druhé Celanovy hagiografie o zakladateli spadá do roku 1244, kdy k němu autor spisu dostal pověření od tehdejšího generálního ministra Crescencia z Jesi, respektive od generální kapituly.¹⁴¹ Úkol svěřený autorovi první hagiografie o Františkovi souvisel s Crescenciovou výzvou, který na janovské generální kapitule vyzval ke shromáždění všech materiálů o Františkovi, neboť ty pak Celano při psaní používal.¹⁴² Dílo bylo dokončeno ještě před konáním generální kapituly v Lyonu 13. července roku 1247.¹⁴³ Hagiograf měl navíc doplnit první Františkův životopis, protože mnoho toho, co se o zakladateli vědělo, bylo přenášeno pouze pomocí ústní tradice, což první *vita* neobsahovala.¹⁴⁴ Zároveň šlo o úplně jiné zpodobnění zakladatele v porovnání s prvním životopisem.¹⁴⁵ Důležitý je zde prolog první knihy, kde Celano na Františkovi vyzdvihuje zakladatelovu svatost a dokonalost.¹⁴⁶ Toto „zrcadlo dokonalosti“ a dále příkladnost Františkova života jsou totiž ústředními prvky spisu. Klíčová je tu také doba sepsání, tedy čtyřicátá léta, kdy další generace bratří již neměla osobní zkušenost se zakladatelem či jej neznala, a proto bylo v tomto ohledu nutné pro ně vytvořit obraz světce. Motivaci k napsání dalšího životopisu je dále potřeba spatřovat v tíživé debatě o chudobě v souvislosti se spory mezi přísnějšími a umírněnějšími bratry.¹⁴⁷ S ohledem na již vydanou bulu Řehoře IX. *Quo elongati* bude právě tento aspekt Celanova díla dále studován.

O chudobě a vztahu k vlastnictví staveb zde Celano píše v tematicky seřazeném okruhu příběhů s názvem „*De paupertate domorum*“.¹⁴⁸ Je známo, že mezi materiály, které Celano od Crescencia obdržel, byla také svědectví Františkových druhů coby přímých svědků, což zahrnovalo perikopy s *nos qui cum eo fuimus* či jí podobné varianty.¹⁴⁹ Když totiž Celano popisuje dobu posledních let Františkova života v první hagiografii, píše zde o bratrech, kteří zakladateli byli nablízku, avšak z důvodu skromnosti nechává jejich jména

¹⁴¹ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 443.

¹⁴² E. GRAU, „Thomas of Celano“, s. 186-187.

¹⁴³ E. GRAU, „Thomas of Celano“, s. 188.

¹⁴⁴ E. GRAU, „Thomas of Celano“, s. 187, 193.

¹⁴⁵ R. MANSELLI, *We who were*, pozn. 24 (s. 14). O vlivu na formování Františkova obrazu kardinálem Hugolinem v prvním Celanově životopisu o zakladateli Edith PÁSZTOR, „St. Francis, Cardinal Hugolino and the ‘Franciscan Question’“, in: *Greyfriars Review* 1, 1987, s. 1-29.

¹⁴⁶ „*Existimo autem beatum Franciscum speculum quoddam sanctissimum dominicae sanctitatis et imaginem perfectionis illius.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 467.

¹⁴⁷ E. GRAU, „Thomas of Celano“, s. 190.

¹⁴⁸ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 495-498.

¹⁴⁹ E. GRAU, „Thomas of Celano“, s. 189.

v anonymitě.¹⁵⁰ Ačkoliv je Celano v druhém zakladatelově životopisu na těchto svědeckých závislých, užívá jich volněji nebo je různě pozměňuje s cílem podřídit je účelu svého díla.¹⁵¹ Zde je naprosto zásadní vztah daných úryvků k *Assiské kompilaci*. Podle Manselliho je totiž kompilátor *Assiské kompilace* znal a od Celana je přebral, především v případě, když zde nebyl nikdo jiný než Františkův oficiální hagiograf, od něhož kompilátor mohl čerpat.¹⁵² Na základě vzájemné komparace kapitol o chudobě příbytků v Celanově spisu s verzemi z *Assiské kompilace* a v jednom případě se *Zrcadlem dokonalosti* bude proto snahou ukázat, jak Celanovo dílo coby oficiální životopis zakladatele prezentovalo Františkův postoj k chudobě staveb a majetkovým poměrům k nim s ohledem na dobu jeho sepsání.

Celanova série výpovědí o chudobě staveb začíná krátkým konstatováním o Františkově učení, aby všechny stavby byly stavěny ze dřeva, a nikoliv z kamene. Takřka identickou formulaci nacházíme také ve 23. perikopě *Assiské kompilace* (Tabulka 3). Důležitost, jež je v právě zmiňované perikopě *Assiské kompilace* přikládána znalosti vlastníka konkrétní budovy, je také u Celana významná, neboť tvoří páteř následujících předkládaných příběhů o chudobě budov.

První Celanem popisovanou událostí je v této souvislosti výstavba domu pro bratry při příležitosti konání generální kapituly v Porciunkule. Opět se zde můžeme opřít o vzájemné srovnání s verzí v *Assiské kompilaci* (Tabulka 4). V určitých ohledech je zkrácené líčení příběhu z *Assiské kompilace* stále výrazně delší než Celanovo opět velice selektivní vyprávění události. Hagiografovo pojetí je prakticky redukováno pouze na problematiku vlastnických práv. Nejpodstatnější je zde míra, do jaké lze u autora druhého Františkova životopisu zaznamenat posun v oblasti pojmání chudoby staveb zakladatelem. Nutno ovšem zdůraznit, že jde o naprostý Celanův anachronismus. Rozlišování mezi užíváním a vlastnictvím totiž první Františkova *vita* vůbec nezná. Celano tak vkládá Františkovi do úst právnické formule, které, jak správně poznamenal Manselli, byly zakladatelovi zcela cizí, ba dokonce tu hraničí s nemožným.¹⁵³ Toto Celanovo poselství, tedy nezbytná znalost, kdo danou budovu vlastní, je ústředním motivem také dalších dvou příběhů o cele zvané Františkova a domu v Boloni.

¹⁵⁰ „Haec fere per duos annos in omni patientia et humilitate sustinuit, in omnibus gratias agens Deo. Sed ut ipse liberius suam intentionem dirigere posset ad Deum, et beatarum mansionum in caelo positarum, frequenter mente excedens, circuire posset ac ingredi officinas, et in pinguedine gratiae coram placidissimo et serenissimo universorum Domino se in caelestibus praesentare, quibusdam fratribus, merito sibi valde dilectis, commiserat curam sui... Eorum namque nunc nomina supprimo, ipsorum verecundiae parcens, quae tamquam spiritualibus viris satis est eis familiaris amica.“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 379.

¹⁵¹ R. MANSELLI, *We who were*, s. 33.

¹⁵² R. MANSELLI, *We who were*, s. 36-37.

¹⁵³ R. MANSELLI, *We who were*, s. 77.

V příběhu o Františkově cele je Celanův popis události dosti věrný 57. perikopě *Assiské kompilace*, byť také v tomto případě hagiograf text upravuje.¹⁵⁴ To se týká především jeho závěru, který je zakončen konstatováním, že ačkoliv domy nelze vlastnit, není možné je neužívat.¹⁵⁵ Opět zde máme odkaz na rozlišování mezi užíváním a vlastnictvím stanovené bulou *Quo elongati*. Podstatnější je ovšem zoficiálnění tohoto postoje na základě předložených příběhů o zakladateli, který jako by tento přístup přímo svými skutky legitimizoval. Studované normativní prameny - *Závěť* a Celanova první *vita* zakladatele - jsou však v naprostém rozporu s tímto stanoviskem. Proto se domnívám, že se v tomto ohledu jedná čistě o Celanovu glosu. Tomu by mohla nasvědčovat také zmiňovaná příhoda o domu v Boloni.

Tento příběh v *Assiské kompilaci* chybí, ale je obsažen v *Zrcadle dokonalosti*. Jeho vznik je ovšem spojen s redakcí františkánů-spirituálů během 13. a 14. století.¹⁵⁶ Navzdory tomu však podle Miccoliho „*Speculum perfectionis* zůstává obecně daleko věrnější svému zdroji“ („*Speculum perfectionis* resta generalmente più fedele a sua fonte“), než je tomu u druhého životopisu od Celana.¹⁵⁷ To samozřejmě neznamená, že je autentičtější. Nicméně je to důvod pro srovnání obou verzí příběhu (Tabulka 5). Událost se opět týká problému, komu náleží stavba prohlašovaná zde za dům bratří. Pro Celana je návrat do domu poté, co jej tehdejší kardinál-biskup Hugolin prohlásil za své vlastnictví, povolen. Podtrhují to jeho slova „*nec licentia redeundi datur*“, jimiž dává jednoznačně najevo, že bratři mohli dům nadále užívat, když se vyjasnilo, kdo je jeho vlastníkem. *Zrcadlo dokonalosti* ovšem takto jasně zdaleka nevyznívá. Z něj je pouze patrné, že bratři byli vykázáni z domu do doby, dokud se k jeho vlastnictví nepřihlásil pozdější papež Řehoř IX. To ovšem vůbec nemuselo znamenat možnost opětovného návratu. Důležitá je přitom datace události, která spadá do raných dvacátých let 13. století.¹⁵⁸ Což z Celanova stanoviska, prezentovaného zde opět coby oficiální pozice samotného zakladatele k vlastnictví staveb, činí zpětnou projekci pozdějšího stavu. Zároveň to podtrhuje, jak moc Celano přizpůsobil dané příběhy účelu svého psaní.

¹⁵⁴ R. MANSELLI, *We who were*, s. 77.

¹⁵⁵ „«...*Sequi eum possumus in forma praescripta, nihil proprietatis habendo, licet praeter usum domorum vivere non possumus.*»“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 498.

¹⁵⁶ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 1833.

¹⁵⁷ G. MICCOLI, *Francesco d'Assisi*, s. 229.

¹⁵⁸ Například Andrew G. LITTLE, *Franciscan Papers, Lists and Documents*, Manchester 1943, s. 10; R. MANSELLI, *We who were*, s. 157 a pozn. 241, kde jsou uvedeny příslušné odkazy na literaturu.

1. 4. *Assiská kompilace: problematika věrohodnosti perikop 56 a 58*

Assiská kompilace je název pocházející od Marina Bigaroniho, který místo Perugia, kde byl rukopisný kodex díla nalezen, určil jako místo vzniku Assisi, a celý soubor rozličných materiálů, přepsaných roku 1311, označil za kompilaci.¹⁵⁹ Tato datace je založena na dvou papežských bulách obsažených v rukopisném kodexu díla. Nachází se v něm bula *Ex frequentibus* Klementa V. z roku 1310, avšak nikoliv již bula *Exivi de paradiso* téhož pontifika, vydaná o dva roky později. Tu by ovšem dílo jistě obsahovalo, pokud by bylo opsáno po tomto datu.¹⁶⁰ Navzdory pozdější dataci spisu zde nacházíme již zmiňované příběhy se svědeckou formulí „*nos qui cum eo fuimus*“ či jí podobné varianty, o jejichž důležitosti již byla zmínka. Na druhou stranu je stejně jako u předcházejících spisů nutné nezapomínat na datum sepsání díla. V případě *Assiské kompilace* je její vytvoření spojováno s františkány-spirituály.¹⁶¹ Právě tento faktor bude klíčový při studiu míry, do jaké se v 56. perikopě, kde je bratřím Františkem dávána za vzor Porciunkula, odráží situace z doby zakladatelova života. Následně bude analyzována 58. perikopa. Ačkoliv nepatří mezi svědectví Františkových druhů, František v ní dává bratřím velice podrobné instrukce, jak si počínat při stavbě řádových staveb. Tím se opět dostáváme k otázce chudoby minoritských staveb, jejíž formulace v *Závěti* je ponechána v dosti obecné rovině.

Porciunkula byla dalším místem pobytu bratří, kde František se svými druhy pobýval. *Assiská kompilace* spojuje přesun do Porciunkuly se vzrůstajícím počtem bratří, v jejímž důsledku František „obdržel“ („*acquirere*“) zdejší kostel, vedle něhož si pak bratři mohli postavit malý a chudičký dům.¹⁶² Získání Porciunkuly je posléze vypravěčem konkretizováno, když čteme, že benediktini z Monte Subiaca Františkovi postoupili Porciunkulu, aniž by za to po zakladateli požadovali jakoukoliv platbu či daň. František jim přesto každoročně odevzdával koš ryb zvaných „*lasce*“.¹⁶³ Pro kompilátora spisu se tak zdejší

¹⁵⁹ Regis J. ARMSTRONG et. al. (ed.), *Francis of Assisi: Early Documents*, Vol. 2, *The Founder*, New York-London-Manila 2000, s. 113-114.

¹⁶⁰ Felice ACCROCCA, *Viveva ad Assisi un uomo di nome Francesco. Un'introduzione alle fonti biografiche di san Francesco*, Padova 2005, s. 114-115.

¹⁶¹ R. J. ARMSTRONG et. al. (ed.), *Francis of Assisi: Early Documents*, Vol. 2, s. 116; A. THOMPSON, *Francis of Assisi*, s. 165-166.

¹⁶² „*Videns beatus Franciscus quod numerum fratrum Dominus vellet multiplicare, dixit ad eos: « Carissimi fratres et filioli mei, video quod Dominus vult nos multiplicare; unde michi videtur bonum et religiosum acquirere ab episcopo vel canonicis Sancti Ruphini aut ab abbate monasterii Sancti Benedicti aliquam parvam et pauperulam ecclesiam ubi fratres valeant dicere horas suas, et solummodo habere iuxta eam aliquam parvam et pauperulam domum ex luto et vigminibus constructam, ubi fratres possint quiescere et operari suas necessitates...»*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 1532.

¹⁶³ „*Et licet abbas et monachi libere concessissent beato Francisco et eius fratribus illam ecclesiam sine datione aliqua et censu annuo, tamen beatus Franciscus, tamquam bonus et peritus magister qui domum suam voluit edificare super firmam petram videlicet et congregationem suam super magnam paupertatem, annuatim mittebat ipse fiscenulam plenam pisciculis qui vocantur lasce in signum maioris humilitatis et paupertatis, ut fratres nullum proprium locum haberent nec in aliquo permanerent qui non esset sub dominio aliquorum, ita quod*

kostel neoddiskutovatelně stal místem, které bratři sice nevlastnili, ale nebylo překážkou je užívat, především když vlastníky byli benediktinští mniši. Bratři jsou totiž varováni, aby nevlastnili žádné místo či v něm pobývali, pokud by nebylo ve vlastnictví někoho jiného. To je opět nepochybně odpověď na rozlišování mezi užíváním a vlastnictvím, jež má své počátky v bule *Quo elongati*, na kterou se zde vypravěč otevřeně odvolává.¹⁶⁴ Již poněkolkáté zde ovšem vidíme snahu vložit Františkovi do úst něco, co vůbec nebylo zakladateli vlastní. Je vskutku zarážející, že by František přijal Porciunkulu v intencích odlišování mezi užíváním a vlastnictvím. Proto je nutné, abychom se blíže zabývali postoupením Porciunkuly. Díky zachovaným pramenům je totiž možné ozřejmit bližší okolnosti týkající se této události.

Konečné ustavení skupiny minoritů v Porciunkule je kladeno do posledních let druhé dekády 13. století.¹⁶⁵ Je známo, že mezi roky 1217-1224 benediktini z Monte Subiaca vedli spor o své majetky s biskupem v Assisi Guidem II.¹⁶⁶ Současný a budoucí majetek benediktinů byl totiž Inocencem III. v roce 1198 zcela vyňat z pravomoce assiského biskupa. Inocencův nástupce Honorius III. ovšem Guida podporoval v systematickém eliminování těchto z pravomoce místního diecezána vyňatých oblastí.¹⁶⁷ Navzdory počátečnímu vyrovnání obou stran se spor opět rozhořel v roce 1222 a k jeho urovnání došlo až za zprostředkování papeže Honoria III. téhož roku.¹⁶⁸ Nicméně ještě o dva roky později dochází k úpravám dohody mezi biskupem a mnichy z Monte Subiaca.¹⁶⁹ Význam, který tento spor má pro postoupení Porciunkuly menším bratřím mnichy z Monte Subiaca, je naprosto zásadní. V době, kdy probíhala zmíněná majetková pře, bylo jen sotva představitelné, aby Porciunkula byla minoritům postoupena.¹⁷⁰ Nevěrohodnost o jejím postoupení navíc podtrhuje vlastnictví Porciunkuly, která byla v majetku benediktinů, jak potvrzuje dekret Řehoře IX. z roku 1234.¹⁷¹ Toto nicméně není jediné místo, které podryvá důvěryhodnost celé perikopy.

fratres habeant potestatem vendendi vel alienandi quoquo modo.“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 1535-1536.

¹⁶⁴ J. DALARUN, *The Misadventure*, s. 213-214.

¹⁶⁵ L. PELLEGRINI, *I luoghi*, s. 59.

¹⁶⁶ Édouard D'ALENÇON, „L'Abbaye de Saint-Benoît au Mont Soubase près d'Assise“, in: *Études Franciscaines* 22, 1909, s. 393. Podrobněji k církevní politice assiského biskupa Guida II. Nicolangelo D'ACUNTO, „Il vescovo Guido oppure i vescovi Guido? Cronotassi episcopale assisana e fonti francescane“, in: *Mélanges de l'École Française de Rome - Moyen-Age* 108, 1996, č. 2, s. 479-524, především s. 502-511.

¹⁶⁷ Nicolangelo D'ACUNTO, „I vescovi di Assisi, il monastero di S. Benedetto del Monte Subasio e il processo formativo della decretale *Conquerente oeconomico monasterii* (CIC, lib. I., tit. XXXI, cap. XVI)“, in: *Aevum* 82, 2008, č. 2, s. 341-342.

¹⁶⁸ N. D'ACUNTO, „I vescovi“, s. 342-343; *Regesta Honorii Papae III*, T. 2, Petrus PRESSUTI (ed.), Romae 1895, č. 3739, s. 33-34.

¹⁶⁹ N. D'ACUNTO, „I vescovi“, s. 342-343; *Regesta Honorii*, P. PRESSUTI (ed.), č. 5236, s. 292.

¹⁷⁰ L. PELLEGRINI, *I luoghi*, s. 60.

¹⁷¹ *Les Registres de Grégoire IX. Recueil des bulles de ce pape publiées ou analysées d'après les manuscrits originaux du Vatican*, T. 1, Texte. – *Années I a VIII (1227-1235)*, Lucien AUVRAY (ed.), Paris 1896, č. 2319, s. 1222-1224. V Řehořově dokumentu je nadto Porciunkula označena jako kaple, zatímco podle *Assiské kompilace* se jednalo o malý kostel. *Les Registres de Grégoire IX.*, L. AUVRAY (ed.), č. 2319, s. 1223.

Dále je nutné se zastavit u důvodů příchodu bratří do Porciunkuly a následně ozřejmit život, jaký zde bratři žili. V otázce příchodu František argumentuje vzrůstajícím počtem bratří, který spojuje s nutností opatřit si kostel, kde by se bratři mohli modlit hodinky. Navíc bylo potřeba obstarat místo v případě úmrtí některého z bratří.¹⁷² Opět nelze než konstatovat, že tento popis naprosto neodpovídá době, v níž zakladatel žil. Právo pohřbívat bratry v místech, kde se minorité nacházeli, jim totiž bylo uděleno až Řehořem IX. v roce 1227, tedy po Františkově smrti. Nutnost zřídit pro bratry kostel z důvodu odříkávání hodiněk rovněž neodpovídá období života zakladatele, neboť již předjímá konventualizovaný způsob života bratří.¹⁷³ Ten je ovšem v protikladu se *Závětí*, kde František na příkladu vlastní žité zkušenosti píše, jak bratři šťastně přebývali v kostelích. Optikou těchto vnitřních rozporů celé perikopy je nutné zastavit se rovněž u života minoritů v Porciunkule.

Na tomto místě vypravěč znovu nechává promlouvat Františka, který měl před svou smrtí prohlásit, že místo minoritům odkazuje, přičemž zdůrazňuje, aby je bratři pokaždé co nejvíce ctili a měli v úctě. Mají také zachovávat svatost Porciunkuly, a to v tichu neustálou modlitbou ve dne i v noci.¹⁷⁴ Obdobně jako kostel, který František požadoval kvůli modlitbě hodiněk, je rovněž zachování ticha za nepřetržitého denního a nočního modlení bratří možné považovat za jednoznačný projev konventualizovaného života.¹⁷⁵ Velmi se podobá dennímu rytmu, který známe z verze o odchodu bratří z Rivortorta v *Legendě tří druhů*. Zde je také kladen značný důraz na modlitbu, především noční, a ticho. Stojí za povšimnutí, že František ve studované perikopě přímo odkazuje na počátky bratrství, když dává za vzor bratřím udržování svatosti Porciunkuly poukazem na způsob, jakým tak činili „naši staří bratři“ („*antiqui fratres nostri*“). Tím, že takto konali již bratři v počátcích františkánství, je tu očividně snahou legitimizovat dlouhou tradici uvedeného způsobu života v Porciunkule. Nicméně toto ospravedlnění je již posunuto do kontextu pozdější doby, která má s životem Františka a jeho druhů pramálo společného. Zůstává otevřenou otázkou, o jak pozdější období jde, tedy jestli se jedná o zpětnou projekci stavu ze čtyřicátých let 13. století, nebo zda

¹⁷² „...quoniam locus iste non est honestus et hec domus est fratribus ad manendum valde parva, ex quo Domino placet illos multiplicare, et maxime quia non habemus hic ecclesiam ubi fratres dicere possint horas suas, et si aliquis moreretur, non esset honestum ipsum hic sepeliri nec in ecclesia clericorum secularium ». Et placuit sermo ceteris fratribus.“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 1532-1533.

¹⁷³ L. PELLEGRINI, *I luoghi*, s. 45.

¹⁷⁴ „Nam circa mortem suam coram ministro generali et aliis fratribus dixit: « Locum Sancte Marie de Portiuncula volo ordinare et fratribus relinquere in testamentum, ut a fratribus semper habeatur in maxima reverentia et devotione. Quod et antiqui fratres nostri fecerunt: licet enim locus ille sit sanctus, ipsi tamen conservabant sanctitatem eius cum continua oratione die noctuque et continuo silentio...»“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 1537.

¹⁷⁵ Obsáhleji se věrohodnosti perikopy o Porciunkule věnuje Pellegrini. L. PELLEGRINI, *I luoghi*, s. 43, 46-48. O vyjádření konventualizovaného života coby charakteristice perikopy o Porciunkule stručně G. MICCOLI, *Francesco d'Assisi*, s. 230.

dokonce nehovořit o úsilí vytvořit z Porciunkuly jakýsi ideál.¹⁷⁶ Tato druhá možnost není vůbec vyloučena, neboť vypravěč Porciunkulu přetavuje do lokality, která bude matkou a hlavou celého řádu.¹⁷⁷ Nakonec ani podřízenost laických bratří klerikům není představitelná během Františkova života.¹⁷⁸ Je v protikladu k roli matek a synů a jejich vzájemné výměně, předkládané v *Řeholi pro poustevny*.¹⁷⁹ Odobně také v *Nepotvrzené řeholi* čteme, jak František píše o lásce bratří, kteří se mají vzájemně poslouchat a dobrovolně si sloužit.¹⁸⁰ Význam pozdější redakce *Assiské kompilace* je potřeba dále uvážit a zhodnotit v perikopě, kde František bratry detailně instruuje ohledně podoby řádových staveb.

Uvedená perikopa je dialogem mezi Františkem a jistým pánem jménem Bonaventura. Ten byl donátorem pozemku pro jedno založení bratří a v příběhu žádá zakladatele, aby mu sdělil, jak mají místa bratří vypadat.¹⁸¹ Následuje Františkův monolog, v němž zdůrazňuje, že při jeho obdržení je nutné pamatovat na chudobu. Po této Františkově přímé řeči text pokračuje rozvedením chudoby staveb zakladatelem.¹⁸² Tento úryvek zaujme především výskytem právnických kategorií postulovaných v *Quo elongati*, totiž *usus* a *dominium* (ve zmíněné perikopě je druhý výraz nahrazen termínem „*iure proprietatis*“). Zákaz vlastnictví a na druhé straně možnost užívání domů, kostelů, zahrad a jiných věcí se zdá být další reminiscencí na *Quo elongati*. Zvláště pozoruhodná je zmínka, aby v těchto objektech bratří přebývali jako poutníci a cizinci. Lze jen sotva přehlédnout vnitřní rozpor daného úryvku. Rozlišování mezi užíváním a zákazem vlastnictví totiž implikuje, že vypravěčem popisovaná realita již nespadá do období Františkova života, ale až do doby po jeho smrti. Zmínku o poutnictví a cizinctví, známou ze *Závěti*, tu snad lze chápat jako snahu ospravedlnit přístup k užívání uvedených prostor na základě poukazu na Františkova vlastní slova. Tato skutečnost je ostatně patrná také na dalších místech perikopy. Přitom je však potřeba zdůraznit její

¹⁷⁶ J. DALARUN, *The Misadventure*, s. 214. Obdobně také L. PELLEGRINI, *I luoghi*, s. 43-44.

¹⁷⁷ „*Et gavisus est inde plurimum beatus Franciscus de loco fratribus concesso et maxime propter nomen ecclesie Matris Christi et quod ita pauperula ecclesia erat et de cognomine quod habeat: cognominabatur enim de Portiuncula, in quo prefigurabatur quod futura esset mater et caput pauperum Minorum fratrum.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 1534.

¹⁷⁸ „*Clerici eligantur de sanctoribus et magis honestis fratribus et qui sciant melius dicere officium qui sint in tota Religione, ut non solum alii homines, sed etiam fratres cum magna devotione libenter audiant illos. De fratribus et laicis sanctis, hominibus discretis et honestis, eligantur qui serviant illis.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 1538-1539.

¹⁷⁹ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 215-216; L. PELLEGRINI, *Insediamenti*, s. 34. Srov. také G. MICCOLI, *Francesco d'Assisi*, s. 230.

¹⁸⁰ „*Nec aliquis frater malum faciat vel malum dicat alteri; immo magis per caritatem spiritus voluntarie serviant et obediant invicem.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 190.

¹⁸¹ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 1546-1549.

¹⁸² „*Hoc autem dicebat sanctus pater, quia nulla occasione volebat, ut fratres in domibus, vel ecclesiis, in ortis vel aliis rebus, quibus utebantur, modum excederent paupertatis nec aliqua loca iure proprietatis possiderent, sed in eis semper tamquam peregrini et advene morarentur...*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 1546.

polemický ráz. Zcela otevřeně je zde totiž vedena „polemika proti velkým městským konventům“ („la polemica contro i grandi conventi urbani“) stavěným od poloviny 13. století. Dobře ji vystihují Františkova slova, jimiž zakazuje výstavbu „velkých kostelů“, a naopak nabádá, aby bratři stavěli „chudičké domy“ a „malé cely“, které mají být zbudovány ze dřeva a hlíny.¹⁸³ Další příklad nalezneme v závěru perikopy, kde si zakladatel opět bere slovo a upozorňuje, jak jsou „velké stavby“ („*magna hedificia*“) proti chudobě. Proto zdůrazňuje, že důležité pro její zachování jsou chudičké lokality a stavby, které mají být malé.¹⁸⁴ Hovořit o velkých stavbách ještě za Františkova života je však naprosto irelevantní, protože to dává smysl pouze v kontextu polemické povahy celé perikopy. Nakonec lze poznamenat, že popisované instrukce, jak mají místa a budovy bratří vypadat, tedy místo s kostelem, zahradou a základními konventními objekty, dokonce ani neodpovídají situaci v Itálii z dvacátých let 13. století.¹⁸⁵ Problematika minoritských sídelních struktur, která je zde popisována, tak vystihuje až období po druhé polovině 13. století a polemika jako taková je dílem pozdějších kompilátorů z počátku 14. století. Těmi byli františkáni-spirituálové.¹⁸⁶

¹⁸³ „« *Deinde accepta benedictione ab episcopo, vadant et faciant mitti magnam carbonariam in circuitu terre quam pro loci hedificatione acceperunt, et ponant ibi bonam sepem pro muro, in signum sancte paupertatis et humilitatis. Postea faciant fieri domos pauperulas ex luto et lignis constructas et aliquas cellulas, ubi fratres aliquando possint orare et pro maiori honestate ipsorum et etiam cautela verborum otiosorum laborare valeant. Ecclesias etiam fieri faciant; non enim debent fratres facere fieri magnas ecclesias occasione ibi populo predicandi nec aliqua occasione, quoniam maior humilitas est et melius exemplum, cum fratres vadunt ad alias ecclesias ad predicandum, ut observent sanctam paupertatem et ipsorum humilitatem et honestatem.* »“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 1548-1549; L. PELLEGRINI, *Insediamenti*, s. 29.

¹⁸⁴ „Et ait: « *Multotiens enim fratres faciunt fieri magna hedificia rumpendo sanctam nostram paupertatem et in murmurationem et malum exemplum proximi...Quapropter melius est ut fratres parva et pauperula loca et hedificia fieri faciant, observando professionem suam, et bonum exemplum dando proximis, quam si contra professionem suam fecerint et malum exemplum aliis exhibuerint. Nam si aliquando contingeret, quod fratres occasione honestioris loci, loca parva et pauperula hedificia dimitterent, nimis malum exemplum et scandalum inde esset.* »“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 1549; L. PELLEGRINI, *Insediamenti*, s. 30.

¹⁸⁵ L. PELLEGRINI, *Insediamenti*, s. 30.

¹⁸⁶ L. PELLEGRINI, *Insediamenti*, s. 30.

1. 5. Základní charakteristiky chudoby staveb během Františkova života

Pojetí chudoby staveb bylo v této kapitole vymezeno převážně negativně. V tomto ohledu byl ve studovaných perikopách kladen značný důraz na analýzu zpětných projekcí pozdějšího stavu, které byly vztaženy na dobu, v níž zakladatel žil. Právě z tohoto důvodu se ovšem výrazně snižuje jejich důvěryhodnost ve vztahu k poznání Františkovy žité reality, především když je patrné, do jak velké míry jejich narativy podléhají dobovému kontextu. Nicméně „odfiltrujeme-li“ tyto pozdější vlivy, lze si položit otázku po podobě obrazu odrážejícího pojetí chudoby staveb, jak je mohl vnímat zakladatel. V případě takové analýzy je však nezbytné provádět ji na pozadí spisů připisovaných Františkovi. Ty se totiž zdají být nejméně zasaženy pozdějšími snahami vložit Františkovi do úst slova jemu často zcela cizí.

Absence jakéhokoliv stabilního místa představuje jednu ze základních charakteristik, která se zdá věrněji reflektovat dobu, v níž zakladatel žil. Takový obraz života minoritů názorně předkládá především první Františkova hagiografie. Ačkoliv se jedná o oficiální spis sepsaný při příležitosti kanonizace nového světce, předchází vydání buly *Quo elongati*, v níž je vztah k místům a domům bratří zcela nově upraven. Bylo již zmíněno, že František se s bratry po návratu z Říma, kde Inocenc III. schválil způsob života společenství, uchýlil do místa tak odlehlého, že jen těžko zde bratří našli obživu. Posléze, jak popisuje hagiograf, došli k městu Orte. Ovšem obdobně jako v předcházejícím případě také tato lokalita, kde bratří setrvali patnáct dní, je prezentována jako opuštěná a odlehlá. Někteří bratři se proto vydali do města pro nezbytné jídlo.¹⁸⁷ To ukazuje na již zmiňovanou důležitost města, které pro existenci Celanem předkládaného kvazipoustevnického života první skupinky bratří bylo životně důležité. Podobně je charakterizováno také Rivortorto, kde se nacházela opuštěná chatrč, která ovšem byla situována při cestě do Assisi. Máme zde další poukaz na život v odlehlém místě, avšak zároveň navázaném na město v důsledku jeho blízkosti u cesty.¹⁸⁸ Všechny tyto epizody jsou navíc považovány za kolektivní žité zkušenosti bratří a s tímto životem také do značné míry souzní text *Nepotvrzené řehole*.¹⁸⁹ V *Nepotvrzené řeholi* jde především o sedmou kapitolu ohledně způsobu, jakým bratři pracují a slouží, což zahrnuje činnost v charitativních institucích, jakými byla kupříkladu leprosária. Přesně takovýto život

¹⁸⁷ „*Sumptoque cibo et ex ipso non modicum confortati, venientes ad quemdam locum prope civitatem Ortensem, ibidem fere per dies quindecim sunt morati. Aliqui eorum intrantes civitatem acquirebant necessaria victus, et modicum illud quod acquirere poterant ostiatim, ad fratres alios deportantes, cum gratiarum actione et laetitia cordis, pariter manducabant...Locus ille desertus erat atque relictus, et aut rarorum aut nullorum frequentabatur accessu.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 309.

¹⁸⁸ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 316-317; Felice ACCROCCA, „Dall’alternanza all’alternativa. Eremo e città nel primo secolo dell’Ordine francescano: una rivisitazione attraverso gli scritti di Francesco e le fonti agiografiche“, in: *Via spiritus* 9, 2002, s. 21.

¹⁸⁹ K daným příběhům J. DALARUN, *The Misadventure*, s. 109-110.

bratří prezentuje také Celano.¹⁹⁰ Důraz na práci s nemocnými leprou zase potvrzuje pobyt minoritů v Rivortortu, které se nacházelo v blízkosti leprózních. Důležité zároveň je, že se stále jedná o život, který charakterizuje nezajištěnost a naprostá nestabilita.¹⁹¹ Ten zároveň odpovídá svědectví Jakuba z Vitry, podle kterého bratří ve dne pracovali a v noci se uchylovali na osamělá místa. Obdobně Celano v tomto ohledu uvádí, jak bratří vůbec nemysleli na zítřek, neměli obavy, kde přespí, a jejich útočiště, zejména v zimních obdobích, se nacházela v blízkosti rozličných míst (pece, skalní rozsedliny či sluje).¹⁹² Po opuštění Rivortorta se však ani v případě Porciunkuly v prvním Celanově životopise nedá mluvit o stabilní lokalitě. Pravdou nicméně zůstává, že František měl podle prvního hagiografa Porciunkulu očividně ve velké oblibě. Jeho slova adresovaná bratřím jsou plná obdivu k tomuto svatostí oplývajícímu místu.¹⁹³ Nelze se zde proto ubránit srovnání s *Assiskou kompilací*, kde je Porciunkule taktéž prokazována maximální možná úcta, ba dokonce je prohlašována za budoucí matku a hlavu řádu. Ačkoliv je Františkův projev v první hagiografii o Františkovi rovněž velmi exaltovaný, je zajímavé si povšimnout terminologie, kterou Celano používá. Porciunkula je zde totiž spíše než stabilním místem „Božím příbytkem“ („*habitatio Dei*“) či „místo Božího přebývání“ („*locum habitaculi Dei*“).¹⁹⁴ Tyto užití obraty ovšem implikují, že se nejednalo o místo trvalé, ale přechodné.

Složitější otázku představuje chudoba minoritských staveb za Františkova života, zejména pokud jde o stavební materiály. Z dochované *Závěti* jejich bližší upřesnění neznáme. Dokonce ani v *Potvrzené řeholi*, na kterou se v souvislosti s chudobou staveb budovaných pro bratry zakladatel v *Závěti* odvolává, nejsou vůbec tematizovány. Toto mlčení Františkových spisů navíc ztěžují „závěti“ v perikopách 57 a 106 *Assiské kompilace*. Obsahují sice již konkrétní instrukce, z jakých stavebních materiálů mají být stavby bratří budovány, ale je potřeba je odmítnout jako pozdější zpětné projekce, a to i přesto, že nesou svědeckou pečeť

¹⁹⁰ „*Diebus vero manibus propriis qui noverant laborabant, existentes in domibus leprosum, vel in aliis locis honestis, servientes omnibus humiliter et devote. Nullum officium exercere volebant de quo posset scandalum exoriri, sed semper sancta et iusta, honesta et utilia operantes, omnes cum quibus conversabantur, ad humilitatis exemplum et patientiam provocabant.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 314.

¹⁹¹ P. MARANESI, „Il servizio“, s. 33.

¹⁹² „*Securi propterea erant ubique, nullo timore suspensi, nulla cura distracti, sine omni sollicitudine diem crastinum expectabant, nec de serotino utique hospitio, in magno frequenter itineris discrimine positi, anxiabantur. Nam cum saepe in maximis frigoribus necessario carerent hospitio, clibanus recolligebat eos, vel certe in cryptis seu speluncis humiliter noctibus latitabant.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 314; F. ACCROCCA, „Dall’alternanza“, s. 21.

¹⁹³ „*Aibeat proinde fratribus saepe. « Videte, o filii, ne quando hunc locum relinquatis. Si ab una parte foras pelleremini ex alia reiterate; nam locus iste vere sanctus est et habitatio Dei. Hic cum pauci essemus nos augmentavit Altissimus; hic luce sapientiae suae illuminavit suorum pauperum corda; hic igne amoris sui nostras voluntates accendit. Hic qui oraverit corde devoto quod petierit obtinebit, et offendens gravius punietur. Propterea, filii, omni honore dignum habete locum habitaculi Dei, et in toto corde vestro, in voce exultationis et confessionis, ibi confitemini Deo. »*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 383.

¹⁹⁴ Takto zmíněná spojení překládá Štivar. J. B. ŠTIVAR, *Františkánské prameny*, s. 139.

Františkových druhů. Obdobně problematická je ovšem také 58. perikopa v tomtéž díle, kde František bratry instruuje, jak si mají v souvislosti s místy, kde jsou usazeni, počínat při stavbě řádových staveb. Tento dalekosáhlý popis je rovněž reflexí pozdějšího stavu spojeného s františkány-spirituály coby redaktory spisu na počátku 14. století. Navíc v dochované *Závěti* takto podrobné instrukce vůbec nejsou. Důležitým svědectvím při rozřešení této otázky se zdá být dílo známé jako *Perugijský anonym*.

Sepsaný byl téměř jistě mezi roky 1240 a 1241.¹⁹⁵ Autorství spisu je, navzdory názvu, dnes připisováno bratru Janovi, což byl zpovědník bratra Jiljího, jednoho z prvních Františkových druhů. Skutečností zůstává, že se již jedná o snahu předložit historii minoritů z pohledu člověka, který byl klerikem a měl snahu ospravedlnit klerikální směřování menších bratří.¹⁹⁶ Bratr Jan tedy Františka nemytologizuje a pojednává o františkánství tak, jak se vyvíjelo od svých skromných počátků až po konstituování v řád.¹⁹⁷ Navzdory tomu je však možné považovat část příběhů za věrohodné, především pokud jde o příběhy popisující počátky bratří.¹⁹⁸ S nimi je spojen také příchod prvních Františkových následovníků do Porciunkuly. Autor spisu v něm píše, jak bratři Bernard a Petr poté, co se přidali k Františkovi, neměli místo, kde by zůstali, a proto odešli a našli chudičký a opuštěný kostelík v Porciunkule. Zde si postavili „domeček“ („*domunculam*“), v němž přebývali.¹⁹⁹ Zmíněná formulace dává tušit, že se jednalo o stavbu malou a patrně stavebně nenáročnou. Tím ovšem jakýkoliv další popis tohoto objektu končí. K této stavbě se však vrací *Assiská kompilace*. Je součástí 56. perikopy, která byla analyzována v souvislosti s životem v Porciunkule. Zmíněný příběh se nachází v její druhé části, v níž se popisuje, jak při příležitosti konání generální kapituly v Porciunkule zde byl pro bratry postaven dům (Tabulka 4). Perikopa jako taková obsahuje formuli *s nos qui cum eo fuimus* a patří tudíž do okruhu výpovědí, odrážejících svědectví Františkových druhů. Také tato část ovšem nezůstává bez problémů. Je především jednoznačnou polemikou namířenou proti velkým domům z pera „rigoristů“ v kontextu konfrontace stabilizace minoritských sídel s jejich počáteční provizorností.²⁰⁰ Přesto je zde dle Miccoliho stále možné nalézt odkazy na počátky bratří, ačkoliv jsou v perikopě marginalizovány, a tedy mimo smysl hlavního textu.²⁰¹ Takovou

¹⁹⁵ L. PELLEGRINI, *I luoghi*, s. 32.

¹⁹⁶ M. F. CUSATO, „Talking“, s. 358-359.

¹⁹⁷ J. DALARUN, *The Misadventure*, s. 188.

¹⁹⁸ J. DALARUN, *The Misadventure*, s. 188-189.

¹⁹⁹ „*Non habentes autem hospitium ubi manerent, abierunt et invenerunt Ecclesiam quandam pauperulam quasi derelictam, quae Sancta Maria de Portiuncula dicebatur. Et fecerunt ibi unam domunculam, ubi pariter morabantur.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 1319.

²⁰⁰ L. PELLEGRINI, *In sedimenti*, s. 37.

²⁰¹ G. MICCOLI, *Francesco d'Assisi*, s. 230.

zmínku spatřuje v perikopě o domu zbudovaném pro bratry v době konání kapituly v Porciunkule.

Před jeho výstavbou se zde totiž nacházela pouze chudá a malá chatrč, která měla střechu pokrytou slámou a jejíž zdi byly zhotoveny z větví a dřeva tak, jak to učinili bratři, když sem poprvé přišli.²⁰² Právě tato poznámka, podle Miccolioho okrajová, je ovšem v porovnání s popisem života v Porciunkule odrazem podmínek, které charakterizovaly počátky minoritů, přičemž zmíněná stavba reprezentuje každodenní příbytek bratří nacházející se vedle kostela.²⁰³ Tuto stavbu lze tedy obecně zahrnout mezi ubytovací prostory minoritů. Takový charakter obydlí bratří se rovněž zdá navozovat výraz „*habitacula paupercula*“, kterým František v *Závěti* tyto objekty označuje. Explicitně jsou daným termínem vystiženy jejich malé rozměry, neboť obě slova jsou zdvojnásobkami. Malou velikost a stavební a uměleckou nenáročnost coby jeden ze znaků minoritských staveb předkládá také první hagiografie o zakladateli. Když bratři přišli do Rivortorta, Celano je popisuje jako ty, kteří opovrhovali velkými a krásnými domy, neboť podle Františka se člověk dostane rychleji do nebe z chatrče než z paláce.²⁰⁴ Ačkoliv dřevo či hlínu coby „ideální“ stavební materiály ovšem František v textu spisu z roku 1226 výslovně neuvádí, je možné, že uvedené označení pro ubytování bratří na ně implicitně odkazuje, zvláště prostřednictvím adjektiva „*paupercula*“. Pokud tomu tak je, pak je otázkou, proč nejsou tyto materiály konkretizovány. Zde lze pouze spekulovat a poukázat na okruh bratří, o jejichž zásadní úloze na formulaci této části spisu již padla zmínka. Další rovínou je charakter kostelů, které sám František v *Závěti* výslovně uvádí.

Na tvorbu „závěti“ z *Assiské kompilace* měli rozhodující vliv františkáni-spirituálové. S ohledem na chudobu staveb je o to zajímavější, že v těchto textech a v perikopě téhož spisu, kde František dává bratřím detailní instrukce, jak mají stavby minoritů vypadat, nenajdeme jedinou zmínku, z jakých stavebních materiálů mají být kostely stavěné pro bratry. Jediným kritériem jejich chudoby je očividně pouze jejich malá velikost. To nepochybně kontrastuje s popisem obydlí bratří, jimiž jsou domy či cely. U nich se totiž vždy navíc specifikuje, že mají být zbudovány ze dřeva a z hlíny. Protože *Závěť* kostely blíže nspecifikuje, východiskem k nalezení odpovědi na tuto otázku by mohl představovat charakter Porciunkuly. Bez ohledu na její pozdější idealizaci v *Assiské kompilaci* ji totiž lze považovat za duchovní centrum bratří. *Anonym perugjiský* ji v již citovaném úryvku charakterizuje jako

²⁰² Tabulka 4.

²⁰³ G. MICCOLI, *Francesco d'Assisi*, s. 230.

²⁰⁴ „*Quo in loco tugurium quoddam relictum erat, sub cuius umbra vivebant magnarum et pulchrarum domuum strenuissimi contemptores, et tuebantur se ibidem a turbinibus pluviarum. Nam, ut ait sanctus, citius de tugurio quam de palatio in caelum ascenditur.*“ *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI et. al. (ed.), s. 316.

„*Ecclesiam quandam pauperulam quasi derelictam*“. Výraz „*pauperulam*“, který v případě příbytků bratří v *Závěti* mohl nepřímo odkazovat na stavební materiály, je zde spíše poukazem na malé rozměry stavby. Kámen, z něhož byla zbudována, zde zřejmě nebyl překážkou v případě jejího obývání. Tomu by ostatně nasvědčovalo Františkovo vzpomínání na časy, kdy s bratry šťastně přebývali v kostelích, tedy v budovách pravděpodobně kamenných. Podstatou chudoby kostelů by se tedy po vzoru Porciunkuly zdály být jen jejich malé rozměry.

2. Rekonstrukce prvních svatých anglických minoritů

2. 1. Ecclestonův Traktát a jeho výpovědní hodnota při rekonstrukci charakteru prvních staveb anglických minoritů

Chudoba první generace anglických minoritů je jedním z ústředních témat Ecclestonova textu. Názorným příkladem jsou stavební opatření prvních provinciálních ministrů provedená v souvislosti s nedodržením ideálu chudoby.²⁰⁵ První provinciální ministr Agnellus z Pisy nechal zbořit dřevěné zdi londýnského dormitoria, aby je nahradil kamennými.²⁰⁶ S ohledem na Agnellův zápal pro chudobu si ovšem již Little povšiml, že jde o skutečnost velmi překvapující, a vysvětluje ji písařským omylem. Spíše než stržení dřevěných zdí měl Agnellus nařídít stržení kamenných zdí, aby je nahradil dřevěnými.²⁰⁷ Z jeho dalších nařízení je známo, že výška infirmaria v oxfordském konventu nepřesahovala za jeho provincialátu výšku člověka a dům pro hosty zde dokonce chyběl a zbudoval jej teprve jeho nástupce Albert z Pisy.²⁰⁸ Ten pokračoval v Agnellových snahách o udržení ideálu chudoby, neboť nařídil zboření kamenných zdí kláštera minoritů v Southamptonu.²⁰⁹ Nakonec byl také ostře proti podobě kaple minoritů v Readingu, jež byla vystavěna králem.²¹⁰ Po Albertovi nastoupil Haymo z Favershamu, kterého vystřídal na pozici anglického provinciálního ministra William z Nottinghamu. William nařídil zbourání kamenného dormitáře v Shrewsbury, jehož zdi byly nahrazeny dřevěnými.²¹¹ V Londýně zase snesl střechu kostela a známé je také jeho stavební opatření vůči zdejšímu klášteru.²¹² Při rozboru všech těchto počínů zaujme, že v případě stržení kamenných zdí zmíněných

²⁰⁵ Výjimku tvoří pouze třetí provinciální ministr Haymo z Favershamu. O jeho vyloučení je zde možné pouze spekulovat. Skutečností ovšem zůstává, že souhlasil se zvětšováním pozemků a s jejich kultivací, aby bratři nemuseli žebrot a byli soběstační. *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 44-45.

²⁰⁶ „*Similiter dormitorium Londoniae, persistente tecto immobili, muris lapideis, amoto luto, fecit stabiliri.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 44.

²⁰⁷ Proto Little navrhuje číst místo původního „*amoto*“ „*amotis*“. *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), pozn. a (s. 44).

²⁰⁸ „*Verum tantus erat zelator paupertatis, ut vix permitteret vel ampliari areas vel domos aedificari, nisi secundum quod exegit inevitabilis necessitas: sicut evidenter patuit in infirmaria Oxoniae, quam construi fecit ita humilem, ut altitudo murorum altitudinem viri non multum excederet, et usque ad tempus fratris Alberti domus ipsa diversorio careret.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 44.

²⁰⁹ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 79.

²¹⁰ „*De capella vero loci, quia non potuit eam humiliare propter dominum regem, qui eam construxerat, optavit, ut coelitus destrueretur.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 80. Otázkou ovšem zůstává, co přesně mohlo vyvolat Albertův hněv. K tomu podrobněji níže.

²¹¹ „*Apud Salopisburi dedit aream fratribus dominus rex; ecclesiam vero aedificavit quidam burgensis nomine Ricardus Pride, proinde ceteras officinas Laurentius Cox nomine; et muros lapideos dormitorii, decernente sic ministro, fratre scilicet W., pro zelo paupertatis amovit et luteos fecit cum mirabili devotione et mansuetudine et permagnis sumptibus.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 23.

²¹² „*Eodem itaque zelo tectum ecclesiae Londoniae fecit disponi et incastraturas claustrum iussit abradi.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 45.

konventních budov má Eccleston vždy jasno, z jakého stavebního materiálu byly zhotoveny. Nabízí se tudíž otázka, nakolik jde o topickou záležitost, zejména když se dané stavby dodnes nezachovaly a jediným zdrojem informací je pouze Eccleston, který byl sám menším bratrem.

Klíč k zodpovězení této otázky by mohl spočívat v bližším pohledu na okruh podporovatelů minoritů v daných lokalitách. Do Londýna byli minorité prvně uvedeni Johnem Traversem, který jim poskytl dům v Cornhillu. V té době vykonával funkci městského šerifa.²¹³ Část svých příjmů odvozoval nejen ze svých majetků v Londýně, ale také z mezinárodního obchodu.²¹⁴ Rovněž John Iwyn, který minority usadil ve farnosti St. Nicholas poblíž Newgate, byl povoláním obchodník.²¹⁵ Newgate však již bylo místem, kam bratři přesídlili z Cornhillu, a zůstali zde až do konce svého zrušení v 16. století. Dalším z řady významných podporovatelů minoritů v prvních letech po jejich usazení v Newgate byl Joce FitzPeter. Pocházel ze staré uznávané rodiny s názvem Fitz Ailwins a bratřím v roce 1227 daroval pozemek. Víme také o jeho pozemcích ve farnosti St. Sepulchre vně Newgate, přičemž v této oblasti byl radním. Mimořádně významným příznivcem londýnských minoritů byl William Joynier, který se dokonce vypracoval až na pozici londýnského primátora, jímž se stal v roce 1239.²¹⁶ Joynier kupříkladu dovážel liturgické oděvy a hedvábné látky do královské kaple, dále víno pro krále a zabýval se také mezinárodním obchodem. Důležitost Joynierovy osobnosti zdůrazňuje rovněž Eccleston, když o něm píše, jak nechal pro minority vybudovat kapli, ba dokonce jim odkázal kolem 200 liber na výstavbu dalších budov. Jeho duchovní spřízněnost s bratry ostatně trvala až do jeho smrti.²¹⁷ Londýn ovšem nebyl jedinou lokalitou, kde lze mezi významné podporovatele menších bratří počítat městský patriciát. V podobném duchu je možné uvažovat o Shrewsbury a Southamptonu. V Southamptonu se dokonce vytvořila opozice z řad měšťanů proti nařízení Alberta z Pisy, který rozhodl o zboření tamního kláštera bratří. Přestože Eccleston první dobrodince zničeného objektu

²¹³ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), pozn. b (s. 9).

²¹⁴ J. RÖHRKASTEN, *The Mendicant Houses*, s. 410; K Traversově mezinárodně obchodním aktivitám kupříkladu *Patent Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the Public Record Office, A.D. 1216-1225*, London 1901, 8 Henry III, m. 3, s. 470, 9 Henry III, m. 6, s. 511, 9 Henry III, m. 4, s. 526; *Patent Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the Public Record Office, A.D. 1225-1232*, London 1903, 10 Henry III, m. 7, s. 18, 11 Henry III, m. 9, s. 109.

²¹⁵ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 21; J. RÖHRKASTEN, *The Mendicant Houses*, s. 411. Kromě uvedeného daru nemáme o Iwynovi dalších zpráv. J. RÖHRKASTEN, *The Mendicant Houses*, s. 411.

²¹⁶ *Matthaei Parisiensis, monachi sancti Albani, Chronica Majora*, Vol. 3, A.D. 1216 to A.D. 1239, Henry R. LUARD (ed.), London 1876, s. 544.

²¹⁷ „*Capellam vero aedificavit propriis sumptibus dominus Willelmus Joynier, et ad alias domos construendas circiter ducentas libras per vices contulit, et indefesse usque ad mortem in spiritualitate fratrum, continuis eos beneficiis visitans, perduravit.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 21. K Joynierovým nákupům pro krále například *Calendar of the Liberate Rolls Preserved in the Public Record Office, Henry III*, Vol. 1, A.D. 1226–1240, London 1916, 11 Henry III, m. 15, s. 2, 21 Henry III, m. 5, s. 284, 22 Henry III, m. 6, s. 332. K jeho mezinárodnímu obchodování kupříkladu *Patent Rolls, A.D. 1216-1225*, 5 Henry III, m. 7, s. 275, 9 Henry III, m. 9, s. 493.

nekonkretizuje, je známo, že se mezi rané donátory zdejšího založení řadil Walter le Fleming, jak o tom například svědčí záznam z roku 1241.²¹⁸ Le Fleming byl ve své době jedním z nejvýznamnějších southamptonských obchodníků, ba dokonce byl mezi prvními, kdo se podíleli na obchodu s gaskoňským vínem dopravovaném pro krále s vlastními loděmi *La Jonette* a *La Heitee*.²¹⁹ V neposlední řadě zastával funkci městského soudního vykonavatele.²²⁰ V případě Shrewsbury se musíme spolehnout pouze na Ecclestonea, který uvádí, že tamní kostel minoritů a další konventní budovy nechali vystavět měšťané Richard Pride a Lawrence Cox. Kromě Shrewsbury, kde nám o dobrodincích minoritů chybějí podrobnější zprávy, lze v Londýně a Southamptonu první donátory menších bratří zařadit mezi městský patriciát. Nicméně také zmínění měšťané ze Shrewsbury jistě disponovali dostatečnými finančními prostředky, když si mohli dovolit financovat stavbu zdejších řádových staveb. Důležitá je zde reakce uvedených dobrodinců na nařízení provinciálních ministrů, především v případě měst, kde došlo ke zničení daných objektů. V Southamptonu vyvolalo stržení kláštera protest měšťanů, zatímco ve Shrewsbury Lawrence Cox nahradil kamenné zdi dřevěnými „s obdivuhodnou úctou a pokorou a na velké náklady“ („*cum mirabili devotione et mansuetudine et permagnis sumptibus*“). Z výše řečeného vyplývá, že donátoři minoritů měli odlišné představy než samotní bratři o podobě staveb pro ně budovaných. Zatímco provinciální ministři se snažili o zachování ideálu chudoby, jejich dobrodinci manifestovali své jmění financováním výstavby kamenných budov. Lze konstatovat, že se zde nutně nemuselo jednat o topickou záležitost, nýbrž o zdůraznění střetu mezi provinciály a jejich patrony v otázce zachování chudoby staveb. V tomto ohledu prosazení uvedených nařízení předpokládá vzájemnou diskuzi minoritů a jejich dobrodinců, což svědčí o jistém ohledu donátorů na řádové ideály.²²¹ Otázkou zůstává, zda střet mezi provinciálními ministry a tamními dobrodinci provázal také nařízení Agnella z Pisy, když zřejmě odstranil kamenné zdi dormitoria v Londýně a nahradil je dřevěnými. Eccleston se o žádném sporu nezmiňuje. Pokud by tomu tak bylo, pak se ovšem nutně nemuselo jednat o důsledek plynoucí z financování zdejších řádových staveb někým z uvedených zámožných

²¹⁸ *A Descriptive Catalogue of Ancient Deeds in the Public Record Office*, Vol. 3, London 1900, č. D121, s. 417-418.

²¹⁹ Alwyn A. RUDDOCK, „The Greyfriars in Southampton“, in: *Papers and Proceedings of the Hampshire Field Club and Archaeological Society* 16, 1946, s. 138-139 a pozn. 6 (s. 139). O le Flemingových obchodech *Patent Rolls, A.D. 1216-1225*, 8 Henry III, m. 6, s. 452; *Calendar of the Patent Rolls Preserved in the Public Record Office, Henry III, A.D. 1232-1247*, London 1906, 19 Henry III, m. 9, s. 105, 20 Henry III, m. 13, s. 133.

²²⁰ *A Descriptive Catalogue of Ancient Deeds in the Public Record Office*, Vol. 2, London 1894, č. B3368, s. 396, č. B3377, s. 397, č. B3383, s. 397, č. B3441, s. 403.

²²¹ Margit MERSCH, „Programme, Pragmatism and Symbolism in Mendicant Architecture“, in: *Self-Representation of Medieval Religious Communities: The British Isles in Context*, Anne MÜLLER, Karen STÖBER (ed.), Berlin 2009, s. 150-151.

donátorů. Některé pozemky, které minorité obdrželi, byly totiž již zastavěné, o čemž bude ještě zmínka. Je ovšem zjevné, že také v Londýně šlo tehdejšímu provinciálovi o udržení ideálu chudoby. Přestože u třech výše zmiňovaných příkladů konventních budov Eccleston zmiňuje stavební materiál, v případě minoritských svatyní daná problematika není vůbec tematizována.

V celém Ecclestonově díle je pouhých sedm lokalit, u nichž minorita píše o svatyních bratří. Jsou to Cambridge, Canterbury, Gloucester, Londýn, Oxford, Reading a Shrewsbury.²²² V žádné z uvedených lokalit ovšem nelze prokázat, zda se na prvním místě jednalo o problém stavebních materiálů. Opět se zde nabízí otázka, nakolik lze těmto pasážím díla autora *Traktátu* vůbec věřit. V otázce věrnosti historickým faktům, které se týkají anglické provincie, je na autora *Traktátu* spolehnouti.²²³ Lze uvést hned několik příkladů. Jedním je zmínka o minoritech v Cambridgi, kterým, jak píše Eccleston, anglický král při jejich příchodu vyhradil synagogu sousedící s vězením.²²⁴ Eccleston se nemýlí, neboť králův dar je možné bezpečně doložit z jednoho z pramenů královské kanceláře.²²⁵ Na jiném místě svého díla autor *Traktátu* zase píše o příchodu minoritů do Gloucesteru, kde jim byly dány pozemky Thomasem, vévodou z Berkeley.²²⁶ Důkaz o něm můžeme rovněž nalézt v úředních pramenech.²²⁷ V této souvislosti je také důležité zmínit, že Eccleston byl pravděpodobně očitým svědkem některých staveb.

V případě Londýna o sobě prohlašuje, že znal druhého novice londýnského konventu, přijatého za Agnella z Pisy, jímž byl bratr William z Londýna.²²⁸ Navíc Londýn byl místem, kde Eccleston za provinciálátu Williama z Nottinghamu pobýval. V Oxfordu mohl anglický minorita rovněž spatřit zdejší řádové stavby, protože se zde zmiňuje o svých studiích.²²⁹ Oxford byl nadto místem pro anglickou provincii jistě velice důležitým a také mimořádně symbolickým, neboť právě zde byl pohřben první provinciální ministr Agnellus z Pisy. To neušlo ani Ecclestonově pozornosti, když přišlo na přenesení provinciálových ostatků.²³⁰

²²² *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 9, 14, 20-23, 26, 37-38, 44-45, 77, 80.

²²³ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. xxv.

²²⁴ „*Cantabrigiae primo receperunt fratres burgenses villae, assignantes eis veterem synagogam, quae erat contigua carceri.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 22.

²²⁵ *Close Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the Public Record Office, A.D. 1237–1242*, London 1911, 22 Henry III, m. 12, s. 61.

²²⁶ „*Istud dixit occasione ampliacionis areae Gloverniae, quam primo per diffinitionem fratris Agnelli fratres pro magna parte mutilaverunt, et postea cum magna difficultate a domino Thoma de Berkeley per sagacitatem devotionis uxoris suae recuperaverunt.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 45.

²²⁷ *Calendar of the Records of the Corporation of Gloucester*, William H. STEVENSON (ed.), Gloucester 1893, č. 319, s. 154.

²²⁸ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. xxiii, 14.

²²⁹ „*Quidam lector egregius, qui mecum studuit Oxoniae...*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 52.

²³⁰ „*Post multos autem annos, cum necesse haberent fratres amovere corpus suum, cum scilicet destruxissent capellam, in qua coram altari et in choro sepultus erat, invenerunt capsellam plumbeam, in qua iacuit, simul*

Spojovacím článkem při zmínce o cambridžské kapli mohla být další Ecclestonova známost, již byl Humphrey, který byl jedním z prvních zdejších lektorů.²³¹ Nicméně přímé zmínky, zda Eccleston mohl spatřit svatyně v Canterbury, Readingu, Southamptonu či ve Shrewsbury, chybí. Navzdory naprostému minimu informací o Ecclestonovi nebyl vázán na konkrétní místo, a tak mohl informace z jednotlivých lokalit shromažďovat. Minority totiž jako představitele nově vzniklých mendikantských řádů již necharakterizovala zásada *stabilitas loci*, jak tomu bylo u starších, monastických řeholních komunit, jakými byli benediktini či cisterciáci. Řádový dům se tak stával spíše jakousi přestupní stanicí, a proto nebyly přesuny bratří jak v rámci provincií, tak mezi jednotlivými řádovými domy provincie žádnou raritou. Na základě doposud řečeného se tedy Ecclestonovo svědectví ukazuje jako dosti věrohodné a v některých případech velice pravděpodobně podepřené vlastním svědectvím.

Analýza rekonstrukce charakteru prvních staveb bratří prostřednictvím *Traktátu* však bude zaměřena výlučně na svatyně bratří. Důvodem je částečně Ecclestonova selektivnost několika málo lokalit a dále velice omezená výpověď dalších pramenů o stavebním vývoji a podobě konventních staveb anglických minoritů.²³² Prameny, pomocí nichž bude charakter prvních svatyn minoritů v Anglii dále rekonstruován, jimiž jsou královské dary na výstavbu a výsledky nálezových zpráv z vybraných míst, jež byly archeologicky zkoumány, neposkytují totiž tak podrobný a ucelený obraz podoby konventních objektů, jako je tomu v případě svatyn bratří. Obdobně také archeologické výzkumy prvních staveb minoritů nepodávají téměř žádné informace o podobě konventních staveb, neboť jejich výsledkem byly především odkryvy řádových kostelů.

cum fossa plenam oleo purissimo, ipsum vero corpus simul cum vestimentis incorruptum et suavissime redolere.“ *Fratri Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 77.

²³¹ *Fratri Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. xxiii, 57-58.

²³² Jednu z nejcelistvějších představ o klášteře a konventních stavbách minoritů poskytly archeologické výzkumy v Carmarthenu ve Walesu. Tyto objekty je ovšem možné datovat nejdříve do roku 1250. Terrence JAMES, „Excavations at Carmarthen Greyfriars, 1983–1990“, in: *Medieval Archaeology* 41, 1997, s. 100-194. V současné době se vyhodnocují výsledky archeologického výzkumu na místě klášteře oxfordských minoritů.

2. 2. Rekonstrukce charakteru prvních svatyn s důrazem na Ecclestonovo dílo

2. 2. 1. Londýn: Výstavba první svatyně a otázka její funkce coby soukromé oratoře bratří

Podle Ecclestona bratři po svém příchodu do Londýna nejprve setrvali patnáct dní s dominikány a poté se přesunuli do oblasti zvané Cornhill, kde si opatřili cely propletené proutím.²³³ Tyto události se však s největší pravděpodobností odehrály ještě před 3. prosincem roku 1224, a tudíž předcházely vydání Honoriovy buly *Quia populares tumultus*. Při zmínce o prvním londýnském novici bratru Solomonovi totiž Eccleston píše o jeho nemoci, kvůli níž se Solomon spolu s ostatními bratry nemohl účastnit mší, k čemuž bratři používali zřejmě místní farní kostel.²³⁴ Budování první svatyně vystavěné bratry tak zřejmě nelze spojovat s oblastí v Cornhillu, ale s lokalitou v Newgate, kde minorité setrvali až do svého zrušení. K ní se váže Ecclestonova zmínka o budově jím označované jako *cantaria*. Při rekonstrukci charakteru této stavby a ztotožnění zmiňovaného objektu s oratoří, o nichž se zmiňuje Honoriova bula z 3. prosince 1224, Leonie Silberer upozorňuje na problém vzájemné záměny oratoří s kaplemi.²³⁵ Oratoře jsou navíc coby první stavby typické především pro dominikány a lze je považovat za provizorní, přičemž mohly být jak dřevěné, tak kamenné, s rozměry 15-20 metrů na délku a 6-10 metrů na šířku.²³⁶ K otázce oratoří u mendikantů se ve své nedávné dizertaci, zaměřené ovšem také zejména na dominikány v Brně, vyjádřil Marek Peška. Podle něj se jedná o liturgický prostor vyhrazený pouze bratřím, čímž jej odlišuje od kostela (*ecclesia*), kde jsou vymezeny samostatné prostory pro bratry a laiky.²³⁷ V minoritském kontextu se užitím tohoto termínu a jeho odlišením od výrazů *capella* a *ecclesia* věnoval například Pellegrini. V této souvislosti poukazuje na dokument Řehoře IX. z 26. května 1228. V něm pontifik navazuje na starší privilegium svého předchůdce z roku 1224, kde je minoritům opět povoleno zřizovat si cestovní oltáře kvůli slavení mší a dalších

²³³ „*Quatuor igitur fratres superius nominati, cum venissent Londoniam, diverterunt ad fratres praedicatorum, et ab eis benigne suscepti sunt: apud eos etiam manserunt diebus xv, comedentes et bibentes quae apponebantur eis sicut familiarissimi. Postea conduxerunt sibi domum in Cornhulle et construxerunt sibi cellas in ea, consentes herbas in cellarum interstitia. Perdaverunt quoque in ipsa simplicitate usque ad aetatem sequentem sine cantaria, quia necdum privilegium erigendi altaria et celebrandi in locis suis divina habebant.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 9.

²³⁴ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 12-13 a pozn. d (s. 13).

²³⁵ Leonie SILBERER, „Einschiffige Franziskanerkirchen der mittelalterlichen Ordensprovinz Saxoniam: Untersuchungen zu Funktion und Bauform bis 1300“, in: *Wissenschaft und Weisheit* 74, 2011, s. 183.

²³⁶ L. SILBERER, „Einschiffige“, s. 183.

²³⁷ Marek PEŠKA, „Dominikánský konvent sv. Michala v Brně na Rybném Trhu. Historie a stavební vývoj do poloviny 17. století v kontextu střední Evropy“. Dizertační práce, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno 2015, s. 104. Nepublikováno. Při hledání kontinentálních analogií mendikantských oratoří je možné poukázat na brněnské dominikány, v jejichž případě Peška danou stavbu ztotožňuje se základy sakristie. Rovněž stavba na místě prvního založení pražských dominikánů Na Poříčí a upravená na obdélnou svatyni bratří je považována za oratoř bratří. M. PEŠKA, „Dominikánský konvent“, s. 75 a obr. 38, 81, 82 (obr. 46), 104.

liturgických obřadů, ovšem se zachováním farních práv.²³⁸ Pellegrini přitom jasně odlišuje termíny *oratorium*, *capella* a *ecclesia*, kdy první z výrazů vymezuje vůči zbylým dvěma charakterem užití daného místa, které bylo ryze interní. V tomto smyslu je nutné chápat Řehořův zmíněný text, v němž jsou oratoře, kde jsou zřízeny cestovní oltáře, předkládány k čistě vnitřnímu užití komunity, čímž se bylo možné vyhnout souhlasu místního ordináře při jejich vzniku.²³⁹ Protože není známo, že by londýnští minorité měli k dispozici nějakou starší svatyni po jejich přesídlení do oblasti Newgate, lze souhlasit jak s Pellegrinim, tak Peškou, kteří daný termín považují za prostor pro potřeby řeholní komunity. Zmínka o oratořích v Honoriově bule tedy zřejmě vystihuje charakter první svatyně vystavěné londýnskými minority v Newgate.

2. 2. 2. *Registrum Fratrum Minorum Londoniae* v kontextu výstavby kaple londýnského založení a její liturgická funkce

Londýnský řádový dům je jedním z mála založení, pro které se zachoval důležitý písemný pramen *Registrum Fratrum Minorum Londoniae* (dále jen „Registr“). Sestavil jej zdejší bratr někdy kolem roku 1526.²⁴⁰ Jedná se o významný dokument, neboť obsahuje podrobnosti týkající se založení londýnského řádového domu a jeho výstavby.²⁴¹ Je patrné, že londýnský bratr měl při sepisování po ruce také Ecclestonův *Traktát*, z něhož zřejmě opisoval. Prozrazují to některé pasáže o příchodu minoritů do Anglie a usazení menších bratří v Londýně, v nichž je hned na několika místech užito buď podobných, či takřka identických formulací jako v *Traktátu*.²⁴² Při srovnání stavebního vývoje londýnského řádového domu během několika let po příchodu bratří do Newgate a prvních dobrodinců zdejšího založení se ovšem ukazuje ještě další důležitá skutečnost. Tou je naprostá shoda v základních informacích uvedených Ecclestonem, které „Registr“ dále rozšiřuje o konkrétní data či k nim přidává další detaily. V této souvislosti se „Registr“ zmiňuje také o kapli vybudované Joynierem.²⁴³ Kromě jejího zbudování „Registr“ navíc danou kapli lokalizuje, neboť uvádí, že

²³⁸ „*Devotioni vestrae auctoritate praesentium vestris inclinati precibus indulgemus, ut in locis vestris liceat vobis habere Oratoria, in quibus cum Viatico Altari possitis Missarum solemniam, et alia divina Officia celebrare; omni parochiali jure Parochialibus Ecclesiis reservato.*“ *Bullarium Franciscanum*, J. H. SBARALEA, (ed.), č. XXIII, s. 41.

²³⁹ L. PELLEGRINI, *I luoghi*, s. 67-68.

²⁴⁰ Charles L. KINGSFORD (ed.), *The Grey Friars of London: Their History with the Register of their Convent and an Appendix of Documents*, Aberdeen 1915, s. 1.

²⁴¹ CH. L. KINGSFORD (ed.), *The Grey Friars*, s. 70-177. Dále kupříkladu poskytuje dobrý vhled do budování zdejšího založení díky dochovaným shrnutím majetkových transakcí a darům laiků a obsahuje také seznam dobrodinců londýnských minoritů s určením místa jejich posledního odpočinku v řádovém kostele.

²⁴² CH. L. KINGSFORD (ed.), *The Grey Friars*, s. 145-146. Srov. *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 3-4, 9, 21.

²⁴³ CH. L. KINGSFORD (ed.), *The Grey Friars*, s. 157; *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 21.

se „později stala velkou částí chóru“ („*postmodum facta est magna pars chori*“).²⁴⁴ Další otázkou je její datování. Zde se nabízí doba kolem přelomu dvacátých a třicátých let 13. století, nebo rok 1239, v němž byl Joynier londýnským starostou. Pravděpodobnější je ovšem první varianta. Rokem 1228 se totiž datuje Joynierova podpora minoritům.²⁴⁵ V tomto ohledu je dále důležitý rok 1233, kdy došlo k nákupu 350 yardů šedé látky na hábity londýnských minoritů.²⁴⁶ Z toho Röhrkasten usuzuje, že v Newgate mohlo v té době být již na padesát bratří.²⁴⁷ Díky Ecclestonovi navíc víme o Joynierově slavnostním otevření kaple při příležitosti příchodu prvního vizitátora do Anglie, který byl v Anglii přítomen nejpozději v roce 1229.²⁴⁸ Je proto možné předpokládat, že soukromá oratoř, vystavěná v létě roku 1225, kdy zde ještě nemuselo být nutně tolik bratří, byla již na přelomu dvacátých a třicátých let 13. století z prostorových důvodů nedostačující, především vzhledem k odhadovanému počtu minoritů v roce 1233. V porovnání se stavbou z roku 1225 již ovšem musela být s ohledem na vzrůstající počet minoritů rozměrnější, když se posléze stala „velkou částí chóru“. Otázkou však zůstává její liturgická funkce. Eccleston ji nazývá kaplí. Stejným výrazem však také označuje svatyni v Oxfordu, kde byl zřejmě původně pohřben Agnellus z Pisy. Výstavba oxfordské kaple probíhala ve stejné době, jako tomu bylo v Londýně, avšak oproti svatyni v hlavním městě království stavební práce v Oxfordu stále ještě pokračovaly i na počátku třicátých let 13. století. V otázce vnitřního uspořádání oxfordské kaple je zásadní zmínka o dveřích chóru, implikující existenci letneru, a tedy rozdělení objektu na dvě části, z nichž jedna byla určena laikům, zatímco druhá bratřím.²⁴⁹ Do počátku třetího desetiletí 13. století rovněž spadá poukaz na *pulpitum* v kapli minoritů v Gloucesteru, kde uvedený výraz pravděpodobně taktéž značí letner.²⁵⁰ V případě kaple vystavěné Joynierem nelze však jednoznačně určit, zda její součástí byl letner, přestože se můžeme opřít o dobové paralely

²⁴⁴ CH. L. KINGSFORD (ed.), *The Grey Friars*, s. 157.

²⁴⁵ J. RÖHRKASTEN, *The Mendicant Houses*, s. 413.

²⁴⁶ *Calendar of the Liberate Rolls*, Vol. 1, 17 Henry III, m. 2, s. 233.

²⁴⁷ J. RÖHRKASTEN, *The Mendicant Houses*, s. 45.

²⁴⁸ „*Primus autem visitator Angliae fuit frater W. de Coleville senior, qui capitulum suum celebravit Londoniae sub fratre Agnello, ubi dominus Willelmus Joynier capellam suis sumptibus aedificavit, et tunc temporis introitum in eandem cum memorabili gloria celebravit.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 37 a pozn. a.

²⁴⁹ „*Unde cum iuvenes fratres Oxoniae nimis frequenter riderent, iniunctum fuit cuidam ut quotiens rideret in choro vel in mensa tot reciperet disciplinas. Accidit autem, ut cum undecim disciplinas in una die recepisset, nec tamen posset se a risu cohibere, visum fuit ei quadam nocte, quod totus conventus more solito stetit in choro, et tentabantur fratres ridere more solito; et ecce crucifixus, qui stetit ad ostium chori, convertit se ad eos quasi vivus, et ait: 'Filii Corae sunt, qui in hora crucis ridet et dormiunt.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 26.

²⁵⁰ „*Et quidem tam arcta exstitit tunc conscientia fratrum in aedificiis construendis et picturis habendis, ut propter fenestras capellae in loco Gloverniae maximam vim constitueret, et propter pulpitum, quod frater ipse quidam pinxerat, sibi caputium auferret: gardiano quoque loci idem fecit, quia picturam toleraverat.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 38 a pozn. g.

v Oxfordu a patrně také Gloucesteru. Formulace, kterou uvádí „Registr“, totiž naznačuje dvě možné varianty, jak se uvedená kaple stala „velkou částí chóru“. Buď mohlo jít o jednotný prostor, který tvořil jádro pozdějšího chóru, nebo byl skutečně předělen letnerem, byť pouze dočasně, neboť ten musel zaniknout poté, co se kaple stala samostatným chórem bratří.

2. 2. 3. *Ecclesia* a problém její podoby a liturgické funkce

Snesením střechy kostela jsou ukončeny Ecclestonovy zmínky o svatyních londýnských minoritů. Autor *Traktátu* píše, že se tak stalo za provincialátu Williama z Nottinghamu, tedy někdy mezi léty 1240 až 1254. Pro toto období bezpečně víme o počtu bratří v londýnském řádovém domě k roku 1243, kdy byl králem poskytnut minoritům dar v podobě osmdesáti tunik pro každého z bratří.²⁵¹ V kontextu tohoto početního nárůstu zde opět stojíme před otázkou, zda právě toto číslo nepodmínilo další výstavbu, respektive zvětšení kaple vybudované Joynierem. Po zmínce o Joynierovi „Registr“ uvádí výstavbu „lodi kostela“, připisované Henrymu de Galis (nebo Walesy).²⁵² De Galis, který zemřel roku 1302, byl od roku 1269 londýnským radním a několikrát v době vlády Eduarda I. dokonce starostou hlavního města ostrovního království; jmenovitě v letech 1273-1274, 1281-1284 a 1298-1299.²⁵³ „Registr“ v souvislosti se stavbou lodi označuje de Galise jako londýnského starostu. To by mohlo znamenat, že její budování spadá nejdříve do období, kdy se poprvé ujal daného postu. Toto ovšem přináší značné problémy při interpretaci charakteru stavby popisované Ecclestonem jako *ecclesia*, která je zmiňována podstatně dříve.

„Registr“ a Ecclestonův *Traktát* shodně označují Joynierovu stavbu jako kapli, a proto si musíme položit otázku, zda Eccleston vlastně termínem *ecclesia* nemyslí uvedenou kapli a jen pro ni užívá označení *ecclesia*. V *Traktátu* je daný termín použit vedle svatyně londýnských minoritů již pouze jednou, a to v případě Shrewsbury. V otázce záměnnosti termínu *capella* a *ecclesia* je dále důležité, když Eccleston uvádí podrobnosti o druhém londýnském novici Williamu z Londýna. Ten byl přijat v době, kdy minorité stále ještě neměli pozemek či svatyni, kterou zde anglický minorita znovu označuje termínem *cantaria*.²⁵⁴ Také v případě opětovného poukazu na stavbu postavenou Joynierem při příležitosti první vizitace v Anglii je tato budova znovu označena jako *capella*. Žádný

²⁵¹ *Calendar of the Liberate Rolls Preserved in the Public Record Office, Henry III, Vol. 2, A. D. 1240-1245*, London 1930, 28 Henry III, m. 18, s. 204. K vymezení Williamova provincialátu *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. xxii.

²⁵² CH. L. KINGSFORD (ed.), *The Grey Friars*, s. 157-158 a pozn. 1 (s. 158).

²⁵³ J. RÖHRKASTEN, *The Mendicant Houses*, s. 420-421.

²⁵⁴ „*Hic etiam, cum esset familiaris domini iustitiarum Angliae, domini Huberti de Burgo, licet laicus et latinus, ut putabatur, existeret et in arte scissoria famosissimus, priusquam fratres aream vel cantariam haberent, Londoniae indutus est.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 14.

z termínů *cantaria*, *capella* a *ecclesia* tedy, jak se zdá, Eccleston nesměšoval. *Ecclesia* proto patrně byla jinou stavbou.

K tomu nás ostatně přivádí zpráva z roku 1243 o osmdesáti minoritech. Nadto je dále nutné mít na paměti Ecclestonovu přítomnost v londýnském řádovém domě právě v době Williamova úřadování na pozici provinciálního ministra, díky čemuž anglický minorita mohl danou stavbu spatřit. Její podoba je však otázkou, na kterou nelze zcela uspokojivě nalézt odpověď. Na tomto místě je potřeba vrátit se k diskuzi o kapli vystavěné Joynierem, která se stala „velkou částí chóru“. Uvážíme-li uváděný počet minoritů v roce 1243, výrazem *ecclesia* bylo velmi pravděpodobně míněno přinejmenším rozšíření chórové části existující kaple. Toto zvětšení by proto mohlo vysvětlovat zmíněnou pasáž, kdy se pojednávaná kaple „poté stala velkou částí chóru“. Ecclestonem uváděný výraz *ecclesia* by tak „Registr“ v konečném důsledku zohledňoval. Její přestavba by však pochopitelně musela začít dříve, zejména když se za Williamova provincialátu již uvádí snesení střechy dané stavby. Pouze v hypotetické rovině lze již dnes uvažovat o tom, zda byla tato minimálně zvětšená kaple pouhým chórem bratří a také jestli mohlo být již v době Williamova provincialátu započato s výstavbou samostatného objektu lodě. Stavba lodě se dá s ohledem na níže analyzované lokality předpokládat, avšak v Londýně ji nelze jakkoliv pramenně podchytit. Pokud vybudování předcházelo období, v němž byl de Galis londýnským starostou, pak by byl v konečném důsledku osobou, která loď konventního kostela pouze dokončila. Naneštěstí se nemůžeme opřít ani o znalost podoby svatyně v Shrewsbury, kde je Ecclestonem výraz *ecclesia* rovněž použit. Nicméně za zmínku stojí první dochovaná zpráva o Shrewsbury, jež je spojena s královským darem, kterým byl minoritům dán pozemek označovaný jako „dostatečný“ či „adekvátní“, a také „vhodnější“ („*competentem et aptiorem*“).²⁵⁵ Z toho je ovšem patrné, že se nejednalo o první založení, ale buď o rozšíření již existující fundace, nebo o obdržení nového místa.²⁵⁶ Toto obdarování pochází z roku 1245, což je zajímavé, protože se překrývá s dobou provincialátu Williama z Nottinghamu, kam spadá také zmínka o londýnském kostelu. Můžeme se tedy pouze domnívat, zda tu Eccleston skutečně nepoužil označení pro budovu obdobného formátu jako v Londýně.

²⁵⁵ *Close Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the Public Record Office, A.D. 1242–1247*, London 1916, 30 Henry III, m. 25, s. 367.

²⁵⁶ Za konzultaci zde děkuji dr. Coppackovi.

2. 2. 4. První dvě svatyně minoritů v Cambridgi

Minorité byli po svém příchodu do Cambridge přijati měšťany, kteří jim přidělili již zmiňovanou bývalou synagogu. V roce 1224 ji král prodal, aby zde mohlo být vězení.²⁵⁷ Nejprve bratři pobývali právě zde, přičemž obývali jednu polovinu tohoto objektu, zatímco v druhé byli umístěni vězni.²⁵⁸ Datace příchodu bratří je ovšem nejistá. Little uvažuje, že k němu nedošlo později než roku 1226.²⁵⁹

Již Little si správně povšiml, že Ecclestonův popis počátků zdejšího založení je chronologicky neuspořádaný.²⁶⁰ Po zmínce o synagoze, v jejíž jedné části bratří v počátcích žili, autor *Traktátu* píše, jak král daroval minoritům areál věznice, neboť její přítomnost byla pro ně nesnesitelná z důvodu stejného vchodu, který sdíleli s vězni.²⁶¹ Nicméně k tomuto obdarování došlo až v roce 1238. Poté anglický minorita z nejasných důvodů zcela mění chronologický sled událostí, když uvádí, jak zde pro bratry postavili „kapli tak chudou“ („*capellam ita pauperrimam*“), že tesař zhotovil její blíže neurčenou část za pouhý jeden den.²⁶² Na to anglický minorita navazuje zmínkou o přítomnosti pouze tří minoritů-kleriků, kteří zpívali božské ofícium v oratoři.²⁶³ Jak je z celé narace patrné, zmíněnou kapli a zpívání božského ofícia lze spojit s počátky zdejšího založení.²⁶⁴ Daleko složitější otázkou ovšem představuje určení vzájemného vztahu obou zmiňovaných staveb a dále charakter a liturgická funkce kaple. Tyto otázky jsou navíc způsobeny naprostou mezerou v dosavadním bádání, které zcela opomíjelo bližší charakteristiku oratoře a její případnou vazbu na kapli.²⁶⁵

Pokud jde o oratoř, tak je velmi nepravděpodobné, aby kolem roku 1238 pobývali v Cambridgi pouze tři minorité, především když se zde již roku 1240 konala provinciální kapitula.²⁶⁶ Její uskutečnění jednoznačně předpokládá dostatečnou velikost zdejších řádových

²⁵⁷ *Calendar of the Fine Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the National Archives*, Vol. 1, 1 to 8 Henry III, 1216-1224, Paul DRYBURGH, Beth HARTLAND (ed.), Woodbridge 2007, 8 Henry III, m. 1, č. 413, s. 397-398.

²⁵⁸ J. R. H. MOORMAN, *Grey Friars*, s. 8; A. G. LITTLE, *Franciscan Papers*, s. 129.

²⁵⁹ A. G. LITTLE, *Franciscan Papers*, s. 130.

²⁶⁰ A. G. LITTLE, *Franciscan Papers*, s. 129.

²⁶¹ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 22.

²⁶² „...aedificabant fratres capellam ita pauperrimam, ut carpentarius una die faceret et erigeret xv coplas tignorom.“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 22.

²⁶³ „In festo autem sancti Laurentii, cum non essent nisi tres fratres clerici, scilicet frater W. de Esseby et frater Hugo de Bugeton, et novitius nomine frater Helias, qui tam claudus erat ut portaretur in oratorium, cantaverunt officium solemniter cum nota, et in tantum flevit novitius ut aperte per vultum canentis current lacrymae.“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 22. Jedním z uváděných bratří-kleriků byl také William z Esseby. Ten byl mezi prvními devíti minority, kteří přišli do Anglie roku 1224. *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 4.

²⁶⁴ A. G. LITTLE, *Franciscan Papers*, s. 130. S datací výstavby kaple před rokem 1238 souhlasí také Moorman. J. R. H. MOORMAN, *Grey Friars*, pozn. 3 (s. 15).

²⁶⁵ Např. J. RÖHRKASTEN, „The Creation“, s. 66.

²⁶⁶ *Close Rolls, A.D. 1237-1242*, 24 Henry III, m. 8, s. 208.

staveb. Z toho důvodu tu také muselo být již před rokem 1240 podstatně více bratří.²⁶⁷ S ohledem na vydání buly *Quia populares tumultus* Honoria III. na konci roku 1224 se proto lze domnívat, že Ecclestonem uváděná oratoř, která zřejmě existovala již v polovině dvacátých let 13. století, mohla být právě jednou z prvních budov určenou pouze pro liturgické potřeby zdejších minoritů. Když totiž autor *Traktátu* píše o počátcích bratří v Paříži, též v této souvislosti zmiňuje, jak se zde minorité modlili v oratoři.²⁶⁸ Otázkou zůstává, zda se jednalo o budovu mimo dům, jehož jednu polovinu zpočátku sdíleli s vězni, nebo šlo o místnost uvnitř. U pařížských minoritů oratoř mohla být jednou z místností, kde bratří bydleli.²⁶⁹

V otázce vazby kaple na oratoř je možné se domnívat, že jak oratoř, tak kaple označují dvě různé stavby. Nedávalo by příliš smysl, aby autor *Traktátu*, který na jiných místech svého díla, především u zmínek o svatyních londýnských minoritů, se vyjádřil o téže budově dvěma různými termíny, zejména když se jedná o kvalitativně jiné stavby.²⁷⁰ Vzhledem k naprosté absenci chronologie, kterou navíc ještě ztěžuje Ecclestonovo nechronologické řazení událostí, je nicméně nemožné blíže časově určit, kdy mohlo dojít k výstavbě této kaple. Obecně lze ovšem uvažovat o počátcích tamního založení. Její označení jako „*ita pauperrimam*“ nás ostatně vede k uvažování o jakési kapličce, u níž lze předpokládat malé rozměry. To navíc podporuje tvrzení ohledně jejího zbudování za pouhý jeden den. Charakter této stavby ovšem zůstává do značné míry nejasný. Smysl výrazu „*coplas*“ zde totiž není jednoznačný. Podrobněji se k dalším výkladům uvedeného výrazu vyjádřil Little. Jím navržený překlad zněl „rozseknuté kmeny stromů“, ale zároveň se objevily možnosti jako „krokve“, „trámy“, „vazníky“ atp. Proto Little závěrem konstatuje, že tesařova práce na zmíněné kapli zůstává nejasná.²⁷¹ Jediné, co lze z Ecclestonova popisu odvodit, je stavební materiál použitý na výstavbu kaple. Tím bylo dřevo. V hypotetické rovině zůstává nakonec také liturgická funkce tohoto objektu. Stále se mohlo jednat o budovu určenou pouze pro liturgické účely bratří, protože její zmiňovaná malá velikost příliš nenasvědčuje tomu, že šlo o vhodný prostor ke kázání.

²⁶⁷ A. G. LITTLE, *Franciscan Papers*, s. 130.

²⁶⁸ „*Fratres igitur silentium usque ad tertiam tenere consueverunt et in oratione tam assidui esse, ut vix esset aliqua hora per totam noctem, in qua non essent aliqui fratres in oratione in oratorio.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 25.

²⁶⁹ Kajetan ESSER, *Anfänge und ursprüngliche Zielsetzungen des Ordens der Minderbrüder*, Leiden 1966, pozn. 2 (s. 136).

²⁷⁰ Srov. L. PELLEGRINI, *I luoghi*, 67-68.

²⁷¹ A. G. LITTLE, *Franciscan Papers*, pozn. 1 (s. 129).

2. 3. Rekonstrukce výstavby a charakteru prvních svatyn s důrazem na královské dary

2. 3. 1. Northampton

Podle Ecclestona jsou s počátky založení v Northamptonu spojování Richardové z Ingworthu a Devonu, kteří sem přišli z Oxfordu.²⁷² Little uvádí rok 1225, byť jej nelze konkretizovat.²⁷³ Bratři nejprve pobývali v jednom z místních špitálů, jímž byl zřejmě špitál sv. Jana.²⁷⁴ Jejich trvalejší usazení je ovšem nutné spojovat s farním okrskem kostela sv. Jiljí.²⁷⁵ Z 10. srpna roku 1227 pak máme doložen králův dar dřeva v podobě 12 krokví na výstavbu zdejší kaple.²⁷⁶ Jedná se o první a zároveň jedinou dochovanou zmínku o královských výdajích na tuto stavbu. Přestože se jedná o jediné královo obdarování ohledně svatyně na místě prvního založení northamptonských minoritů, je velmi pravděpodobné, že jej bratři obrželi dosti nedlouho po jejich příchodu. Navzdory nejasnému datu příchodu bratří do Northamptonu byly již během jednoho či dvou let od založení prováděny střešní práce. Zmíněná stavba musela tedy již stát. Podle Coppacka to svědčí o budování provizoria.²⁷⁷ Svatyně vystavěná po přesídlení minoritů v Northamptonu již ovšem byla větších rozměrů.

Minorité se přesunuli do areálu města, jak zaznamenává také přípisek o počátcích minoritů ze 14. století, během provincialátu Alberta z Pisy.²⁷⁸ Albert byl provinciálem až do

²⁷² „*Inde profecti sunt frater Ricardus de Ingewrd et frater R. Devoniensis Norhamtonam, et recepti sunt in hospitali. Postea conduxerunt sibi domum in parochia sancti Aegidii...*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 10. Oba dva byli mezi devíti minority, kteří přišli do Anglie roku 1224. *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 4.

²⁷³ A. G. LITTLE, *Franciscan Papers*, s. 218, kde autor ovšem odkazuje na Ecclestonovo dílo, jež bohužel neposkytuje bližší časové upřesnění. Ve velice podrobné studii věnované jednotlivým mendikantským řádům v Northamptonu Roberta M. Serjeantsona autor příchod minoritů datuje podzimem roku 1226, avšak opět přitom odkazuje na Ecclestonův spis. Robert M. SERJEANTSON, „The Greyfriars of Northampton“, in: *Journal of the Northamptonshire Natural History Society & Field Club* 16, 1911-1912, s. 2.

²⁷⁴ R. M. SERJEANTSON, „The Greyfriars“, s. 2. Jednalo se o špitál pro chudé a nemocné poblíž jižní městské brány *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), pozn. h (s. 10).

²⁷⁵ Přesná lokalizace prvního založení minoritů není zcela jasná, a to navzdory podrobnému popisu počátků minoritů v Northamptonu, který je v Ecclestonově díle pozdějším přípisem ze 14. století. Podle něj přijal bratry Sir Richard Gobiun a usadil je na svém dědičném pozemku poblíž kostela sv. Edmunda, nacházejícího se vně východní městské brány. „*Apud Northamton primo collocavit fratres dominus Ricardus Gobiun miles extra portam orientalem in area sibi hereditarea iuxta ecclesiam sancti Edmundi...*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 23. Sir Gobiun byl ovšem velice zámožný a některé jeho majetky se nacházely mimo městské hrady. Obdobně také hranice farního okrsku kostela sv. Jiljí sahaly až mimo opevnění města. Není proto vůbec vyloučeno, že první založení minoritů bylo za městskými hradbami na dědičných majetcích Sira Gobiuna a přitom stále v hranicích farního kostela sv. Jiljí. Tento výklad není ostatně v rozporu ani s Ecclestonovým obecným popisem, podle něhož si bratři našli dům ve farním okrsku kostela sv. Jiljí. Za konzultaci děkuji dr. Johnu Williamsovi, který archeologicky zkoumal druhou lokalitu northamptonských minoritů po jejich přesídlení.

²⁷⁶ *Rotuli Litterarum Clausarum in Turri Londoniensi asservati*, Vol. 2, *Ab anno MCCXXIV. Ad annum MCCXXVII.*, Thomas D. HARDY (ed.), London 1844, s. 196.

²⁷⁷ Za diskuzi zde děkuji dr. Coppackovi.

²⁷⁸ „*Postea per cives villae introducti sunt in villam et locati ibi ubi adhuc manent.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 24. K relokaci za Alberta z Pisy „*Igitur sub fratre Alberto mutatus est locus Norhamtonae...*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 44.

roku 1239, kdy jej generální kapitula zvolila generálním ministrem řádu.²⁷⁹ Určení Albertova nástupu do úřadu je ovšem znesnadněno nejasným datem úmrtí jeho předchůdce, Agnella z Pisy.²⁸⁰ Uvažuje se však o prosinci 1236, což by rovněž souhlasilo s popisem autora *Traktátu*. Podle něj trvalo Albertovo úřadování dva a půl roku.²⁸¹ V rozmezí těchto let pak máme doložen dar Jindřicha III. minoritům, datovaný 6. březnem roku 1236.²⁸² Ten je ještě možné dát do souvislosti s první lokalitou bratří. Další známé obdarování však pochází již z 18. června roku 1238, kdy Jindřich III. poskytl bratřím dřevo na výstavbu kaple.²⁸³ Tuto budovu můžeme považovat za nově budovanou stavbu na místě, kam minorité za Alberta z Pisy přesídlili. Zároveň se jedná o první doloženou zprávu o této svatyni. Další informace o její výstavbě je datována do listopadu téhož roku, kdy král na práce při této stavbě daroval 10 marek.²⁸⁴ Po dalších osm let nemáme o královských výdajích určených přímo na stavbu svatyně, a tedy o chronologii její výstavby, přesnějších zpráv. V tomto mezidobí nicméně zaujme královo obdarování z roku 1241 ve formě pěti marek poskytnuté „na jejich práce“.²⁸⁵ Ačkoliv nevíme, na jaké „práce“ byla daná částka použita, ukazuje to na neustálé budování.²⁸⁶ Nelze tedy zcela vyloučit, že uvedený obnos nemohl být použit také na stavbu svatyně. Až roku 1246 zaznamenáváme zprávu o daru dřeva za účelem budování kaple a budov bratří.²⁸⁷ Důležitá je v tomto ohledu zmínka o domech. Ta totiž implikuje, že se dostavba svatyně chýlila ke konci a práce se přesouvaly k výstavbě konventních budov. Toto přesvědčení dále posiluje dar z února následujícího roku, kdy bratři obdrželi patnáct marek na pomoc při zastřešení budované svatyně.²⁸⁸ Ještě v srpnu téhož roku král daroval šest dubů na stavbu infirmaria, což ukazuje, že svatyně byla zřejmě v zásadě dokončena a budování pokračovalo výstavbou konventních objektů.²⁸⁹ S ohledem na dobu, po kterou je zdokumentována její

²⁷⁹ *Constitutiones generales ordinis fratrum Minorum I (Saeculum XIII)*, Cesare CENCI, Romain G. MAILLEUX (ed.), Grottaferrata 2007, s. 3.

²⁸⁰ K těmto nejasnostem podrobněji *Fratrīs Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 79 a pozn. m, 85.

²⁸¹ „*Igitur postquam per duos annos et dimidium Angliam nobiliter rexerat, profectus est cum pluribus electis contra fratrem Heliam, et post generale ministerium inter Anglicos Romae feliciter obiit.*“ *Fratrīs Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 85.

²⁸² *Close Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the Public Record Office, A.D. 1234–1237*, London 1908, 20 Henry III, m. 16, s. 247.

²⁸³ *Close Rolls, A.D. 1237–1242*, 22 Henry III, m. 12, s. 64.

²⁸⁴ *Calendar of the Liberate Rolls*, Vol. 1, 23 Henry III, m. 27, s. 347.

²⁸⁵ *Calendar of the Liberate Rolls*, Vol. 2, 25 Henry III, m. 15, s. 33.

²⁸⁶ R. M. SERJEANTSON, „The Greyfriars“, s. 5. Serjeantson tvrdí, že s budováním souvisí také dar dubů a spadáných větví z února roku 1242. R. M. SERJEANTSON, „The Greyfriars“, s. 5. K uvedenému daru *Close Rolls, A.D. 1237–1242*, 26 Henry III, m. 10, s. 391.

²⁸⁷ *Close Rolls, A.D. 1242–1247*, 30 Henry III, m. 16, s. 404; *Calendar of the Liberate Rolls Preserved in the Public Record Office, Henry III, Vol. 3, A.D. 1245–1251*, London 1937, 30 Henry III, m. 15, s. 35.

²⁸⁸ *Calendar of the Liberate Rolls*, Vol. 3, 31 Henry III, m. 11, s. 107.

²⁸⁹ *Close Rolls, A.D. 1242–1247*, 31 Henry III, m. 5, s. 529.

výstavba, tedy devět let, lze uvažovat o stavbě větších rozměrů, byť více informací o ní nelze říci. Velmi pravděpodobně se však již nejednalo o oratoř.

2. 3. 2. Reading

Příchod minoritů do Readingu je datován rokem 1233. Z července tohoto roku se totiž v kopiích benediktinského opatství, které bylo hlavním vlastníkem tamějších pozemků, nachází listina, kterou zdejší opat kláštera Adam z Lathbury minoritům jeden přidělil.²⁹⁰ Nicméně podmínky, za kterých jim bylo umožněno se v Readingu usadit, byly pro bratry krajně nepříznivé, ba dokonce je z nich patrný odpor mnichů vůči založení nové řeholní komunity.²⁹¹ V souvislosti se stavbami bratří to podtrhuje například nařízení, kdy se jim pod hrozbou vyhoštění zakazuje mít vlastnictví či žádat o jakýkoliv příbytek na pozemku opatství.²⁹² Navíc parcela, která byla minoritům přidělena, byla rovněž značně nevýhodná, neboť v zimě byla náchylná k povodním a také se nacházela za městem.²⁹³ To s ohledem na existenční význam městského prostředí nebylo pro minority jistě zdaleka ideální. Navzdory všem těmto nevýhodám však bratří požívali značné královské podpory.²⁹⁴ Ta se projevila také štědrými dary na výstavbu prvních budov bratří.

²⁹⁰ *Reading Abbey Cartularies, British Library Manuscripts: Egerton 3031, Harley 1708 and Cotton Vespasian E xxv*, Brian R. KEMP (ed.), Vol. 2, *Berkshire Documents, Scottish Charters and Miscellaneous Documents*, London 1987, č. 1024, s. 207-208; Malcolm SUMMERS, *History of Greyfriars Church, Reading*, Reading 2014, s. 2. Benediktinské opatství v Readingu bylo založeno Jindřichem I. roku 1121. M. SUMMERS, *History*, s. 2.

²⁹¹ A. ANISIMOVA, „Mendicants“, s. 321.

²⁹² „*Si vero aliquo tempore quocumque casu vel qualicumque modo contigerit fratres minores proprietatem habere vel proprium, concesserunt pro se et successoribus suis in perpetuum quod liceat nobis et successoribus nostris auctoritate propria ipsos expellere a tota terra nostra, sublato cuiuslibet contradiccionis et appellacionis obstaculo. Concesserunt eciam pro se et successoribus suis quod nusquam in terra nostra aliam querent habitacionem et, si forte terminos quos eis constituimus alicubi prorogari vel dilatarı procuraverint, liceat nobis omni contradiccione et appellacione remota a tota terra nostra ipsos expellere.*“ *Reading Abbey Cartularies*, B. R. KEMP (ed.), s. 208.

²⁹³ A. ANISIMOVA, „Mendicants“, s. 323.

²⁹⁴ Jakmile by totiž mniši bratry vyhnali na základě jiných podmínek, než které stanovili v listině, minoritům má podle znění dokumentu prostřednictvím královny přízně připadnout pozemek, který jim byl poskytnut opatem. „*Nos autem pro nobis et successoribus nostris concessimus quod, si nos aliquo tempore fratres minores a predicta habitacione ob alias causas a supradictis velimus expellere, dominus rex et heredes sui omni appellacione et contradiccione remota possit eos ibidem libere et quiete inhospitare, ita quod ex gratia sua habeant quod prius ex gratia nostra habuerunt.*“ *Reading Abbey Cartularies*, B. R. KEMP (ed.), s. 208. Královská spřízněnost s minority tak mohla představovat rozhodující faktor, v jehož důsledku minorité i přes stavbu řádových budov ve městě setrvali. Důležitost královské ochrany zde dokumentují také poskytnuté listiny na podporu bratří, jimiž minorité při svém příchodu disponovali. Vedle krále se jednalo o podporu biskupa z Winchesteru a také papeže. „*Annales Prioratus de Dunstaplia (A.D. 1–1297)*“, in: *Annales Monastici*, Vol. III, Henry R. LUARD (ed.), London 1866, s. 134. Tím však bratří jednali zcela v rozporu se zněním *Závěti*, podle které neměli žádat o listiny ve prospěch míst a kostelů. Ačkoliv *Závěť* zmiňuje pouze listiny obdržené papežským stolcem, je jasné, že jakákoliv podpora na základě těchto dokumentů minoritům zakládala právní nárok na hájení daného založení, jak tomu bylo očividně v případě Readingu. Proto zde bratří mohli jen sotva být „jako poutníci a cizinci“. Porušení Františkovy vůle vyvolalo také značný odpor druhého anglického provinciála Alberta z Pisy, který byl připraven se postarat, aby minorité odešli, pokud by jej o to mniši požádali, ba dokonce mnichům zmiňovanou listinu vrátil. „*...et cartam seu compositionem, quae fuit inter monachos Redyngiae et fratres, quod scilicet pro voluntate sua non possent eos expellere, ferventissime eisdem restituit et obtulit, se fratres amoturum, si vellent.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 79-80. Nicméně je

První dochovaný královský dar minoritům v Readingu představovalo svolení z května roku 1234, kdy se jim povolovalo získání dřeva z windsorského lesa až do svátku sv. Michala.²⁹⁵ Již o měsíc později je ovšem zaznamenáno poskytnutí dřeva na 70 krokví za účelem stavby kostela bratří.²⁹⁶ Zde je ovšem potřeba se pokusit o bližší pochopení významu těchto prvních dvou zmínek o stavební aktivitě minoritů v Readingu. Nepochybně zaujme, že oba dary dělí pouhý jeden měsíc. To může vést k představě o rychlém tempu výstavby zdejší svatyně, zejména když minorité měli tak velkorysého donátora, jímž byl samotný král. Darování 70 krokví na výstavbu kaple však nutně nemusí ukazovat na okamžité zastřešování svatyně. K tomu totiž mohlo docházet po etapách.²⁹⁷ To se zdá být pravděpodobné v kontextu dalšího postupu výstavby objektu. Dokumentuje jej rok 1237, kdy stavba již byla obkládána dřevem.²⁹⁸ V letech 1238 a 1239 bylo poskytnuto dřevo na zhotovení stall, přičemž dar z roku 1239 výslovně uvádí jejich dokončení.²⁹⁹ Jak materiál získaný na obkládací práce, tak chórové lavice zřejmě v porovnání s robustnějšími částmi stavby vyžadovaly kvalitnější dřevo. Proto se lze domnívat, že tyto dvě události na sebe navazovaly.³⁰⁰ Zůstává ovšem poněkud nejasné, jaké budovy zahrnuje výraz „*edificia sua*“, jímž jsou stavby bratří označeny v květnovém daru z roku 1234. Snad by mohl implikovat dočasné (patrně dřevěné) objekty minoritů, tedy jak kostel, tak konventní budovy.³⁰¹ Od první zmínky bratří v Readingu v červenci 1233 až do května následujícího roku totiž nemáme vůbec žádné zprávy o postupu stavebních prací. To ovšem není příliš překvapivé, pokud si uvědomíme, že král byl jen jedním z několika donátorů stavby. Ty již ovšem téměř jistě musely probíhat, neboť poskytnutí 70 krokví na zastřešení svatyně předpokládá existenci zdí daného objektu. Vrátime-li se k obdrženému daru dřeva na stally, můžeme v této souvislosti uvažovat o dokončování svatyně a přesouvání stavebních prací na stavbu konventních budov. Na ně ostatně ukazuje srpnové obdarování z roku 1239 týkající se budování dormitáře a kapitulní

pozoruhodné, že Eccleston vůbec nezmiňuje jakékoliv protesty Agnella z Pisy proti ochranným listinám bratří. To je překvapující především v kontextu vzniku založení v Readingu, k němuž došlo za Agnellova provincialátu.

²⁹⁵ *Close Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the Public Record Office, A.D. 1231–1234*, London 1905, 18 Henry III, m. 25, s. 415. Minorité přitom byli osvobozeni od placení cla za průchod lesem („*sine impedimento et occasione chiminagii*“). M. SUMMERS, *History*, s. 3.

²⁹⁶ *Close Rolls, A.D. 1231–1234*, 18 Henry III, m. 17, s. 461.

²⁹⁷ Za tyto posřehy děkuji dr. Coppackovi a prof. Dereku Keenovi.

²⁹⁸ *Calendar of the Liberate Rolls*, Vol. 1, 21 Henry III, m. 3, s. 290.

²⁹⁹ *Close Rolls, A.D. 1237–1242*, 22 Henry III, m. 15, s. 47; *Calendar of the Liberate Rolls*, Vol. 1, 23 Henry III, m. 8, s. 404. Vyúčtování prací z roku 1239 pak přišlo v únoru roku 1240. *Calendar of the Liberate Rolls*, Vol. 1, 24 Henry III, m. 18, s. 450.

³⁰⁰ Za tyto informace děkuji prof. Keenovi.

³⁰¹ K tomuto stanovisku se přiklání prof. Keene, zatímco dr. Coppack si myslí, že výrazem bylo myšleno pouze konventní provizorium, avšak nikoliv již svatyně bratří. Podle něj jsou v těchto úředních pramenech obecné zmínky o budovách chápány jako stavby jiné, než je budova kostela, aniž by se ovšem muselo vždy upřesňovat, o jaké objekty se jedná. Oběma za jejich názory děkuji.

síně.³⁰² V tomto královském nařízení je dále po šerifovi z Berkshiru požadováno, aby byla provedena výmalba oltářní desky, která měla být navíc posázena zlatem („*tabulam ad altare depictam et auro stellatam*“).³⁰³ Posledně uvedený královský dar ovšem přesahuje dobu úřadování Alberta z Pisy na pozici anglického provinciálního ministra. Na základě dosavadní chronologie královských darů na výstavbu readingské svatyně se proto pokusme poodhalit charakter uvedené stavby a identifikovat příčiny, proč Albert hodlal daný objekt zbořit.

O'Sullivanová spojuje Albertovo přání, aby byla kaple bratří v Readingu zničena, s její uměleckou propracovaností.³⁰⁴ Přirozeně lze položit rovnítko mezi provinciálovu nespokojenost s podobou kaple a královo nařízení týkající se zhotovení velice zdobné oltářní desky. Ačkoliv se muselo jednat o umělecký skvost, který byl jen sotva slučitelný s ideálem chudoby, zdá se, že tato vnitřní výzdoba nebyla zřejmě důvodem Albertova rozhořčení.³⁰⁵ Přestože s ní Albert nemusel souhlasit, v době, kdy Jindřich III. instruoval šerifa z Berkshiru k vykonání uvedených prací, tedy v srpnu roku 1239, již minorita nezastával úřad provinciálního ministra. Květnová generální kapitula jej totiž zvolila generálním ministrem řádu. Proto je nutné hledat kořeny Albertova hněvu jinde.

Na tomto místě si je potřeba uvědomit, že královské dary na výstavbu jsou vlastně jedinými dochovanými prameny, pomocí nichž jsme schopni rekonstruovat postup výstavby svatyně minoritů v Readingu. I kdyby byly zachovány v úplnosti, což ovšem nevíme, stále se jedná, jak bylo naznačeno výše, o částečné dobové svědectví. Existence dalších obdarování je však téměř jistá, což kupříkladu dokládá výstavba zdi svatyně. Pokud by za těmito dary stál Jindřich III., pak je přinejmenším velmi zvláštní, že se ani jeden z nich nedochoval, především když Reading byl lokalitou s mimořádně silnou královskou podporou. Vysvětlení by proto mohlo spočívat v charakteru královských donací, které ve velké většině tvořily dary dřeva, přičemž obvodové zdi svatyně byly zřejmě již kamenné. Vedle Jindřicha III. tak k výstavbě objektu přispíval pravděpodobně ještě někdo další.³⁰⁶ Z důvodu mezer v pramenech lze proto jen přepokládat, co mohlo být Albertovi trnem v oku. Do úvahy by mohl přicházet dar 70 krokví na zastřešení kaple z června roku 1234, který je ze všech v této práci analyzovaných případových studií největší. Přestože nevíme, zda se jednalo o konečné číslo,

³⁰² *Calendar of the Liberate Rolls*, Vol. 1, 23 Henry III, m. 6, s. 409-410.

³⁰³ *Calendar of the Liberate Rolls*, Vol. 1, 23 Henry III, m. 6, s. 409-410.

³⁰⁴ D. O'SULLIVAN, *In the Company*, s. 290.

³⁰⁵ Je možné, že Jindřich III. využil Albertova odjezdu na generální kapitulu k vytvoření bohaté vnitřní výzdoby kaple minoritů v Readingu. Rosalind B. BROOKE, *Early Franciscan Government: Elias to Bonaventure*, Cambridge 1959, s. 189.

³⁰⁶ Za diskuzi k útržkovitosti pramenů a jejich výpovědní hodnotě děkuji dr. Coppackovi.

uvedený počet, který je vskutku mimořádně vysoký, by tomu mohl nasvědčovat.³⁰⁷ S ohledem na předpokládaný nízký počet bratří v počátcích založení lze ovšem polemizovat, do jaké míry se skutečně jednalo o značně rozměrnou stavbu, zejména když v době jejího dokončování roku 1239 zde žilo jen 12 bratří.³⁰⁸ Příčiny Albertova hněvu se tedy z královských darů nedají přesněji vysledovat, což ještě ztěžuje naprostá absence jiných než královských darů na výstavbu. Možná právě některá z těchto dalších donací stála za provinciálovým hněvem. Je ovšem také pravděpodobné, že vzhledem k jednoznačnému Albertovu odporu vůči zdejšímu založení se tato nálada promítla také do jeho přání, aby byla zdejší svatyně zničena, aniž by během jeho provincialátu stavba jakkoliv překročila ideál chudoby. Vzhledem k celkové době stavby lze pouze uvažovat, že se zřejmě nejednalo o stavbu rozměrnou, ale snad menší kamennou oratoř bratří.

2. 3. 3. Salisbury

Usazení minoritů v Salisbury je spojeno s osobou biskupa Richarda, který zde minority usadil patrně někdy před rokem 1230.³⁰⁹ První zpráva o daru pěti dubů na dřevo jako forma pomoci při výstavbě jejich staveb pochází již z roku 1230.³¹⁰ Jedná se o vůbec první doložený královský dar s ohledem na první zmínku o minoritech v Salisbury. Je proto velmi pravděpodobné, že se poukazem na budovy bratří míní první provizorní stavby.³¹¹ Zůstává ovšem otázkou, zda termín „*edificiorum suorum construendorum*“ označoval jak přechodné konventní budovy, tak dočasný kostel, nebo pouze první z možností. Každopádně z dalších darů na stavbu z roku 1232 jsme již informováni o poskytnutí 50 párů krokví a dvou starých dubů na výrobu šindelů.³¹² Důležitý je v tomto ohledu smysl užitého výrazu „*copulas*“. Na rozdíl od ne zcela jasného významu termínu v případě minoritů v Cambridgi by se zde mohlo jednat o dříve uváděné „rozseknuté kmeny stromů“.³¹³ Little proto uvažuje o krokvích, a tak výraz rovněž překládá.³¹⁴ Pokud tomu tak bylo, tak je patrné, že pouhé dva roky po obdržení prvních darů se uvádějí střešní práce. Zdi tohoto objektu proto zřejmě musely být již hotovy. Následujícího roku bylo minoritům opět darováno dřevo na zhotovení šindelů na pokrytí

³⁰⁷ Takto uvažuje dr. Coppack. Přesto dodává, že se jedná o stále nepřesnou informaci, neboť nevíme, zda uvedený dar můžeme spojit s pracemi na vnitřní či vnější střeše.

³⁰⁸ *Calendar of the Liberate Rolls*, Vol. 1, 23 Henry III, m. 3, s. 420.

³⁰⁹ *Charters and Documents Illustrating the History of the Cathedral, City, and Diocese of Salisbury, in the Twelfth and Thirteenth Centuries*, William R. JONES, William D. MACRAY (ed.), London 1891, s. 269.

³¹⁰ *Close Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the Public Record Office, A.D. 1227–1231*, London 1902, 14 Henry III, m. 13, s. 310.

³¹¹ Za vysvětlení děkuji dr. Coppackovi.

³¹² *Close Rolls, A.D. 1231–1234*, 16 Henry III, m. 13, s. 43 a 45; A. G. LITTLE, „Grey Friars of Salisbury“, s. 37.

³¹³ A. G. LITTLE, „Grey Friars of Salisbury“, pozn. 2 (s. 37); A. G. LITTLE, *Franciscan Papers*, pozn. 1 (s. 129).

³¹⁴ A. G. LITTLE, „Grey Friars of Salisbury“, s. 37.

svatyně, které měly být dopraveny do Salisbury.³¹⁵ Výstavba se patrně chýlila ke konci v roce 1234. Bylo totiž nařízeno vyrobit šindele k pokrytí toho, co ještě zbývalo, a dále bratři obdrželi dřevo na zhotovení stall.³¹⁶ Od zmínky o zastřešení svatyně uplynuly tedy pouhé dva roky, čímž se pravděpodobně dostáváme do konečné fáze výstavby. Takto krátká doba naznačuje, že šlo patrně opět o budovu nepříliš velkých rozměrů, možná opět oratoř bratří.

2. 3. 4. Scarborough

Minorité přišli do Scarborough někdy kolem roku 1240, neboť z 5. února uvedeného roku jsou dochovány první dva královské dary bratřím.³¹⁷ Jejich přítomnost je ovšem přivedla do sporu s místními cisterciáky a celá záležitost se nakonec dostala až k papeži.³¹⁸ Jejím výsledkem nakonec bylo opuštění města minority, kteří se poté uchýlili do nedalekého Hatterboardu, což se stalo roku 1245.³¹⁹ Navzdory jejich odchodu je ovšem patrné, že si zachovali královskou přízeň. Byl to Jindřich III., který bratřím daroval nový pozemek, a v této souvislosti je také zmíněno, aby minoritům bylo pomoheno s přesunem jejich kostela a budov.³²⁰ To implikuje, že kostel mohl existovat ještě před příchodem minoritů. Byl však velice pravděpodobně ještě dřevěný, když se nařizuje, aby byl přenesen.³²¹ Jednalo se tedy o stavbu provizorní.³²²

³¹⁵ *Close Rolls, A.D. 1231–1234*, 17 Henry III, m. 4, s. 260; *Calendar of the Liberate Rolls*, Vol. 1, 17 Henry III, m. 3, s. 230.

³¹⁶ *Close Rolls, A.D. 1231–1234*, 18 Henry III, m. 30, s. 370, 18 Henry III, m. 25, s. 414.

³¹⁷ *Calendar of the Liberate Rolls*, Vol. 1, 24 Henry III, m. 19, s. 447.

³¹⁸ Andrew G. LITTLE, *Studies in English Franciscan History*, Manchester 1917, s. 94. O tomto sporu se zachoval dopis Roberta Grossetesta, biskupa z Lincolnu, který minority zastupoval, opatovi z Cîteaux. *Roberti Grosseteste episcopi quondam lincolniensis Epistolae*, Henry R. LUARD (ed.), London 1861, č. CIX, s. 321–323. Biskup Grosseteste měl s anglickými minority velice úzké kontakty, neboť již kupříkladu několik let po založení řádového domu v Oxfordu zde bratřím přednášel. *Fratrie Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 48 a pozn. b.

³¹⁹ *Patent Rolls, A.D. 1232–1247*, 29 Henry III, m. 2, s. 459.

³²⁰ „*Pro Fratribus Minoribus.–Mandatum est ballivis de Scardeburg’ quod non impediunt vel impediiri permittant Fratres Minores de Scardeburg’ qui pro[p]onunt transferre ecclesiam et edificia sua usque ad quandam aream quam rex eis dedit...*“ *Close Rolls, A.D. 1242–1247*, 29 Henry III, m. 4, s. 334.

³²¹ Za poskytnutí těchto informací děkuji dr. Coppackovi.

³²² M. ROBSON, „*The Franciscan Custody*“, s. 11.

2. 4. Rekonstrukce výstavby a charakteru prvních svatyní s důrazem na svědectví archeologie

V této části bude snahou rekonstruovat charakter a liturgickou funkci prvních svatyní minoritů v Bristolu, Hartlepoolu, Lincolnu a Oxfordu, kde byly archeologickým výzkumem odkryty pozůstatky zdejších svatyní. Na jiných místech, především v Gloucesteru, Lichfieldu, Leicesteru, Lewesu, King's Lynnu a Southamptonu, byly taktéž uskutečněny archeologické objevy tamních svatyní. Nicméně v těchto lokalitách mohla být datace jejich stavebního vývoje provedena pouze v širším časovém horizontu desítek let, ba dokonce někdy byla jen dosti orientační. Z tohoto důvodu nebylo dost dobře možné určit nejstarší vrstvy výstavby daných objektů. Navíc svatyně odhalené v těchto městech nebyly zdaleka odkryty v plném rozsahu, přestože u nich bylo rozpoznáno jejich půdorysné rozvržení. Proto jejich výsledky nepřispěly výraznou měrou k lepšímu pochopení charakteru a liturgické funkce, a to ani v kombinaci s dochovanými písemnými prameny.³²³ Na rozdíl od těchto míst se v Bristolu, Hartlepoolu a Oxfordu odhalené pozůstatky svatyní podařilo ve značné míře odkrýt a také, až na Oxford, datovat. Vedle objasnění půdorysů daných staveb tak zároveň částečně došlo k poznání jejich vnitřního uspořádání. Výjimečnou lokalitu zde představuje Lincoln, kde bylo možné půdorys a liturgickou funkci objektu analyzovat ze všech případových studií nejlépe díky dochované stavbě. Celkově však v důsledku velmi malého dochování pozůstatků studovaných staveb nebylo možné na jejich základě blíže určit charakter daných objektů ve

³²³ Na tomto místě stojí za zmínku blíže představit problémy některých lokalit na příkladech Leicesteru a Gloucesteru. Archeologické výzkumy v Leicestersku z roku 2012 a 2013 se uskutečnily s cílem nalézt hrob Richarda III. Ke zprávě z roku 2012. Richard BUCKLEY *et. al.*, „The King in the Car Park’. New Light on the Death and Burial of Richard III in the Grey Friars Church, Leicester, in 1485“, in: *Antiquity* 87, 2013, č. 336, s. 519-538. K vykopávkám uskutečněným v roce 2013 existuje pouze krátká zpráva, jejímž autorem je archeolog Mathew Morris, který danou lokalitu zkoumal v obou letech. Mathew MORRIS, „The Greyfriars Project: The Search for the Last Known Resting Place of King Richard III“, in: *The Transactions of the Leicestershire Archaeological and Historical Society* 87, 2013, s. 9-14. Leicesterské založení je Ecclestonem zmiňováno již při příležitosti příchodu druhého vizitátora do Anglie Johna z Malvern, který s sebou přinesl bulu Řehoře IX. *Quo elongati. Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 38. S ohledem na určení nejstarší svatyně leicesterských minoritů problém spočívá především v nedostatečném stavu poznání nálezu severní zdi neznámého objektu a části jeho západního závěru během výzkumu v roce 2013. Může se jednat o kapli, u níž se v roce 1255 v jednom z královských darů zmiňuje již práce na stallách, což by ukazovalo na její dokončování. *Close Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the Public Record Office, A.D. 1254–1256*, London 1931, 40 Henry III, m. 20, s. 244. Není však vyloučeno, že jde o úplně jinou budovu. Její nedostatečné poznání je totiž značně ztíženo neznalostí úrovně podlahy, takže s jistotou lze pouze říci, že nepochází z doby před 13. stoletím. Naneštěstí se v dohledné době neplánují žádné další výzkumy. Za poskytnutí těchto informací děkuji Matheowi Morrisovi. Obdobně problematickou lokalitou je v tomto ohledu Gloucester, který archeologicky zkoumal Iain Ferris. Iain FERRIS, „Excavations at Greyfriars, Gloucester, in 1967 and 1974-5“, in: *The Transactions of the Bristol and Gloucestershire Archaeological Society* 119, 2001, s. 95-146. Stejně jako v případě Leicesteru je gloucesterské založení zmiňováno v souvislosti s vizitací Johna z Malvern. *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 38. Eccleston následně uvádí, že umělecká výzdoba této kaple byla v rozporu s chudobou a právě v této souvislosti je zmiňován výraz „*pulpitum*“, který zde patrně značí letner. Při archeologických výzkumech Ferris skutečně našel pozůstatky letneru, ale nebyl schopen určit, zda náleží nejstarší svatyni. I. FERRIS, „Excavations at Greyfriars“, s. 141. Celkové rozměry odhalené stavby byly rovněž neúplné. Zatímco šířku archeolog stanovil na 8 metrů, zjištěná délka stavby činila asi 23 metrů. I. FERRIS, „Excavations at Greyfriars“, s. 109, 141.

vztahu k chudobě. V hypotetické rovině zůstává rovněž jejich chronologie výstavby a částečně také liturgická funkce, především v samotných počátcích, v důsledku nedostatku informací o vnitřním uspořádání daných budov a značné absenci keramiky, umožňující jejich přesnější dataci. Určitá archeologická zjištění všech v této kapitole analyzovaných lokalit byla navíc autorem této práce konzultována přímo s archeology, kteří výzkumy prováděli.³²⁴

2. 4. 1. Bristol

Bristol je jedním ze založení, kde došlo k relokaci minoritů do oblasti zvané Lewin's Mead.³²⁵ Právě s tímto přesunem je nutné spojovat také archeologické objevy učiněné Michaelem W. Ponsfordem v roce 1973 (obr. 1 a 2).³²⁶ Ačkoliv byly publikovány, stalo se tak pouze formou útlé a nestránkované brožury, která je navíc jediným existujícím výstupem seznamujícím širokou veřejnost s nálezy z archeologických výzkumů na místě druhého založení bristolských minoritů. Ačkoliv tyto průzkumy zdaleka neodkryly celou plochu, na které se řádové objekty nacházely, byly nesmírně důležité, neboť v případě bristolské fundace se až na několik málo výjimek nedochovaly takřka žádné písemné zprávy. Přesto došlo v roce 1893 k vydání historické studie, jejímž autorem je George E. Weare. Ačkoliv jde o monografii věnovanou z velké části právě bristolským menším bratřím, některé autorem uváděné informace jsou nepřesné či nepodložené, což je ovšem pochopitelné s ohledem na dobu vzniku práce.³²⁷ Stále se ovšem jedná o jedinou ucelenou historickou práci o minoritech v Bristolu. V kombinaci s dochovanými historickými fakty a archeologickými zjištěními se proto nyní pokusme o rekonstrukci počátků bristolských bratří po jejich přesídlení do Lewin's Mead.

Jedna z mála písemných zmínek o přesunu bristolských minoritů pochází od autora *Traktátu*.³²⁸ Podle anglického minority se tak stalo za provincialátu Williama z Nottinghamu, tedy někdy mezi roky 1240 až 1254. V této souvislosti je rovněž důležitá informace o dalších Ecclestonem uváděných relokacích v Grimsby, Bridgwateru, Yorku a rozšíření založení

³²⁴ Pokud nebude uvedeno jinak, jsou všechny poznatky týkající se uvedených odkryvů výsledkem těchto diskuzí.

³²⁵ Podrobněji k prvnímu založení a k přesídlení bristolských minoritů a jejich počátkům zde Goerge E. WEARE, *A Collectanea Relating to the Bristol Friars Minors (Gray Friars) and Their Convent, Together with a Concise History of the Dissolution of the Houses of the Four Orders of Mendicant Friars in Bristol*, Bristol 1893, s. 12-18.

³²⁶ Michael W. PONSFORD, *Excavations at Greyfriars, Bristol*, Bristol 1975, nestránkováno.

³²⁷ Za nepřesné je například nutné považovat datum smrti Agnella z Pisy, kterou Weare klade do let 1232 či 1233. G. E. WEARE, *A Collectanea*, s. 13. Nověji se však uvažuje o letech 1235 či spíše 1236. Dále autor nesprávně určuje rok 1250 jako dobu, kdy Eccleston ukončil psaní *Traktátu*. G. E. WEARE, *A Collectanea*, s. 15. To se však zřejmě stalo až o něco později, pravděpodobně mezi roky 1258-1259.

³²⁸ „Sub fratre Willelmo mutatus est locus Eboraci, et similiter locus Bristolli, necnon et locus de Brugewalter; sed et locus de Grimisby, locus etiam Oxoniae sufficienter ampliatus.“ *Fratri Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 45.

v Oxfordu, což souviselo s faktickým přesídlením oxfordských minoritů. Na tomto místě se znovu ukazuje obdivuhodná preciznost Ecclestonova spisu, neboť jeho autor je všechny správně datuje do funkčního období Williama z Nottinghamu.³²⁹ O minoritech v Bridgewateru víme, že jim král roku 1245 nařídil přidělit místo „dostatečné“ či „adekvátní“ („*locum competentem*“) k výstavbě kostela a dalších nezbytných budov.³³⁰ Ve stejné době došlo taktéž k druhému založení minoritů v Yorku. V roce 1244 Jindřich III. daroval bratřím čtyřicet marek na výstavbu jejich nového pozemku („*ad fabricam nove aree sue*“).³³¹ Konečně rozšíření fundace oxfordských minoritů spadá rovněž do stejného období. V roce 1244 se zmiňuje jejich „nové místo“ („*locum nouum*“) a o rok později je již zmínka o „pozemku, kde nově začali pobývat“ („*aree in qua de nouo hospitari ceperunt*“).³³² V dalších letech pak docházelo k postupnému získávání parcel, a tedy ke zvětšování založení.³³³ Ačkoliv nelze automaticky aplikovat přibližnou dobu přesunu minoritů v uvedených městech na Bristol, datace nejstarší archeologicky nalezené vrstvy budov v Lewin's Mead spadá právě do uvedeného období.³³⁴ První odkrytá svatyně totiž náleží do tohoto nejstaršího časového období archeologicky zjištěných objektů. Archeolog zde uvažuje, byť s určitou opatrností, spíše o době blízké první polovině 13. století. Materiál, z něhož pochází, tedy tvrdý červený pískovec, je pro něj argumentem pro uvedené datování.³³⁵ Naprosté minimum nálezů keramiky, což je důležité pro upřesnění datování odkrytých řádových budov, je důvodem Ponsfordovy opatrnosti při určení přesnější doby výstavby uvedených staveb. Daleko složitější je ovšem otázka interpretace charakteru nalezené svatyně.

Téměř úplná absence písemných pramenů činí snahu o určení chronologie výstavby Ponsfordem odkrytého objektu bristolských minoritů značně otevřenou. V Bristolu Ponsford našel obdélný objekt s rovným závěrem z vnější strany o šířce 11 metrů a celkové délce asi 50 metrů (obr. 1 a 2).³³⁶ Druhý uváděný rozměr je ovšem pouze orientační, protože značná

³²⁹ Pouze Grimsby nemůžeme z důvodu absence relevantních pramenů přesněji datovat.

³³⁰ *Close Rolls, A.D. 1242–1247*, 30 Henry III, m. 25, s. 367.

³³¹ *Calendar of the Liberate Rolls*, Vol. 2, 28 Henry III, m. 14, s. 217.

³³² *Monumenta Franciscana*, Vol. 1, John S. BREWER (ed.), London 1858, s. 615-617. Pro anglická shrnutí daných nařízení *Patent Rolls, A.D. 1232–1247*, 29 Henry III, m. 9, s. 447, 29 Henry III, m. 6, s. 451.

³³³ K tomu podrobněji A. G. LITTLE, *The Greyfriars in Oxford*, s. 14-17, kde jsou uvedeny příslušné odkazy na prameny.

³³⁴ Rozpětí datování prvního stavebního období je jinak dosti široké. Pohybuje se v rozmezí od čtyřicátých let 13. století až do roku 1385 a je způsobeno zmiňovaným minimem nalezené keramiky, která by datování řádových staveb pomohla upřesnit. Spodní hranice uvedeného časového horizontu pak vychází z nejstarších archeologicky zjištěných objektů. Vymezení horní časové vrstvy uvedené doby rokem 1385 se odvíjí od svolení s držbou pozemku uděleného bratřím králem Richardem II. *Calendar of the Patent Rolls Preserved in the Public Record Office, Richard II, A.D. 1385–1389*, London 1900, 9 Richard II, m. 25, s. 37. S ohledem na toto rozšíření se archeolog domnívá, že zmíněný dar umožnil bristolským minoritům rozvoj, jenž spojuje s celkovou přestavbou kostela a konventních budov. M. W. PONSFORD, *Excavations*.

³³⁵ M. W. PONSFORD, *Excavations*.

³³⁶ M. W. PONSFORD, *Excavations* (obr. 3).

část objektu, o němž archeolog uvažuje jako o lodi, ležel mimo zkoumanou oblast. Rovněž délka stavby považované za presbytář nebyla odkryta v plném rozsahu. V tomto případě je nejistý především její východní závěr, jenž Ponsford odhaduje pouze na základě negativu zdiva.³³⁷ Tyto dvě části pak byly od sebe odděleny zdí, která mohla být základem pro letner. V takovém případě však byl s velkou pravděpodobností dřevěný.³³⁸ Zdivo totiž není natolik silné, aby mohlo být podkladem pro kamenný letner.³³⁹ Celá svatyně byla zbudována jednotně, jak ostatně dokládá identický použitý stavební materiál. O'Sullivanová v této souvislosti vyslovuje domněnku, že první kostely anglických mendikantů mohly být nerozlišené obdélné budovy plnící funkci kaplí.³⁴⁰ V případě Bristolu se dokonce připouští kazatelská funkce celé stavby.³⁴¹ Jedná se však o hypotézy přinejmenším diskutabilní, především když mnohdy vůbec neznáme jejich vnitřní dispozice (např. úrovně podlah). Tyto skutečnosti jsou ovšem naprosto zásadní při určení charakteru a liturgické funkce těchto objektů. Vystává tu totiž otázka, zda se již od počátku jednalo o kostely ve vlastním smyslu, nebo zda jejich počáteční funkci nespojit spíše s oratořemi. V kontextu architektury českých a polských dominikánů upozorňuje právě na toto rozlišení polský badatel Marcin Szyma.³⁴² Podle něj jednosálové stavby, jakým byl právě pojednáváný presbytář v Bristolu, mohly být uvnitř odděleny letnery a v takovém případě nutně nemusely plnit funkci oratoře, jež byla zřejmě určena pouze bratřím k modlitbě hodinek.³⁴³

V Bristolu je ovšem situace odlišná. Předně negativ zdiva, jenž značí linii zdiva závěru presbytáře, není vůbec možné jednoznačně určit. Ačkoliv jeho celková délka zůstává nejasná, odkryté zdivo přesahuje výše uváděné rozměry oratoří u mendikantů. Ponsfordem odkrytá stavba tak zřejmě nebyla oratoří bratří. Při snaze o přesnější určení její liturgické funkce je důležité brát v úvahu tloušťku dělicí zdi, která nutně nenaznačuje, že se jednalo o západní zeď presbytáře. Presbytář totiž mohl být od počátku jen provizorně uzavřen do doby, než bylo přistoupeno k výstavbě lodi, přičemž v souvislosti s jejím budováním patrně došlo k výstavbě zmiňované dělicí zdi coby základu pro letner. Pokud by loď nebyla od počátku

³³⁷ M. W. PONSFORD, *Excavations*.

³³⁸ K tomuto stanovisku se kloní také dr. Coppack, podle něhož tato kamenná zeď mohla tvořit podloží, aby uvažovaný dřevěný letner neshnil. Rovněž za tento postřeh mu děkuji.

³³⁹ Ten byl již integrální součástí přestavěného kostela. M. W. PONSFORD, *Excavations* (obr. 3).

³⁴⁰ D. O'SULLIVAN, *In the Company*, s. 19.

³⁴¹ Leslie E. WEBSTER, John CHERRY, „Medieval Britain in 1973“, in: *Medieval Archaeology* 18, 1974, s. 189.

³⁴² Marcin SZYMA, „Problem pierwotnych oratoriów we wczesnej architekturze polskich i czeskich dominikanów“, in: *Dominikanie. Gdańsk – Polska – Europa*, Dariusz A. DEKAŃSKI, Andrzej GOŁEMBNIK, Marek GRUBKA (ed.), Gdańsk 2003, s. 310-311.

³⁴³ M. SZYMA, „Problem pierwotnych“, s. 310-311. Jako příklad jednolodních sálových staveb oddělených uvnitř letnery Szyma odkazuje na monografii Rolanda Piepera o kostelích žebravých řádů ve Vestfálsku. M. SZYMA, „Problem pierwotnych“, pozn. 11 (s. 310).

plánována a presbytář byl chápán jako samostatně fungující svatyně, pak by se dalo předpokládat, že západní zeď presbytáře bude robustnější. Avšak k žádnému takovému nálezu nedošlo. Proto jsem spíše veden k přesvědčení, že jak loď, tak presbytář byly od začátku plánovány, čemuž by ostatně nasvědčovalo Ponsfordovo tvrzení ohledně jednotného zbudování celého objektu. Naneštěstí tento scénář nebylo možné archeologicky ověřit, zejména kvůli nedostatku keramiky a nejasné chronologii výstavby lodi.³⁴⁴

2. 4. 2. Hartlepool

Obdobně jako ve Scarborough jsou také minorité v Hartlepoolu poprvé zmiňovány v souvislosti s královským darem z roku 1240.³⁴⁵ Podstatně důležitější je ovšem událost, která se stala o tři roky později. Tehdy jistý uprchlý zloděj před svým útekem z Anglie našel azyl právě ve zdejším kostele minoritů.³⁴⁶ To předpokládá, že na místě byla již v provozu nějaká svatyně či její část. Robin Daniels, který místo archeologicky zkoumal, v této souvislosti odkryl a interpretoval jako nejstarší stavbu spojenou s přítomností minoritů dřevěný objekt. Jeho zjištěný podlahový povrch činil 11 metrů na délku a 2,6 na šířku. Stavba byla přerušena pozdějším západním závěrem archeologicky zjištěného zvětšeného kamenného kostela (obr. 3). Západní a jižní zdi budovy však pokračovaly mimo zkoumanou oblast, a proto její délka a šířka zahrnuje pouze část odkrytou archeologickým výzkumem.³⁴⁷ Orientace stavby, jež byla totožná s pozdějším kamenným kostelem, blízkost vůči němu a sádrová podlaha, značící podle archeologa změnu jejího statutu, tvoří soubor argumentů vedoucích Danielse k možnému ztotožnění této budovy s provizorním dřevěným kostelem.³⁴⁸ Není ovšem vyloučeno, že stavba plnila také funkci klášterní dílny. Následná změna podlahového povrchu

³⁴⁴ Ve spojitosti s první kamennou svatyní stojí za zmínku nalezené pozůstatky zdi Ponsfordem označené jako místnosti č. 7-14 (obr. 2). Jedná se o cely každá o rozměrech zhruba 4m², jejichž umístění po boku jižní zdi presbytáře a částečně také lodě představuje raritu s ohledem na níže pojednávané lokality anglických minoritů. Podle Ponsforda lze s jistotou vyloučit, že by se jednalo o opěrné pilíře, protože jejich zdi jsou příliš slabé a navíc se vracejí. Sám archeolog uvažuje buď o ubytovacích či vyučovacích prostorech. M. W. PONSFORD, *Excavations* a obr. 2. Autorovi této studie se zdá pravděpodobnější první varianta, protože zmíněné cely směřovaly do ulice. Pokud by se jednalo o vyučovací prostory, pak by se jejich umístění dalo předpokládat spíše někde v prostorách klauzury než u silnice, kde při výuce mohl vadit hluk. Možná se ovšem jednalo o kaple. Určitou paralelu lze totiž nalézt v případě kamenné svatyně na místě druhého založení oxfordských minoritů. Zde ovšem byly umístěny na východní straně a navíc uvnitř ramena později zbudovaného transeptu. Jejich datace se pohybuje zhruba mezi roky 1270 a 1330. T. G. HASSALL *et. al.*, „Excavations in St. Ebbe's“, s. 165, 188 a obr. 40 (s. 187). V Bristolu spadají do vrstvy nejstarších odkrytých řádových staveb, což není tolik vzdálené uvažované spodní hranici datace kaplí oxfordských minoritů. Pokud jde skutečně o kaple, pak ovšem není zcela jasné, kudy se do nich vstupovalo. Problémem některých zdí odkrytých při archeologických vykopávkách v Bristolu totiž bylo jejich zničení pod úroveň dveří. To se naneštěstí týká také těchto cel.

³⁴⁵ *Calendar of the Liberate Rolls*, Vol. 2, 25 Henry III, m. 23, s. 1.

³⁴⁶ „*Et unus eorum qui euaserunt fugit ad ecclesiam fratrum minorum de Hertepol et abiuravit regnum.*“ „Two Thirteenth-Century Assize Rolls for the County of Durham“, Kenneth E. BAYLEY (ed.), in: *Miscellanea*, Vol. 2, Durham 1916, s. 15.

³⁴⁷ R. DANIELS, „The Excavation“, s. 265.

³⁴⁸ Ke změně podlahového povrchu v souvislosti s uvažovanou proměnou funkce stavby také R. DANIELS *et. al.*, *Hartlepool*, s. 133, 135.

pak zřejmě souvisela s nějakou formou dočasného ubytování bratří.³⁴⁹ K otázce míry, do jaké lze tuto nejstarší odkrytou dřevěnou stavbu považovat za první svatyni, se během osobní konverzace s autorem této práce vyjádřil také Coppack. Nesouhlasí s tvrzením ohledně interpretace sloupových jam pojednávaného objektu, které podle Danielse ukazují na vícelodní řešení dřevěné stavby.³⁵⁰ Coppackovy propočty rozměrů uvedených jam dle Danielsovy archeologické zprávy z roku 1986 jsou totiž příliš malé, než aby mohly být spojovány s vícelodní budovou. Proto si myslí, že jde o základy pro kamenné lavice a stally. Daniels byl s tímto tvrzením následně seznámen, a přestože toto vysvětlení dříve nebral v úvahu, považuje je za „eleganternější“ v porovnání se svými interpretacemi. K jeho zbourání však došlo až teprve při zvětšení první kamenné svatyně. O jejím započetí je ovšem uvažováno nejprve od padesátých či šedesátých let 13. století. Trvala snad přibližně do roku 1275, přičemž byla jistě dokončena v roce 1300.³⁵¹ Nicméně není příliš jasné, k jakému účelu byla dřevěná stavba po nějaký čas dále používána. Na místě založení hartlepoolských minoritů byla rovněž zjištěna kamenná svatyně.

Tato stavba byla zevnitř 35,5 metrů dlouhá a 8 metrů široká, byť tyto rozměry je nutné brát s určitou rezervou, neboť kupříkladu jižní zeď objektu se zachovala pouze v negativu (obr. 4). K její výstavbě došlo patrně mezi roky 1240 až 1245.³⁵² Tato datace, jak vyplynulo z konverzace autora s Danielsem, ovšem vychází jak z datování archeologických fragmentů, tak ze zprávy o uprchlém vězni z roku 1243, což ji nečiní zcela jistou. Dle Danielse je totiž první kamenná svatyně místem, kde utečenec našel azyl.³⁵³ S ohledem na možnou funkci dřevěné budovy coby první svatyně si dovoluji s touto archeologovou domněnkou nesouhlasit, neboť útočiště mohl zloděj najít v dřevěném objektu. Danielsovi byla tato argumentace sdělena a archeolog v tomto výkladu nevidí problém, ovšem za předpokladu, že by bylo možné dřevěnou stavbu jednoznačně označit za první svatyni. V otázce vnitřního uspořádání první kamenné svatyně zůstává její počáteční vnitřní dispozice nejasná, a to navzdory učiněným archeologickým nálezům. Zásadní význam však může mít nález výběžku zdiva v jižní zdi svatyně, ačkoliv archeolog tento detail ve svých zprávách vůbec nezohledňuje (obr. 4). Je možné, že se jedná buď o místo pro kazatelnu, nebo o letner. Tyto hypotézy byly posléze diskutovány s Coppackem, který je nevyvrací, především pokud jde o druhou variantu. V takovém případě by uvažovaný letner dle Coppacka musel být dřevěný a

³⁴⁹ R. DANIELS, „The Excavation“, s. 266-267.

³⁵⁰ R. DANIELS, „The Excavation“, s. 265.

³⁵¹ R. DANIELS, „The Excavation“, s. 302-303. Nálezy skla datované do let 1290-1340 této dataci příliš neodporují. R. DANIELS, „The Excavation“, s. 303.

³⁵² R. DANIELS, „The Excavation“, s. 267, 302.

³⁵³ R. DANIELS, „The Excavation“, s. 262.

umístěný na kamenném podstavci. Ostatně Daniels v náleзовé zprávě z roku 1986 předkládá dvě varianty vnitřní dispozice dané stavby, z nichž jedna počítá rovněž s lodí a presbytářem snad oddělené letnerem, zatímco podle další je o nalezeném objektu uvažováno čistě jako o prostoru pro kázání.³⁵⁴ Určitou indicií, která by mohla podporovat existenci letneru v první kamenné svatyni, představuje nalezený negativ zdíva uprostřed její západní zdi. Archeolog jej interpretoval coby pozůstatek základu pro malou zvonici.³⁵⁵ Její umístění je dle Danielse řešením, které se navíc uplatnilo v případě lokálních kostelů, jak o tom svědčí např. nedaleký kostel sv. Petra v řetězech v Thornaby-on-Tees (obr. 5). Umístění zvonice při západní zdi pojednávávané svatyně je v kontextu výstavby pozdějšího dvoulodí velmi důležité. Při rozšíření o zmiňované dvoulodí totiž došlo k ubourání západního závěru. Pravděpodobně však, jak uvažuje Daniels, byla rovněž zbořena a následně přestavěna také zvonice. Pokud tomu tak skutečně bylo, pak by mohlo jít o významnou skutečnost, značící změnu v koncepci celé stavby. První kamenná svatyně tudíž nemusela být jen dočasným řešením. V případě, že byla zamýšlena od počátku jako presbytář k pozdějšímu dvoulodí, nedává příliš smysl, aby opěrný pilíř, na němž patrně spočívala zvonice, byl umístěn přímo proti západnímu závěru stavby, když právě tato část následně ustoupila výstavbě dvoulodí. Pakliže první kamenná svatyně byla pouze přechodnou stavbou, nabízelo by se umístění zvonice spíše při jedné z bočních zdí. První kamenná svatyně tak mohla být realizována s cílem jejího dlouhodobějšího užívání, s čímž souhlasí také Daniels. Takový scénář pak jen zvyšuje možnost ztotožnit nalezený kamenný výběžek v jižní stěně svatyně s pozůstatkem letneru.

2. 4. 3. Oxford

Oxfordské založení je v Ecclestonově díle zmiňováno hned po Londýně jako další místo, kam minorité z hlavního města království přišli. U jeho zrodu stáli dva bratři ze skupiny prvních devíti příchozích, totiž Richardové z Ingworthu a Devonu. Po několikadenním pobytu u dominikánů našli ubytování ve farnosti St. Ebbe's.³⁵⁶ Nicméně k výstavbě první svatyně došlo až následujícího léta a jednalo se o již z Londýna známý objekt označovaný Ecclestonem jako *cantaria*. Uvážíme-li, že bratři do Oxfordu přišli přímo z Londýna, pak je možné jejich příchod předpokládat stále ještě před vydáním Honoriovy

³⁵⁴ R. DANIELS, „The Excavation“, s. 300-301.

³⁵⁵ R. DANIELS, „The Excavation“, s. 267, 300, 302. V souvislosti s architekturou prvních svatyní anglických minoritů bude o tomto nálezu blíže pojednáno v rámci stavebních omezení pocházejících z nejstarších generálních konstitucí minoritů.

³⁵⁶ „...profecti sunt frater Ricardus de Ingwrđ et frater Ricardus Devoniensis Oxoniam, et ibi similiter a fratribus praedicatoribus familiarissime suscepti sunt; comederuntque in refectorio eorum et iacuerunt in dormitorio, sicut conventuales, per dies octo. Postea conduxerunt sibi domum in parochia S. Abbae, et ibi manserunt sine cantaria usque ad aestatem sequentem.“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 9.

buly *Quia populares tumultus*, v níž pontifik povolil minoritům zřizování cestovních oltářů. Formulace o zmíněné první budově je v případě Oxfordu takřka identická jako v Londýně. Z tohoto důvodu se mohlo jednat o tutéž stavbu, tedy možná ještě o dřevěnou oratoř určenou zřejmě jen pro liturgické potřeby bratří. Jako v Londýně mělo být k její stavbě přistoupeno až následující léto, což v kontextu vydání uvedeného privilegia bylo zřejmě způsobeno nepříznivým ročním obdobím.³⁵⁷ Mezitím mohli bratři slavit mše v tamním farním kostele St. Ebbe's.

Díky Ecclestonovi známe několik jmen donátorů spojených s prvním založením oxfordských minoritů. Pozemky některých z nich je navíc možné přesně lokalizovat díky zmapování vlastníků parcel Herbertem E. Salterem (obr. 6).³⁵⁸ Nejprve minority v Oxfordu přijal Robert le Mercer.³⁵⁹ Ačkoliv není poloha jeho domu zcela známa, Salter uvažuje, že se jednalo o rohovou parcelu umístěnou přes ulici přímo naproti farnímu kostelu St. Ebbe's.³⁶⁰ U le Mercera však bratři zůstali pouze dočasně.³⁶¹ Za méně než rok se přemístili na místo, které jim pro jejich užívání obstaral Richard le Muliner.³⁶² Další rozšíření, s nímž je spojován William de Wileford, se uskutečnilo pravděpodobně až na konci dvacátých let 13. století.³⁶³ Listina, v níž se de Wilefordův dar zachoval, byla totiž vyhotovena během úřadování Johna Padyho coby oxfordského starosty, který zmíněnou funkci zastával mezi roky 1227-1229.³⁶⁴ Jak le Mulinerovu, tak de Wilefordovu donaci naneštěstí nelze lokalizovat. Přesto je patrné, že první založení minoritů po jejich přesídlení z místa, kde je prvně ubytoval le Mercer, bylo stále uvnitř hradeb a ve farnosti St. Ebbe's. Littlem uváděná lokalizace se zdá být správná. Nasvědčuje tomu další rozšíření datované rokem 1236, kdy menším bratřím poskytl dům Robert Oen.³⁶⁵ Podle Saltera se jednalo o rohový pozemek nacházející se při Kostelní ulici nedaleko fary St. Ebbe's.³⁶⁶ V kontextu výstavby další svatyně bratří je z právě uvedených donátorů významný de Wileford, jehož darovaný majetek minoritům činil celých čtyřicet tři

³⁵⁷ Za konzultaci zde děkuji dr. Coppackovi.

³⁵⁸ Čerpáno zde bude pouze z druhého svazku Salterovy knihy. Herbert E. SALTER, *Survey of Oxford*, Vol. 2, William A. PANTIN, Walter T. MITCHELL (ed.), Oxford 1969.

³⁵⁹ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 22.

³⁶⁰ Jde o číslo 76. H. E. SALTER, *Survey*, s. 67.

³⁶¹ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 22.

³⁶² „Postea conduxerunt domum in area, in qua sunt modo, a Ricardo le Muliner, qui infra annum contulit aream et domum communitati villae ad opus fratrum. Fuit autem area brevis et arcta nimis.“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 22. Le Mulinerovo příjmení je Littlem uváděno rovněž ve variantě „the Miller“. A. G. LITTLE, *Grey Friars in Oxford*, s. 13.

³⁶³ A. G. LITTLE, *Grey Friars in Oxford*, s. 13; *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 48 a pozn. a.

³⁶⁴ Přepis listiny otiskl Little. A. G. LITTLE, *Grey Friars in Oxford*, s. 295-296. K období, kdy byl John Pady starostou, Richard McKINLEY, *The Surnames of Oxfordshire*, London 1977, pozn. 172 (s. 38).

³⁶⁵ *Close Rolls, A.D. 1234-1237*, 20 Henry III, m. 9, s. 284 a *Patent Rolls, A.D. 1232-1247*, 20 Henry III, m. 5, s. 152.

³⁶⁶ Jde o č. 85b zhruba naproti pozemku č. 85. H. E. SALTER, *Survey*, s. 75.

liber.³⁶⁷ Toto zvětšení bylo navíc prvním od doby, kdy se oxfordští menší bratři přesunuli do místa pro ně vyhrazené le Mulinerem. To ovšem bylo očividně velmi stísněné („*area brevis et arcta nimis*“), jak píše Eccleston. Proto je možné, že de Wilefordova donace umožnila bratřím další rozvoj, a tedy výstavbu nejen konventních budov, ale také druhé svatyně.

Stavební práce na této budově jsou zřejmě uváděny v královském daru z roku 1232. Tehdy Jindřich III. daroval bratřím třicet krokví na její stavbu.³⁶⁸ Obdobně jako v Northamptonu, Readingu či Salisbury ovšem nemůžeme s jistotou tvrdit, zda se jednalo o jedinou donaci na tento účel, především když zdaleka neznáme všechny donátory. Je však velmi pravděpodobné, že se uvedený objekt musel již dokončovat. V roce 1232 totiž víme o další Jindřichově donaci. Tentokrát se jednalo o částku necelých dvou liber na obživu oxfordských minoritů a dominikánů.³⁶⁹ Z toho Little vyvozuje, že pokud by na každého bratra připadaly čtyři pence, jak bylo obvyklé, pak by celkový počet bratří v obou konventech činil 110.³⁷⁰ V uvedeném roce tak komunita menších bratří mohla čítat již na 55 minoritů. Tento počet je prakticky totožný s množstvím bratří v Londýně v roce 1233. Proto lze v této souvislosti oprávněně uvažovat o další svatyni, zřejmě již kamenné, především s ohledem na takto rostoucí počet bratří. Patrně ve spojitosti s touto budovou pak Eccleston uvádí historku, která se zdá být naprosto klíčová pro alespoň částečné poznání vnitřního uspořádání a liturgické funkce daného objektu. Anglický minorita v ní vypráví o snu jednoho bratra z oxfordského konventu, který je situován do zdejší svatyně, kde je zmiňován krucifix u dveří chóru.³⁷¹ Tento detail je však naprosto zásadní, neboť poukaz na vchod do chóru lze v kontextu minoritské architektury ztotožnit s existencí letneru, což by znamenalo rozdělení tohoto objektu na část chórovou, určenou pro bratry, jež oddělovala prostor loď vymezené laikům. Archeologické průzkumy toto uspořádání však doposud nemohly ověřit. Jak bylo sděleno autorovi oxfordským městským archeologem Davidem Radfordem, v této oblasti nedošlo k archeologickému průzkumu, ale pouze k formě archeologického dohledu, kdy vůbec nemuselo dojít k zaznamenání důležitých archeologických pozůstatků. Některá místa byla navíc zcela mimo tento dohled, jako v případě pozemku Roberta le Mercera.³⁷² Není proto příliš překvapivé, když Tom G. Hassall, který zde prováděl archeologické výzkumy,

³⁶⁷ A. G. LITTLE, *Franciscan Papers*, s. 57.

³⁶⁸ *Close Rolls, A.D. 1231-1234*, 16 Henry III, m. 9, s. 75.

³⁶⁹ Jednalo se konkrétně o částku 36 šilinků a 8 pencí. *Calendar of the Liberate Rolls*, Vol. 1, 17 Henry III, m. 2, s. 234.

³⁷⁰ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), pozn. p (s. 11).

³⁷¹ Pozn. 250. Již Little ztotožňuje tuto historku se svatyní bratří, k níž se váže uvedený dar Jindřicha III. z roku 1232. A. G. LITTLE, *The Grey Friars in Oxford*, s. 21.

³⁷² Za tuto informaci děkuji Davidu Radfordovi.

konstatuje, že nebyla zjištěna žádná stopa po prvních dvou svatyních.³⁷³ To ovšem neplatí o třetí svatyni, nacházející se již na místě druhého založení oxfordských menších bratří (obr. 7).

Archeolog zde našel a interpretoval jako nejstarší kamenný objekt obdélnou stavbu s rovným závěrem s přibližnými rozměry 30, 5 metrů na délku a 9, 15 metrů na šířku, již ztotožnil s prvním kostelem bratří.³⁷⁴ Nicméně Hassall neměl téměř žádná vodítka k přesnější dataci objektu, neboť nedošlo k poznání vnitřní dispozice stavby. Snažil se proto sladit její budování s dochovanými písemnými zmínkami o stavebních aktivitách oxfordských minoritů. Jedna z nich je datována do roku 1246, kdy Jindřich III. poskytl bratřím tři marky na stavbu kostela.³⁷⁵ O dva roky později se potom v dalším královském nařízení v souvislosti s nahrazením části porušeného městského opevnění uvádí, aby tuto mezeru v městské fortifikaci suplovala severní strana zbudované kaple.³⁷⁶ Hassall ztotožňuje dar z roku 1246 s výstavbou jím nalezené budovy.³⁷⁷ S tím souhlasí také Radford. V tomto duchu autor oslovil Hassalla, aby mu vysvětlil, jak vlastně uvedenou frází chápe. Podle něj se kaple nacházela ve výstavbě, přičemž však již bylo možné použít její část. S interpretací výrazu „*capellae in prefato vico constructae*“ coby poukazu na objekt ve výstavbě se dále přiklání Coppack a Keene. S tímto výkladem se rovněž ztotožňují, neboť je jen těžko představitelné, aby stavba dlouhá více jak 30 metrů byla zbudována v průběhu zhruba čtyř let, potažmo od doby, kdy zřejmě došlo k přesídlení minoritů. Je ovšem otázkou, zda minorité již mohli využít některou její část, jak se domnívá Hassall. Jak sdělil autorovi, vnitřní dispozice jím odkryté stavby zůstává neznámá, neboť povrch uvnitř silně narušily zahradnické aktivity v 19. století. Archeolog se však zároveň obával, aby nenarušil hrobové nálezy, které zde předpokládal. Pak je ovšem pouze možné spekulovat, zda minorité mohli již v době zmínky z roku 1248 část této stavby užívat. Pokud by měla být tato stavba předělena letnerem, podobně jako zřejmě druhá svatyně na místě prvního založení oxfordských menších bratří, pak by se o této možnosti dalo uvažovat. Jestliže ovšem šlo o vybudování chóru bratří, k němuž se následně měla připojovat loď, pak by se spíše dalo vyloučit využití některé jeho části, pokud by nebyl zcela dokončen. Vyvstává otázka, jakou stavbu tedy mohli bratří před dokončením tohoto objektu využívat. Tou by mohla být ještě svatyně na místě druhého založení oxfordských menších bratří spojovaná s existencí letneru.

³⁷³ T. G. HASSALL *et. al.*, „Excavations in St. Ebbe’s“, s. 184.

³⁷⁴ T. G. HASSALL *et. al.*, „Excavations in St. Ebbe’s“, s. 184 a obr. 39 (s. 185).

³⁷⁵ *Calendar of the Liberate Rolls*, Vol. 3, 30 Henry III, m. 17, s. 28.

³⁷⁶ „*Concedimus etiam ut latus aquilonare capellae in prefato vico constructae et construendae supplere possit praenominate muri interruptionem...*“. *Monumenta Franciscana*, J. S. BREWER (ed.), s. 617. K anglickému přepisu *Calendar of the Patent Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the Public Records Office, A.D. 1247–1258*, London 1908, 32 Henry III, m. 10, s. 8.

³⁷⁷ T. G. HASSALL *et. al.*, „Excavations in St. Ebbe’s“, s. 184.

Datovat dokončení Hassallem nalezeného obdélného objektu je nemožné, avšak určitým vodítkem by mohla být zpráva o přenesení ostatků Agnella z Pisy, jak ji zaznamenává Eccleston. Tato kaple, která byla ve spojitosti s přenesením těla prvního provinciálního ministra zbourána, by mohla být druhou svatyní menších bratří na místě jejich prvního založení.³⁷⁸ Její zničení by znamenalo, že nově budovaná stavba, snad Hassallem nalezená první kamenná budova, byla již plně způsobilá pro liturgické potřeby bratří. Eccleston samozřejmě datum zničení kaple neuvádí, avšak její stavba musela být téměř jistě ukončena nejpozději roku 1258 či 1259, protože anglický minorita, který právě v těchto letech přestal psát, tuto událost stále zaznamenává.³⁷⁹ Eccleston zde navíc upřesňuje, že se tak stalo „mnoho let poté“. Můžeme se pouze domnívat, v jakém časovém horizontu bylo toto tvrzení autorem *Traktátu* zamýšleno. Podobně jako v případě dřevěného objektu v Hartlepoolu však oxfordská kaple mohla ještě po nějaký čas sloužit nějakému jinému účelu a teprve poté být zničena. Tady lze klidně uvažovat až o padesátých letech 13. století, což jistě bylo dosti dlouho po Agnellově smrti, který zemřel roku 1236. Zmiňovaným účelem mohlo být již výše uvedené využití dané kaple před dostavbou první kamenné stavby na místě druhého založení oxfordských minoritů.

2. 4. 4. Lincoln

Lincoln je jedinou lokalitou, kde se do dnešního dne dochovala stavba, která byla součástí zdejšího založení a je nejnověji interpretována jako první kostel menších bratří (obr. 8).³⁸⁰ Na tomto objektu tak bude možné alespoň do určité míry demonstrovat jeho charakter s ohledem na ideál chudoby. Četné poznatky o existující stavbě byly konzultovány s Coppackem, který zde po více jak deset let pracoval jako „inspektor historických památek“ („Inspector of Ancient Monuments“), díky čemuž měl možnost poznat stávající objekt do nejmenších detailů.³⁸¹ Ze všeho nejdříve je však nutné vyjádřit se k nálezu zdi s opěrným pilířem, která byla v blízkosti stávajícího kostela nalezena (obr. 9).

K tomuto objevu došlo během archeologických výzkumů Michaela Jarvise v letech 1994-1995 jižně od budovy latrín.³⁸² Tento fragment zdiva archeolog interpretoval jako možný pozůstatek radnice („Guildhall“), přičemž pozemek, na kterém se nacházel, menší

³⁷⁸ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 77.

³⁷⁹ Z textu *Traktátu* nevyplývá, že by se jednalo o pozdější přípisek.

³⁸⁰ C. HAYFIELD, „A Conservation Plan“, Vol. 1, s. 28.

³⁸¹ Jde o můj překlad.

³⁸² Michael JARVIS, „Lincoln Central Library“, in: *Lincoln Archaeology 1989-1990, 7th Annual Report of the City of Lincoln Archaeology Unit*, Michael J. JONES (ed.), Lincoln 1995, s. 7-10, zde plán na s. 8. Nепublikováno.

bratři obdrželi roku 1237.³⁸³ Tato interpretace je však dosti hypotetická, k čemuž svou podstatnou měrou přispívá také nevelký zlomek objevené zdi. Je zde totiž nutné mít na paměti Coppackovo konstatování, že oblast jižně od dosud existujícího kostela až po kostel St. Swithin's nebyla dodnes podrobena archeologickému výzkumu. Navíc není vůbec známo, kde se budova radnice nacházela, což jsou skutečnosti, které pochopitelně zvyšují pravděpodobnost jeho možného situování na podstatně větším prostoru.³⁸⁴ Vedle něj by totiž s jistou opatrností bylo rovněž možné uvažovat o fragmentu zdi s opěrným pilířem jako o první oratoři bratří. V nejstarším dochovaném daru o lincolnských minoritech z roku 1231 se totiž uvádí, jak minorité obdrželi od lincolnských měšťanů pozemek, který byl blízko místa, kde stál zmiňovaná radnice. Nicméně na něm již patrně probíhala výstavba nějakých objektů („*domus et edificia in predicta parte placie Gyhalde constructa et construenda*“).³⁸⁵ Jedná se o takřka identické znění jako v případě nařízení z roku 1248 ohledně severní strany oxfordské kaple. Objevený pozůstatek zdi s opěrným pilířem tak možná reprezentuje tehdy budovanou stavbu, kterou minorité po svém příchodu mohli zamýšlet coby prvotní oratoř. Navíc orientace nalezeného fragmentu zdiva je prakticky totožná s doposud stojící stavbou, což výše zmíněný předpoklad dále umocňuje. Tuto možnost ostatně nevyklučuje ani Coppack. Pokud se jednalo o pozůstatek úplně první svatyně bratří, pak další budovanou stavbou byla zřejmě dosud existující budova.

K interpretaci její funkce došlo od první poloviny minulého století již několikrát. Jakýsi iniciační spis zde nepochybně představuje Martinova studie, vydaná v roce 1935.³⁸⁶ Jedná se o stále podnětný text, který stál u zrodu diskuze mezi akademiky, jejímž výsledkem je nejnovější syntetizující práce z roku 2005. Navzdory době vydání Martinova příspěvku se nesmí zapomínat, že autor publikoval monografii věnovanou minoritské architektuře v Anglii, která byla do roku 2013 jedinou ucelenou prací o dané problematice. Martinovy závěry o doposud stojící budově v Lincolnu je proto v kontextu jeho znalostí daného tématu nutné nepodceňovat. Podle Martina byla současná stavba jedním z velice vzácných příkladů minoritské svatyně, která měla pouze chórovou část, avšak postrádala loď, respektive k její

³⁸³ M. JARVIS, „Lincoln Central Library“, s. 10. K uvedenému „daru *Close Rolls, A.D. 1234-1237*, 21 Henry III, m. 3, s. 495-496.

³⁸⁴ Sám Coppack pak jen opatrně přijímá Jarvisovu domněnku, na jejímž základě archeolog ztotožňuje nalezený fragment zdiva s opěrným pilířem s radnicí.

³⁸⁵ „*Pro fratribus minoribus de Lincolnia.—Rex omnibus etc. Sciatis nos intuitu Dei et pro salute anime nostre concessisse pro nobis et heredibus nostris, quod libere et sine impedimento domus et edificia construi possint ad hospitandum fratres de ordine Minorum in civitate nostra Lincolnie, in parte illa placie que fuit de Gyhalda ejusdem civitatis...ita quod domus et edificia in predicta parte placie Gyhalde constructa et construenda infra metas et divisas eis assignatas in predicta placia a civibus predictis, stent et remaneant ad hospitandum fratres predictos quamdiu ibi morari voluerint.*“ *Patent Rolls, A.D. 1225-1232*, 15 Henry III, m. 4, s. 422-423.

³⁸⁶ Alan R. MARTIN, „The Greyfriars of Lincoln“, in: *The Archaeological Journal* 92, 1935, s. 42-63.

výstavbě nedošlo, ačkoliv byla zamýšlena.³⁸⁷ Úmysl vybudovat loď o několika klenebních polích ostatně dokumentují pozůstatky dochovaných oblouků arkády severní lodě, změna v konstrukci střechy a konečně také analogie s dalšími mendikantskými konventy (obr. 10, 11, 12, 13).³⁸⁸ V případě podobnosti s jinými stavbami žebravých řádů autor poukazuje na příklad dominikánského kostela ve velšském Breconu, kde jeho prodloužení západním směrem dokládá původní záměr jej zvětšit. Také v Lincolnu mohl být záměr zvětšit loď, jak by o tom svědčil charakter západní zdi.

Pro Martina bylo velice obtížné určit, proč nedošlo k výstavbě lodi. Vedle nedostatku finančních prostředků pro výstavbu uvažuje dále o nějaké bližší nespecifikované katastrofě, možná povodni, či o neshodách s městem, v jejichž důsledku mohlo dojít k omezení prostoru pro další rozšíření.³⁸⁹ Zároveň pro něj bylo neméně složité najít v mendikantské architektuře paralelu k funkci objektu poté, co došlo k vložení patra a zaklenutí přízemí, což je datováno do druhé poloviny 13. století.³⁹⁰ Nicméně nález pisciny v patře, jež se autorovi studie z roku 1935 zdála být *in situ*, pro něj byla znamením, že patro mělo nepochybně funkci kostela či soukromé kaple bratří (obr. 14). Analogii tu spatřuje v minoritských konventech v severoněmeckém Lübecku a anglickém Readingu.³⁹¹ V Readingu víme o značném nebezpečí záplav, a proto mohlo skutečně dojít k uplatnění řešení dvoupatrového kostela. Svědčí o tom královský dar z roku 1240, v němž patro značí termín *stagium*.³⁹²

V roce 1984 vyšla další studie, jejímž autorem je David Stocker. Stocker pochopitelně vycházel z Martinova výkladu, avšak jeho závěry odmítl a naopak stavbu jednoznačně interpretoval jako infirmarium jak před vložení patra, tak po něm.³⁹³ S ohledem na vydání Stockerovy studie je nicméně potřeba mít na paměti Coppackova slova, že tehdy stavba stále fungovala jako muzeum a zdejší množství exponátů zdaleka neumožňovalo Stockerovi spatřit všechny architektonické detaily. To je však s ohledem na nejnovější interpretaci objektu naprosto zásadní. Na druhou stranu se Stocker oproti Martinovi mohl opřít o prováděné archeologické průzkumy severně od stávající budovy, které byly pro jeho interpretaci funkce dochované stavby klíčové. V roce 1973 byly severně od doposud existující stavby nalezeny

³⁸⁷ A. R. MARTIN, „The Greyfriars of Lincoln“, s. 58-59.

³⁸⁸ A. R. MARTIN, „The Greyfriars of Lincoln“, s. 58.

³⁸⁹ A. R. MARTIN, „The Greyfriars of Lincoln“, s. 59.

³⁹⁰ A. R. MARTIN, „The Greyfriars of Lincoln“, s. 61.

³⁹¹ A. R. MARTIN, „The Greyfriars of Lincoln“, s. 59-60.

³⁹² *Calendar of the Liberate Rolls*, Vol. 1, 24 Henry III, m. 2, s. 504. Martinem uváděná povodeň coby možná příčina nerealizování lodě v Lincolnu je však přeceňovaná, protože tato hrozba nebyla zdaleka tak bezprostřední jako v Readingu. Za tuto informaci děkuji dr. Coppackovi.

³⁹³ David A. STOCKER, „The Remains of the Franciscan Friary in Lincoln. A Reassessment“, in: *Archaeological Papers from York Presented to M. W. Barley*, Peter V. ADDYMAN, Valerie E. BLACK (ed.), York 1984, s. 137-144.

pozůstatky základů zdi s východně západní orientací, od nichž se na severu nacházely hroby. Uvedené zdi byly interpretovány jako spojnice presbytáře, kamenného letneru a severní lodi (obr. 15).³⁹⁴ Wacherovy nálezy dále předpokládaly, že se kostel Jarvise výzkumy nebyly ještě realizovány, potvrdily Stockerův správný předpoklad ohledně lokalizace konventních budov, které se rozkládaly jižně od nového kostela.³⁹⁵ V kontextu Wacherových nálezů bylo pro Stockera pádným argumentem ztotožnit dosud stojící stavbu s infirmariem. Navíc se ocitla na samotném okraji celého založení, což byla nepochybně typická lokalita pro umístění infirmarií.³⁹⁶ Problémem ovšem je, zda se od počátku jednalo o infirmarium. Budování nového kostela totiž spadá až do druhé poloviny 13. století a lze je ztotožnit s dary Jindřicha III. a Eduarda I., kteří oba přispěli dřevem na jeho výstavbu.³⁹⁷ V souvislosti s výstavbou tohoto kostela a umístění konventních budov jižně od něj je možné uvažovat o stojící budově coby infirmariu až od druhé poloviny 13. století. To je navíc velmi silně podporováno nálezem pisciny v patře, který lze spojit s kaplí, jež byla rovněž součástí infirmarií.³⁹⁸ Uvedený předpoklad má však zároveň některé mezery. Jednou z nich je například absence středověkého otopného zařízení, tedy opět dalšího znaku infirmarií, po němž ovšem v souvislosti s přestavbou stojící budovy po polovině 13. století chybí jakékoliv stopy. Přestože se tedy najdou určité prvky umožňující dochovanou stavbu ztotožnit s infirmariem, je diskutabilní tvrdit, že stejnou funkci budova plnila také od samého počátku. Stocker je ovšem zastáncem tohoto tvrzení navzdory některým důležitým skutečnostem. Je kupříkladu značně skeptický k názoru, že by střecha objektu mohla reflektovat původní řešení. Stocker nepovažuje stávající podobu za odraz původního řešení, zejména když došlo k nahrazení střechy v důsledku restaurace roku 1905.³⁹⁹ Naopak Martin tuto změnu spojoval s různými funkcemi obou částí stavby, přestože se jí dostalo značných změn.⁴⁰⁰ Ovšem také některá další ze Stockerových tvrzení jsou rozpačitá. Jedná se například o situování již zmiňované kaple. Stocker píše o jejich běžné poloze na východní straně infirmarií, kdy byly v rámci jejich prostoru buď vyděleny, nebo zde k němu přiléhaly jako samostatné objekty.⁴⁰¹ Na východě stávající budovy nicméně žádná takováto stavba středověkého původu není, a

³⁹⁴ Souhrnně k daným výzkumům Kate STEANE *et. al.* (ed.), *The Archaeology of the Lower City and Adjacent Suburbs*, Oxford-Philadelphia 2016, zejména s. 161-163, 195.

³⁹⁵ D. A. STOCKER, „The Remains“, s. 140 a dále citovaná Jarvisova nálezová zpráva.

³⁹⁶ D. A. STOCKER, „The Remains“, s. 140.

³⁹⁷ D. O’SULLIVAN, *In the Company*, s. 209; C. HAYFIELD, „A Conservation Plan“, Vol. 1, s. 34. K darům na stavbu nového kostela *Close Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the Public Record Office, A.D. 1264–1268*, London 1937, 52 Henry III, m. 3, s. 476; *Calendar of the Close Rolls Preserved in the Public Record Office, Edward I, A.D. 1279–1288*, London 1902, 12 Edward I, m. 9, s. 251.

³⁹⁸ C. HAYFIELD, „A Conservation Plan“, Vol. 1, s. 34.

³⁹⁹ D. A. STOCKER, „The Remains“, s. 139.

⁴⁰⁰ A. R. MARTIN, „The Greyfriars of Lincoln“, s. 56-57.

⁴⁰¹ D. A. STOCKER, „The Remains“, s. 140.

dokonce se k němu ani nepřipojuje. Přestože je to pro Stockera zvláštní, argumentuje blízkostí městské zdi při východním závěru zachovaného objektu. Kapli tak lokalizuje při jeho severní straně, kde na počátku 20. století došlo k odkryvu části západní zdi, kterou již Martin spojuje se severní lodí. Problémem ovšem je, že archeologický výzkum jednoznačně neprokázal, k čemu sloužila, což Stocker paradoxně sám připouští. V podstatě funkci této stavby ztotožňuje s možnou kaplí pouze na základě jeho pracovní hypotézy, že stávající budova byla od počátku infirmariem.⁴⁰² Nejnověji se k interpretaci stavby vyjádřili Hayfield s Coppackem, kteří se pokusili o syntézu jak Martinových, tak Stockerových závěrů.

Při jejich interpretaci budovy bylo naprosto zásadní, že stavba již nefungovala jako muzeum, a tudíž mohli spatřit podstatně více než Stocker, což se ukázalo jako klíčové při určení funkce stavby před vložением patra a zaklenutím přízemí.⁴⁰³ V tomto ohledu budou představeny tři základní poznatky, které Stocker buď nemohl vidět, nebo jim nepřikládal přílišnou váhu. Prvním je nález vchodu v západní stěně, který je patrný především zevnitř objektu, kdy při sklenutí přízemí došlo k umístění pilíře přímo proti němu, a tedy k zatarasení původního vchodu (obr. 16).⁴⁰⁴ Tento architektonický detail Stocker nepostřehl, neboť tehdy byl na něj zastřený výhled.⁴⁰⁵ Stocker, jak autorovi sdělil Coppack, rovněž nespátřil vstup v severní zdi, opět viditelný především zevnitř, který byl při zaklenutí v druhé polovině 13. století podobně jako vchod v západní stěně zablokovan jedním z opěrných pilířů (obr. 17).⁴⁰⁶ Jde ovšem o další významný detail, protože zřejmě souvisí s prostorem mezi chórem a lodí, pro který je v kontextu anglické mendikantské architektury užíváno výrazu „walking space“. Směrem do lodi jej pak snad vymezoval dřevěný letner.⁴⁰⁷ S ohledem na jeho existenci je signifikantní změna v koncepci střechy, k níž ovšem Stocker zaujal značně odmítavé stanovisko. Na fotografii z roku 1905 je jasně viditelný vazný trám, o němž Coppack předpokládá, že v první fázi výstavby kostela rozděloval objekt ve směru sever-jih a zároveň od střechy až po podlahu (obr. 18 a 19).⁴⁰⁸ Ačkoliv se zmíněný vazník nedochoval, neboť byl při restauračních pracích odstraněn, nacházel se přesně v místě, kde se mění profil střechy. Zatímco směrem od západní zdi se nad prvními dvěma klenebními poli včetně uvažované severní lodi vypíná střecha s rovnými vzpěrami, její zbytek charakterizují zakřivené vzpěry.⁴⁰⁹

⁴⁰² D. A. STOCKER, „The Remains“, s. 141. K Martinově interpretaci objektu severně od stávající budovy A. R. MARTIN, „The Greyfriars of Lincoln“, s. 52.

⁴⁰³ Muzeum zde fungovalo mezi roky 1907-2004. C. HAYFIELD, „A Conservation Plan“, Vol. 1, s. 11.

⁴⁰⁴ C. HAYFIELD, „A Conservation Plan“, Vol. 1, s. 20, 26.

⁴⁰⁵ C. HAYFIELD, „A Conservation Plan“, Vol. 1, s. 27.

⁴⁰⁶ C. HAYFIELD, „A Conservation Plan“, Vol. 1, s. 19.

⁴⁰⁷ C. HAYFIELD, „A Conservation Plan“, Vol. 1, s. 26.

⁴⁰⁸ C. HAYFIELD, „A Conservation Plan“, Vol. 1, s. 23-24.

⁴⁰⁹ C. HAYFIELD, „A Conservation Plan“, Vol. 1, s. 23-24.

Tento předěl je interpretován jako místo, kde se mohla oddělovat loď o zmíněných dvou polích od presbytáře.⁴¹⁰ Na základě těchto zjištění Hayfield a Coppack ve shodě s Martinem silně přepokládají, že minimálně v první fázi stávající objekt fungoval jako kostel, čímž zcela odmítají Stockerovu interpretaci.⁴¹¹ Přestože Hayfield tyto argumenty Stockerovi následně představil, druhý jmenovaný stále trvá na svém původním stanovisku z roku 1984.⁴¹²

Přestože je v této práci analyzován jen malý zlomek archeologicky zjištěných svatých anglických menších bratří, je podoba lodi, k níž se na severu připojoval další objekt, řešením velmi neobvyklým a může vést k otázce, zda neexistoval také jeho jižní protějšek. V tomto ohledu je zcela klíčový charakter západní zdi stávající budovy. Ta totiž nespívá s jižní a severní zdí objektu pravý úhel, ba dokonce není důsledně vázána na horní části jejich zdí.⁴¹³ Toto zjištění je ve shodě s Coppackem považováno za původní záměr pokračovat s výstavbou lodě dále na západ, který vyslovil již Martin.⁴¹⁴ Z neznámých důvodů však k tomu již nedošlo. Protože nemuselo být možné pokračovat se stavbou lodi dále na západ, je proto možné uvažovat o nalezeném fragmentu západní zdi objektu připojeného na severu k hlavní lodi jako o pozůstatku severní lodi. Ostatně je nepochybné, že dodnes dochovaná arkáda svědčí o skutečnosti, že na sever od ní se otevíral nějaký prostor. K otázce existence jižní lodi se vyjádřil Coppack. Ten v této souvislosti poukazuje na rytinu Jamese Flowera z roku 1851, na které je na úrovni patra v oblasti lodi dobře viditelný pás vyběhajícího zdiva, který je asi uprostřed přerušován oknem (obr. 20). Podle Coppacka naznačuje existenci nějaké stavby, možná jižní lodi. Naneštěstí se zde dosud nerealizoval archeologický výzkum, takže tento předpoklad zůstává zatím pouze v hypotetické rovině.

⁴¹⁰ C. HAYFIELD, „A Conservation Plan“, Vol. 1, s. 26.

⁴¹¹ C. HAYFIELD, „A Conservation Plan“, Vol. 1, s. 26-28.

⁴¹² C. HAYFIELD, „A Conservation Plan“, Vol. 1, s. 27.

⁴¹³ Ke skutečnosti, že západní zeď nespívá se zbytkem budovy pravý úhel také C. HAYFIELD, „A Conservation Plan“, Vol. 1, s. 17.

⁴¹⁴ A. R. MARTIN, „The Greyfriars of Lincoln“, s. 58.

Exkurz: Chudoba archeologicky zkoumaných svatyně anglických minoritů v zrcadle nejstarších generálních řádových konstitucí

Mezi roky 1990 až 2004 Cesare Cenci postupně vydal ve sborníku *Archivum Franciscanum Historicum* tři studie věnované jím objeveným nejstarším generálním konstitucím menších bratří.⁴¹⁵ V roce 2007 pak došlo k publikaci prvního dílu kritické edice generálních konstitucí minoritů, jejíž součástí je také nejstarší řádová legislativa menších bratří, která se již objevila v příspěvcích v uvedeném sborníku v letech 1990–2004. Význam těchto nejstarších nalezených generálních konstitucí je obrovský. S ohledem na současnou práci se totiž ukazuje, že znění předpisů ohledně architektonicko-umělecké podoby staveb menších bratří byla v některých případech téměř identická s formulacemi daných nařízení v *Narbonnských konstitucích* vydaných roku 1260 nebo se na nich patrně zakládala (Tabulka 6). Cenciho objev byl rovněž zásadní proto, že to byla právě generální statuta z Narbonne, jež byla do té doby považována za nejstarší dochovanou řádovou legislativu.⁴¹⁶

Takřka všechny předpisy o architektuře a umělecké výzdobě budov menších bratří z objeveného souboru nejstarších generálních konstitucí pocházejí zřejmě z roku 1239, kdy se konala generální kapitula v Římě.⁴¹⁷ Ze všech níže uvedených nařízení ovšem známe plné znění pouze u dvou. První zakazuje jakoukoliv „vybranost“ („*curiositas*“) umělecké výzdoby staveb bratří, přičemž jsou konkrétně vyjmenovány obrazy, sochy, okna a sloupky. Další pak nedovoluje „nadbytečnost“ („*superfluitas*“) jak pokud jde o délku, tak šířku staveb, avšak podle podmínek daného místa („*secundum loci conditionem*“). Formulace daných předpisů jsou prakticky totožné s legislativou z Narbonne. Pouze omezení ohledně „nadbytečnosti“ je v konstitucích z roku 1260 rozšířeno také o výšku staveb. Další zákaz, týkající se stanovené váhy zvonu, nebyl do *Narbonnských konstitucí* vůbec zahrnut. Ostatní předpisy však již ano. Nicméně u nich je problém s podobou, v níž se dochovaly. Známe totiž pouze jejich počáteční slova, což nám znemožňuje znalost jejich plného znění, a tudíž možnost určit, do jaké míry se pozdější legislativa zakládala na starších konstitucích. Nicméně srovnání jejich incipitů, která

⁴¹⁵ Cesare CENCI, „De Fratrum Minorum Constitutionibus Praenarbonensibus“, in: *Archivum Franciscanum Historicum* 83, 1990, s. 50-95, Cesare CENCI, „Fragmenta Priscarum Constitutionum Praenarbonensium“, in: *Archivum Franciscanum Historicum* 96, 2003, č. 3-4, s. 289-300, Cesare CENCI, „Vestigia Constitutionum Praenarbonensium“, in: *Archivum Franciscanum Historicum* 97, 2004, č. 1-2, s. 61-98.

⁴¹⁶ Neslihan SENOÇAK, *The Poor and the Perfect: The Rise of Learning in the Franciscan Order, 1209-1310*, New York 2012, s. 68 a pozn. 197. Již například Brooke se pokusila o určení časového horizontu, v němž došlo k vydání přednarbonnské legislativy. R. B. BROOKE, *Early Franciscan Government*, s. 210-246.

⁴¹⁷ *Constitutiones generales*, C. CENCI, R. G. MAILLEUX (ed.), s. 40. Nařízení ohledně váhy zvonu, které se ovšem již neobjevuje v legislativě z Narbonne, je obsaženo v souboru konstitucí datovaných mezi roky 1239-1241. *Constitutiones generales*, C. CENCI, R. G. MAILLEUX (ed.), s. 4.

jsou opět téměř identická s *Narbonnskými konstitucemi*, implikují, že již přednarbonnská legislativa adresovala dané body, byť nevíme, k jak zásadním změnám došlo při jejich začlenění do legislativy z roku 1260. Co se tedy dále zakazuje? Narbonnská legislativa nepovolila figurální výzdobu s výjimkou vitráže za hlavním oltářem. Zde mohly být zpodobněny obrazy Ukřižování, blahoslavené Panny Marie a svatých Jana, Antonína a Františka. Dále nebylo dovoleno klenout kostely, avšak zákaz se nevztahoval na kněžiště („*maiori capella*“). Konečně bylo zakázáno stavět zvonice ve formě věží. Na příkladu nejstarších svatyní anglických minoritů však lze aplikovat právě vyjmenovaná nařízení jen ve velmi omezené podobě, respektive pouze na základě několika málo dochovaných architektonických fragmentů.

V Lincolnu se jedná o zbytek arkádového pilíře, který je spojen s předpokládanou severní lodí, a dále střechu dosud stojící stavby. Posledním prvkem je pak negativ zdíva při západní zdi první kamenné svatyně v Hartlepoolu, který je interpretován jako pilíř, který mohl nést menší zvonici. U dochované části arkádového pilíře v Lincolnu můžeme konstatovat, že nevykazuje žádné znaky okázalosti při jeho provedení. S interpretací původní podoby střechy této stavby se ovšem ocitáme na poněkud nejisté půdě, především v důsledku její restaurace při úpravách stávající budovy pro potřeby muzea na počátku 20. století. Pokud má ovšem Coppack pravdu a nynější podoba skutečně kopíruje její původní vzhled, pak zaujme, že při rozdělení objektu letnerem na část lodě a chóru byla v celé délce střecha dřevěná. Zákaz klenout loď s výjimkou kněžiště zde neodpovídá legislativě z Narbonne a snad také nejstarším řádovým konstitucím. Nejedná se ovšem o nic překvapivého, pokud uvážíme, že generální konstituce měly za cíl obecně zakotvit řádovou legislativu. V takovém kontextu pochopitelně nemuselo dojít k zohlednění regionálních odlišností. Ty je samozřejmě možné rozpoznat, ale záleží zde nepochybně na míře, do jaké se dochovaly provinciální konstituce. V případě anglické minoritské provincie nejsou známy.⁴¹⁸ Odpověď na otázku, proč pravděpodobně nedošlo k zaklnutí stávajícího objektu v Lincolnu v prostoru kněžiště, by ovšem mohla spočívat v místní architektonické praxi. Dle Coppacka se totiž v anglické monastické architektuře jen velmi málo klenulo. Místo klenby nad kněžištěm, respektive presbytářem, Coppack v Lincolnu považuje změnu profilu vzpěr, které se mění přesně v místě, kde stavbu zřejmě dělil letner. Jejich odlišná profilace tak patrně značila odlišnou funkci obou částí budovy. Poslední studovaný architektonický prvek ve vztahu k architektonickým nařízením obsaženým v přednarbonnské legislativě představuje otisk zdíva při západním závěru první kamenné svatyně v Hartlepoolu. Daniels jej interpretuje jako možný základ zvonice. Již

⁴¹⁸ A. G. LITTLE, *Franciscan Papers*, s. 63.

přednarbonnské konstituce adresovaly tento aspekt architektury staveb menších bratří a pokud budování zvonice v této podobě opravdu zakazovaly, jak tomu bylo zcela jistě v případě *Narbonnských konstitucí*, pak příklad Hartlepoolu není vůbec v rozporu s daným nařízením. Nejednalo se zde totiž o zvonici ve formě věže, nýbrž patrně pouze o malou zvoničku, jež podle archeologa spočívala na pilíři umístěném při západní zdi první kamenné svatyně. Ačkoliv její uvažovaná podoba neporušuje výše uvedené nařízení, je přesto otázkou, do jaké míry v tomto případě hartlepoolští minorité důsledně dbali na dodržování nejstarších architektonických předpisů. Na jednu stranu výstavba první kamenné svatyně v Hartlepoolu spadá až do doby po roce 1239. Na druhou stranu předkládaný typ zvonice reprezentuje variantu uplatněnou také při budování dalších lokálních kostelů. Takováto skutečnost tak vede k dosti silnému předpokladu, že se mohlo jednat o místní architektonické řešení. V takovém případě by se dodržování nejstarších generálních konstitucí zdálo být až sekundárním jevem.

Závěr

Chudoba raných svatých anglických menších bratří byla rekonstruována především ve vztahu k objektům samotným. Nicméně nedílnou součástí této analýzy byl rovněž přístup, s nímž bratři přistupovali k těmto budovám, především s ohledem na zákaz cokoliv vlastnit coby pilíře Františkova postoje k chudobě. Na studovaných příkladech prvních minoritských založení v Anglii byla v tomto ohledu zmíněna první místa pobytu bratří. V Londýně minorité nejdříve pobývali patnáct dní s dominikány, načež se přesunuli do Cornhillu, kde si vystavěli cely, jejichž zdi vypletli proutím. Teprve přesunem do Newgate však došlo k vytvoření založení trvajících až do zrušení za vlády Jindřicha VIII. Obdobně také v Oxfordu byli oxfordští bratři kazatelé prvními, k nimž se minorité po svém příchodu uchýlili a setrvali zde po osm dní. Následoval pobyt v domě Roberta le Mercera a následně se bratři trvaleji usídlili na pozemku poskytnutém Richardem le Mulinerem. Dalším analyzovaným příkladem byl Northampton, kde minorité zpočátku přebývali ve zdejším špitále. Nicméně opět uplynul nějaký čas, než se stabilizovali ve farnosti sv. Jiljí. Podobně autor *Traktátu* popisuje počátky canterburských bratří. Také oni měli na počátku několik různých domovů, jimiž byly převorství sv. Trojice (Christ Church Cathedral), tamní špitál zasvěcený Panně Marii (The Hospital of the Poor Priests), ba dokonce jim bylo umožněno používat místnost ve zdejší budově školy (Grammar School) předtím, než obdrželi pozemek od Alexandra z Gloucesteru, na němž se stabilizovali.⁴¹⁹ V samotných počátcích se tedy bratři očividně věrně drželi postoje zakladatele, který se k místům trvale nevztahoval, ale pouze v nich přebýval. Otázka vlastnictví tak byla zcela irelevantní. Röhrkasten v této souvislosti píše o přijetí jakéhokoliv příbytku prvními minority, který jim byl nabídnut, avšak bez ohledu na omezení, která s sebou přinášel, a to zcela v souladu s Františkovými principy.⁴²⁰ V tomto kontextu lze zároveň pozorovat nedostatek systematické snahy o co nejrychlejší vytvoření založení. V uvedených lokalitách se totiž zdá, jako by sem bratři přišli „naslepo“, přičemž zajištění místa, kde se usadí, což jistě muselo jít ruku v ruce s hledáním donátorů, kteří by je byli ochotni v této snaze materiálně podpořit, řešili, až když v daném městě byli. Jak jinak si totiž vysvětlit časté počáteční pobyty na dvou či více různých působištích před nalezením trvalejšího místa. Nicméně v případě některých měst toto netrvalo příliš dlouho, a to

⁴¹⁹ „...cum venissent Cantuariam, apud prioratum sanctae Trinitatis per duos dies manserunt; et statim iii^{or} ex eis Londoniam sunt profecti...Quinque vero alii diverterunt ad hospitale sacerdotum, ubi manserunt quosque sibi providissent de loco. Cito enim postea concessa fuit eis camera parva infra domum scholarum, ubi de die sedebant quasi clausi continue.“ *Fratrie Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 6-7. Ke ztotožnění Ecclestonem uváděných míst pobytu bratří s konkrétními lokalitami v Canterbury viz *Fratrie Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), pozn. p a q (s. 6) a pozn. r. (s. 7). K získání parcely od Alexandra z Gloucesteru *Fratrie Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 20 (pozn. a).

⁴²⁰ J. RÖHRKASTEN, *The Mendicant Houses*, s. 45.

znamenal postupnou stabilizaci bratří. Tím se ovšem stala aktuální otázka vztahu bratří k pozemkům, na nichž se usídlili.

Řešení této situace máme díky Ecclestonovu dílu doloženo na několika příkladech prvních minoritských fundací. Proto víme, jak v Canterbury, Londýně či Oxfordu bylo vlastnictví bratří buď v rukou města či jednotlivých donátorů.⁴²¹ Zásadní je, že v Londýně a Oxfordu se tak stalo již během roku 1225, tedy v následujícím roce po příchodu minoritů. Menší bratří tak nic nevladnili, nýbrž pouze užívali, což je o to zajímavější, neboť k tomu došlo několik let před vydáním *Quo elongati*, jejíž znění bylo v otázce rozlišování užívání a vlastnictví totožné s postupem zvoleným anglickými menšími bratry ve výše uvedených lokalitách. Tím se však menší bratří vzdálili základní Františkově myšlence obsažené v zakladatelově *Závěti*, aby v budovách pro ně stavěných pobývali pouze „jako poutníci a cizinci“. Nicméně tato praxe měla rovněž svá úskalí, jak o tom svědčí počátky minoritů v Northamptonu a Scarborough. V Northamptonu se k bratřím přidal Jan, syn Sira Richarda Gobiuna, který minoritům věnoval pozemek. Jeho otce to rozlítlo natolik, že menší bratří byli donuceni Gobiunovu parcelu opustit. Bratři pokorně svůj úděl přijali a odešli, ale Gobiun byl tímto aktem pokory tak pohnut, že se nakonec mohli vrátit zpět.⁴²² Obdobně také v Scarborough se minorité za několik dní namísto bránění místa vůči cisterciákům rozhodli z města odejít. Na jiných místech toto ovšem nebylo dodržováno a minorité zde svou přítomnost hájili.

Tady lze vzpomenout příchod menších bratří do Readingu, kteří byli vybaveni ochrannými listinami jak od winchesterského biskupa, tak od samotného papeže, přičemž jejich přítomnost byla doslova trnem v oku místním benediktinům. Pokud si uvědomíme, že základním poselstvím díla anglického minority bylo podat obraz exemplárního života prvních anglických minoritů, kde chudoba byla jedním z jeho vyjádření, je zmínka o Readingu v tomto kontextu pozoruhodná. Můžeme se pouze domnívat, zda Eccleston tento příklad uvedl jako ukázkou porušování chudoby žité prvními anglickými bratry. Opozice readingských

⁴²¹ K fundaci canterburských minoritů Alexanderem z Gloucesteru: „*Unde Cantuarie contulit eis aream quandam et aedificavit capellam satis honestam pro tempore dominus Alexander, magister hospitalis sacerdotum; et quia fratres nihil sibi omnino appropriare voluerunt, facta est propria communitati civitatis, fratribus vero pro civium libitu commodata.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 20. K londýnskému založení v Newgate: „*Londoniae hospitatus est fratres dominus Johannes Iwun, qui emptam pro fratribus aream communitati civium appropriavit, fratribus autem usumfructum eius pro libitu minorum devotissime designavit.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 21. K majetkovým vztahům oxfordských bratří k pozemku a domu jim poskytnutých Richardem le Mulinerem *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 22.

⁴²² „*...filius dicti patroni, Johannes nomine, recepit habitum, cuius ingressum parentes graviter ferentes praecepit dictus dominus fratribus, quod exierunt et vacuerunt aream suam...Paraverunt deinde se fratres ad exeundum, stante dicto domino extra portam expectando exitum: venerunt autem combinati processionaliter et exeuntes in fine sequebatur unus senex debilis portans unum psalterium in manu; quorum simplicitatem et humilitatem respiciens, divina inspiratione compunctus, prorupit in lacrymas, instante et devote clamans et petens, quod sibi parcerent et reintrarent.*“ *Fratris Thomae vulgo*, A. G. LITTLE (ed.), s. 23.

benediktinů a cisterciáků ve Scarborough ovšem nasvědčují tomu, že spory minoritů se staršími, monastickými řády nebyly ojedinělé.

V důsledku postupné stabilizace menších bratří se kromě pozemku trvalými stávaly také svatyně a konventní budovy vystavěné na obdržených parcelách a ustoupily tak původním provizorním přístřeškům. S tím je zároveň spojena výstavba prvních svatyní budovaných pro bratry.

V této souvislosti lze hovořit o určitém vývoji, a proto se jejich výstavba dá částečně etapizovat. Nicméně vzhledem k fragmentární znalosti prvních svatyní anglických menších bratří nelze v žádném případě tento vývoj jakkoliv generalizovat a je nutné jej považovat za rámcový. Na samém počátku lze předpokládat pouhá provizoria, patrně ještě dřevěná. Z Londýna víme díky Ecclestonovi o celách bratří vypletených proutím, které měly jednoznačně dočasný charakter. Provizorní, a tedy dřevěná, byla téměř jistě budova kostela minoritů ve Scarborough, k jejímuž přenesení došlo spolu s ostatními, také provizorními stavbami po odchodu menších bratří z města. Dřevěným provizoriem byla pravděpodobně také první stavba northamptonských minoritů uváděná v královském daru roku 1227 a dále první dřevěný objekt hartlepoolských minoritů objevený Danielsem. Snad lze do této skupiny staveb zařadit rovněž dar dřeva z května 1234 poskytnutý minoritům v Readingu na stavbu patrně ještě provizorních staveb. Charakter většiny těchto budov se tedy velmi přibližoval popisu budov uvedených v perikopě o Porciunkule v *Assiské kompilaci*, kde se v souvislosti s jejími počátky zmiňují velice prosté, dřevěné příbytky. Po fázi výstavby provizorií následovala s ohledem na výstavbu prvních svatyní stavba objektů nevelkých rozměrů (možná ještě někde dřevěných), určených pravděpodobně jen pro liturgické potřeby bratří. Jejich funkce tak mohly odpovídat oratořím.

Za takovéto budovy jsou považovány stavby bratří v Londýně a Oxfordu Ecclestonem označované jako *cantaria*, neboť bratří mohli začít s jejich výstavbou až po vydání buly Honoria III. *Quia populares tumultus*. Do této skupiny budov mohlo také patřit Ecclestonem zmiňované *oratorium* v Cambridgi a snad také zdejší částečně (?) dřevěná kaple, jejíž zbudování trvalo pouhý den. Oratoři mohla také být stavba minoritů v Salisbury z třicátých let 13. století a snad také stavba menších bratří v Readingu ze stejného období. U těchto lokalit jsme ovšem nejvíce na pochybách.

Problém jejich bližšího poznání spočívá v nedostatečném množství informací, neboť vše, co o nich víme, pochází z královských darů. Ty ovšem byly často poskytnuty na střešní práce či vnitřní vybavení, jakým byly především stally. Zcela nám tak unikají stavební práce na ostatních částech těchto budov, a tedy případní další donátoři. Na druhou stranu jsou tyto

královské dary datovány. V kombinaci s dřevem poskytnutým na stally, což značí dokončování dané svatyně, můžeme tedy alespoň přibližně odhadnout celkovou délku výstavby. V Salisbury stavební práce probíhaly mezi roky 1230 až 1234, přičemž s ohledem na příchod menších bratří, který patrně spadá před rok 1230, výstavba mohla započít ještě v posledních letech druhého desetiletí 13. století. V Readingu, kde jsou minorité prvně zmiňováni v roce 1233, se stavba uskutečnila mezi léty 1234-1239. Nelze však vyloučit její zahájení již roku 1233. S ohledem na nejasná data započetí stavební práce trvaly čtyři až pět let. Tento údaj je nesmírně významný, neboť podle Coppacka trvalo právě tak dlouho dokončení malého kamenného kostela. Proto je snad možné uvažovat o budovách v Salisbury a Readingu ještě jako o oratořích. Charakter stavby v Lincolnu, jejíž součástí byla zeď s opěrným pilířem, nelze k těmto stavbám jednoznačně přiřadit, neboť původ fragmentu zdiva nalezeného na místě dosud stojící stavby nám nedává jasnou odpověď na otázku, zda vůbec šlo o sakrální objekt. V některých případech v této fázi došlo očividně k přechodu ze dřeva na kámen. Nemělo by to ovšem být chápáno jako porušení ideálu chudoby, především když Porciunkula byla taktéž malým kamenným kostelíkem. Podobně jako v případě Porciunkuly musely být zásadní nevelké rozměry těchto svatyní, což snad stále byly. Do další fáze výstavby však již náležejí objekty trvanlivější a rozměrnější.

Mezi tyto stavby patří londýnská kaple, jejíž budování je spojeno s osobou Williama Joyniera, a dále také kaple v Oxfordu, k níž se váže příhoda o krucifixu a kde byl zřejmě původně pohřben první provinciální ministr anglické provincie Agnellus z Pisy. Vzhledem k události o krucifixu nad dveřmi chóru je o této stavbě uvažováno jako o prvním kostele minoritů na místě jejich prvního založení. Do této stavební etapy dále řadíme první archeologicky zjištěnou kamennou budovu v Hartlepoolu, jež mohla být také kostelem. Naznačoval by to výběžek jižní zdi snad související s letnerem. Navíc negativ zdiva interpretovaný jako základ menší zvonice, který byl při přestavbě této budovy zbourán spolu se západní zdí při pozdější výstavbě dvoulodí, může naznačovat, že dvoulodí nebylo od počátku zamýšleno. Tato stavba proto mohla sloužit jako samostatně fungující liturgický objekt.

Do poslední fáze etapizace svatyní menších bratří vybudovaných do poloviny 13. století spadá výstavba samostatných objektů lodí. Uvedená etapa již náleží do samotného konce zkoumaného časového horizontu, ba dokonce jej v některých případech překračuje. Dobrým příkladem je tu Hartlepool, kde se k první kamenné svatyni začalo budovat dvoulodí dokončené jistě roku 1300. První kamenná stavba, fungující snad s určitou opatrností jako prostor oddělený letnerem na loď a chór, se tak následně stala pouze presbytářem. Tento

scénář lze rovněž předpokládat v Oxfordu a Bristolu, ačkoliv v těchto lokalitách narážíme na problémy datace a nejasného postupu stavebních prací odkrytých kamenných svatyň. Dále sem patří stávající stavba v Lincolnu a zřejmě budova v Londýně označovaná Ecclestonem jako *ecclesia*.

U posledních dvou kategorií staveb je patrné, že se již jednalo o rozměrnější stavby, zejména pak v případech, kde došlo ke zbudování samostatného objektu lodě a nikoliv k jeho pouhému vydělení v rámci jednotného prostoru. Vzhledem k tomu, že se až na Lincoln dané stavby vůbec nedochovaly, jsme na jedné straně schopni hovořit o jejich chudobě pouze na základě několika málo známých architektonických fragmentů. To v žádném případě neumožňuje vyslovit jednoznačný závěr o míře, do jaké byly v souladu s chudobou. Navzdory tomuto omezení je ovšem zcela zjevné, že se v žádném případě již nejednalo o stavby malých rozměrů, jak je o tom uvažováno v případě úplně prvních anglických minoritských svatyň. Tím se bratři zcela nepochybně vzdálili původnímu ideálu chudoby. Nutno ovšem dodat, že na tuto proměnu je nezbytné nahlížet očima postupného početního nárůstu řádových členů a dále také začleňováním řádu do oficiálních struktur církve. Ve studovaných lokalitách, kde bratři nejdříve pouze dočasně přebývali, se následně stabilizovali a původní Františkův apel na poutnictví a cizinctví byl postupně modifikován na usedlý život. V tomto ohledu byl totožný také vývoj minoritských svatyň. Zpočátku se patrně jednalo jen o provizorní stavby, avšak s postupem času docházelo k budování trvanlivějších kamenných objektů.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

A Descriptive Catalogue of Ancient Deeds in the Public Record Office, Vol. 2, London 1894.

A Descriptive Catalogue of Ancient Deeds in the Public Record Office, Vol. 3, London 1900.

„Annales Prioratus de Dunstaplia (A.D. 1–1297)“, in: *Annales Monastici*, Vol. III, Henry R. LUARD (ed.), London 1866.

Bullarium Franciscanum Romanorum pontificum constitutiones, epistolas, ac diplomata continens tribus ordinibus Minorum, Clarissarum, et Poenitentium a seraphico patriarcha sancto Francisco institutis concessa ab illorum exordio ad nostra usque tempora, Joannes H. SBARALEA (ed.), T. 1, *Ab Honorio III. ad Innocentium III.*, Romae 1759.

Bullarium ordinis fratrum Praedicatorum, Thomas RIPOLL (ed.), T. 1, *Ab Anno 1215 ad 1280*, Romae 1729.

Calendar of the Close Rolls Preserved in the Public Record Office, Edward I, A.D. 1279–1288, London 1902.

Calendar of the Fine Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the National Archives, Vol. 1, *1 to 8, Henry III, 1216–1224*, Paul DRYBURGH, Beth HARTLAND (ed.), Woodbridge 2007.

Calendar of the Liberate Rolls Preserved in the Public Record Office, Henry III, Vol. 1, *A.D. 1226–1240*, London 1916.

Calendar of the Liberate Rolls Preserved in the Public Record Office, Henry III, Vol. 2, *A.D. 1240–1245*, London 1930.

Calendar of the Liberate Rolls Preserved in the Public Record Office, Henry III, Vol. 3, *A.D. 1245–1251*, London 1937.

Calendar of the Patent Rolls Preserved in the Public Record Office, Henry III, A.D. 1232–1247, London 1906.

Calendar of the Patent Rolls Preserved in the Public Records Office, Henry III, A.D. 1247–1258, London 1908.

Calendar of the Patent Rolls Preserved in the Public Record Office, Richard II, A.D. 1385–1389, London 1900.

Calendar of the Records of the Corporation of Gloucester, William H. STEVENSON (ed.), Gloucester 1893.

Charters and Documents Illustrating the History of the Cathedral, City, and Diocese of Salisbury, in the Twelfth and Thirteenth Centuries, William R. JONES, William D. MACRAY (ed.), London 1891.

Close Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the Public Record Office, A.D. 1227–1231, London 1902.

Close Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the Public Record Office, A.D. 1231–1234, London 1905.

Close Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the Public Record Office, A.D. 1234–1237, London 1908.

Close Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the Public Record Office, A.D. 1237–1242, London 1911.

Close Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the Public Record Office, A.D. 1242–1247, London 1916.

Close Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the Public Record Office, A.D. 1254–1256, London 1931.

Close Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the Public Record Office, A.D. 1264–1268, London 1937.

Constitutiones generales ordinis fratrum Minorum I (Saeculum XIII), Cesare CENCI, Romain G. MAILLEUX (ed.), Grottaferrata 2007.

Fontes Franciscani, Enrico MENESTÓ, Stefano BRUFANI *et. al.* (ed.), Assisi 1995.

Francisci Assiensis Scripta (=Francesco d'Assisi Scritti), Carlo PAOLAZZI (ed.), Roma 2009.

Fratris Thomae vulgo dicti de Eccleston Tractatus de adventu fratrum Minorum in Angliam, Andrew G. LITTLE (ed.), Manchester 1951.

Chronik vom Anfang der Minderbrüder besonders in Deutschland (Chronica fratris Jordani), Johannes SCHLAGETER (ed.), Norderstedt 2012.

Les Registres de Grégoire IX. Recueil des bulles de ce pape publiées ou analysées d'après les manuscrits originaux du Vatican, T. 1, Texte. – Années I a VIII (1227-1235), Lucien AUVRAY (ed.), Paris 1896.

Lettres de Jacques de Vitry (1160/70 - 1240), évêque de Saint-Jean-d'Acre, Robert B. C. HUYGENS (ed.), Leiden 1960.

Matthaei Parisiensis, monachi sancti Albani, Chronica Majora, Vol. 3, A.D. 1216 to A.D. 1239, Henry R. LUARD (ed.), London 1876.

Monumenta Franciscana, Vol. 1, John S. BREWER (ed.), London 1858.

Patent Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the Public Record Office, A.D. 1216-1225, London 1901.

Patent Rolls of the Reign of Henry III Preserved in the Public Record Office, A.D. 1225-1232, London 1903.

Reading Abbey Cartularies, British Library Manuscripts: Egerton 3031, Harley 1708 and Cotton Vespasian E xxv, Vol. 2, *Berkshire Documents, Scottish Charters and Miscellaneous Documents*, Brian R. KEMP (ed.), London 1987.

Regesta Honorii Papae III, Vol. 2, Petrus PRESSUTI (ed.), Romae 1895.

Rotuli Litterarum Clausarum in Turri Londoniensi asservati, Vol. 2, *Ab anno MCCXXIV. Ad annum MCCXXVII.*, Thomas D. HARDY (ed.), London 1844.

„Two Thirteenth-Century Assize Rolls for the County of Durham“, in: *Miscellanea*, Vol. 2, Kenneth E. BAYLEY (ed.), Durham 1916.

Literatura

Felice ACCROCCA, „Dall’alternanza all’alternativa. Eremo e città nel primo secolo dell’Ordine francescano: una rivisitazione attraverso gli scritti di Francesco e le fonti agiografiche“, in: *Via spiritus* 9, 2002, s. 7-61.

Felice ACCROCCA, *Viveva ad Assisi un uomo di nome Francesco. Un’introduzione alle fonti biografiche di san Francesco*, Padova 2005.

Nicolangelo D’ACUNTO, „I vescovi di Assisi, il monastero di S. Benedetto del Monte Subasio e il processo formativo della decretale *Conquerente oeconomio monasterii* (CIC, lib. I., tit. XXXI, cap. XVI)“, in: *Aevum* 82, 2008, č. 2, s. 339-350.

Anna ANISIMOVA, „Mendicants in the Monastic Towns of South-Eastern England“, in: *The Friars in Medieval Britain: Proceedings of the 2007 Harlaxton Symposium*, Nicolas ROGERS (ed.), Donington 2010, s. 319-330.

Regis J. ARMSTRONG *et. al.* (ed.), *Francis of Assisi: Early Documents*, Vol. 1, *The Saint*, New York-London-Manila 1999.

Regis J. ARMSTRONG *et. al.* (ed.), *Francis of Assisi: Early Documents*, Vol. 2, *The Founder*, New York-London-Manila 2000.

Michael W. BLASTIC *et. al.* (ed.), *The Writings of Francis of Assisi: Rules, Testament and Admonitions*, New York 2011.

Rosalind B. BROOKE, *Early Franciscan Government: Elias to Bonaventure*, Cambridge 1959.

- Michael F. CUSATO, „Hermitage or Marketplace? The Search for an Authentic Franciscan Locus in the World“, in: *Spirit and Life: A Journal of Contemporary Franciscanism* 10, 2000, s. 1-30.
- Michael F. CUSATO, „Wall-to-Wall Ministry: Franciscan Ministry in the Cities of Thirteenth-Century Italy“, in: *Spirit and Life: A Journal of Contemporary Franciscanism* 10, 2000, s. 31-61.
- Michael F. CUSATO, „Talking about Ourselves: The Shift in Franciscan Writing from Hagiography to History (1235-1247)“, in: *The Early Franciscan Movement (1205-1239). History, Sources and Hermeneutics*, Michael F. CUSATO (ed.), Spoleto 2009, s. 339-375.
- Michael F. CUSATO, „Francis of Assisi, Deacon? An Examination of the Claims of the Earliest Franciscan Sources 1229–1235“, in: *Defenders and Critics of Franciscan Life: Essays in Honor of John V. Fleming*, Michael F. CUSATO, Guy GELTNER (ed.), Leiden-Boston 2009, s. 9-39.
- Jacques DALARUN, *The Misadventure of Francis of Assisi: Toward a Historical Use of the Franciscan Legends*, Translated by Edward Hagman, New York 2002.
- Édouard D'ALENÇON, „L'Abbaye de Saint-Benoît au Mont Soubase près d'Assise“, in: *Études Franciscaines* 22, 1909, s. 375-424.
- Robin DANIELS, „The Excavation of the Church of the Franciscans, Hartlepool, Cleveland“, in: *The Archaeological Journal* 143, 1986, s. 260-304.
- Robin DANIELS et al., *Hartlepool: An Archaeology of the Medieval Town*, Hartlepool 2010.
- Théophile DESBONNETS, *From Intuition to Institution: The Franciscans*, Translated by Paul Duggan, Jerry DuCharme, Chicago 1988.
- Kajetan ESSER, *Das Testament des heiligen Franziskus von Assisi. Eine Untersuchung über seine Echtheit und seine Bedeutung*, Münster 1949.
- Kajetan ESSER, *Anfänge und ursprüngliche Zielsetzungen des Ordens der Minderbrüder*, Leiden 1966.
- Iain FERRIS, „Excavations at Greyfriars, Gloucester, in 1967 and 1974-5“, in: *The Transactions of the Bristol and Gloucestershire Archaeological Society* 119, 2001, s. 95-146.
- David FLOOD, Thaddée MATURA, *The Birth of a Movement: A Study of the First Rule of St. Francis*, Translated by Paul Lachance and Paul Schwartz, Chicago 1975.
- Engelbert GRAU, „Thomas of Celano: Life and Work“, Translated by Xavier John Seubert, in: *Greyfriars Review* 8, 1994, č. 2, s. 177-200.
- Herbert GRUNDMANN, „Die Bulle « Quo elongati » Papst Gregors IX.“, in: *Archivum Franciscanum Historicum* 64, 1961, s. 1-25.

- Tom G. HASSALL *et. al.*, „Excavations in St. Ebbe’s, Oxford, 1967–1976: Part I: Late Saxon and Medieval Domestic Occupation and Tenements, and the Medieval Greyfriars“, in: *Oxoniensia* 54, 1989, s. 71-277.
- Colin HAYFIELD, „A Conservation Plan for the Greyfriars Building, Broadgate, Lincoln“, 2. Vols., Lincoln 2005. Nепublikováno.
- Michael JARVIS, „Lincoln Central Library“, in: *Lincoln Archaeology 1989-1990, 7th Annual Report of the City of Lincoln Archaeology Unit*, Michael J. JONES (ed.), Lincoln 1995, s. 7-10. Nепublikováno.
- Annette KEHNEL, „The Narrative Tradition of the Medieval Franciscan Friars on the British Isles: Introduction to the Sources“, in: *Franciscan Studies* 63, 2005, s. 461-530.
- Annette KEHNEL, „Der mendikantische Konvent: Lokale Schaltstelle einer universalen Kommunikationsgemeinschaft. Überlegungen zum Aufbau und zur Textstruktur des *Tractatus de adventu fratrum Minorum in Angliam* von Thomas von Eccleston (1258/9)“, in: *Franciscan Organisation in the Mendicant Context: Formal and Informal Structures of the Friars’ Lives and Ministry in the Middle Ages*, Jens RÖHRKASTEN, Michael ROBSON (ed.), Berlin 2010, s. 187-235.
- Charles L. KINGSFORD (ed.), *The Grey Friars of London: Their History with the Register of their Convent and an Appendix of Documents*, Aberdeen 1915.
- Jacques LE GOFF, *Svatý František z Assisi*. Překlad Kateřina Vinšová, Praha 2004.
- Andrew G. LITTLE, *The Grey Friars in Oxford*, Oxford 1892.
- Andrew G. LITTLE, *Studies in English Franciscan History*, Manchester 1917.
- Andrew G. LITTLE, „Grey Friars of Salisbury“, in: *The Wiltshire Archaeological and Natural History Magazine* 47, 1935, č. 162, s. 36-54.
- Andrew G. LITTLE, *Franciscan Papers, Lists, and Documents*, Manchester 1943.
- Romain G. MAILLEUX, „Locus et conventus dans l’Ordre des Frères Mineurs avant 1517“, in: *Frater Franceco* 69, 2003, s. 57-90.
- Raoul MANSELLI, „From the Testament to the Testaments of St. Francis“, Translated by Patrick Colbourne, in: *Greyfriars Review* 2, 1988, s. 91-99.
- Raoul MANSELLI, *We Who Were With Him: A Contribution to the Franciscan Question*. Translated by Edward Hagman, in: *Greyfriars Review* 14 (Supplement), 2000, s. 1-196.
- Pietro MARANESI, „‘Pellegrini e forestieri’: l’itineranza nella proposta di vita di Francesco d’Assisi“, in: *Collectanea Franciscana* 70, 2000, č. 3-4, s. 345-390.
- Pietro MARANESI, „Il servizio ai lebbrosi in san Francesco e nei Francescani“, in: *Franciscana* 10, 2008, s. 19-81.

- Alan R. MARTIN, „The Greyfriars of Lincoln“, in: *The Archaeological Journal* 92, 1935, s. 42-63.
- Richard McKINLEY, *The Surnames of Oxfordshire*, London 1977.
- Grado G. MERLO, „Eremitism in Medieval Franciscanism“, Translated by Nancy Celaschi, in: *Franciscan Solitude*, André CIRINO, Josef RAISCHL (ed.), New York 1995, s. 265-282.
- Margit MERSCH, „Programme, Pragmatism and Symbolism in Mendicant Architecture“, in: *Self-Representation of Medieval Religious Communities: The British Isles in Context*, Anne MÜLLER, Karen STÖBER (ed.), Berlin 2009, s. 143-166.
- Giovanni MICCOLI, *Francesco d'Assisi: Realtà e memoria di un'esperienza cristiana*, Torino 1991.
- John R. H. MOORMAN, *The Grey Friars in Cambridge 1225-1538*, Cambridge 1952.
- Deirdre O'SULLIVAN, *In the Company of the Preachers: The Archaeology of Medieval Friaries in England and Wales*, Leicester 2013.
- James S. PADLEY, *Selections from the Ancient Monastic Ecclesiastical and Domestic Edifices of Lincolnshire*, Lincoln 1851.
- Luigi PELLEGRINI, *Insediamenti francescani nell'Italia del Duecento*, Roma 1984.
- Luigi PELLEGRINI, *I luoghi di frate Francesco. Memoria agiografica e realtà storica*, Milano 2010.
- Marek PEŠKA, „Dominikánský konvent sv. Michala v Brně na Rybném Trhu. Historie a stavební vývoj do poloviny 17. století v kontextu střední Evropy“. Dizertační práce, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno 2015. Nепublikováno.
- Michael W. PONSFORD, *Excavations at Greyfriars, Bristol*, Bristol 1975.
- Michael ROBSON, „The Franciscan Custody of York in the Thirteenth Century“, in: *The Friars in Medieval Britain: Proceedings of the 2007 Harlaxton Symposium*, Nicolas ROGERS (ed.), Donington 2010, s. 1-24.
- Bert ROEST, „The Franciscan Hermit: Seeker, Prisoner, Refugee“, in: *Church History and Religious Culture* 86, 2006, č. 1-4, s. 163-189.
- Bert ROEST, *Franciscan Learning, Preaching and Mission c. 1220-1650: Cum scientia sit donum Dei, armatura ad defendendam sanctam Fidem catholicam...*, Leiden 2014.
- Jens RÖHRKASTEN, „The Creation and Early History of the Franciscan Custody of Cambridge“, in: *Canterbury Studies in Franciscan History*, Vol. 1, Michael ROBSON, Jens RÖHRKASTEN (ed.), Canterbury 2008, s. 51-81.
- Jens RÖHRKASTEN, „The Early Franciscans and the Towns and Cities“, in: *The Cambridge Companion to Francis of Assisi*, Michael J. P. ROBSON (ed.), Cambridge 2012, s. 178-192.

- Jens RÖHRKASTEN, *The Mendicant Houses of Medieval London 1221-1539*, Münster 2004.
- Alwyn A. RUDDOCK, „The Greyfriars in Southampton“, in: *Papers and Proceedings of the Hampshire Field Club and Archaeological Society* 16, 1946, s. 137-147.
- Herbert E. SALTER, *Survey of Oxford*, Vol. 2, William A. PANTIN, Walter T. MITCHELL (ed.), Oxford 1969.
- Neslihan SENOÇAK, *The Poor and the Perfect: The Rise of Learning in the Franciscan Order, 1209-1310*, New York 2012.
- Robert M. SERJEANTSON, „The Greyfriars of Northampton“, in: *Journal of the Northamptonshire Natural History Society and Field Club* 16, 1911-1912, s. 1-15.
- Leonie SILBERER, „Einschiffige Franziskanerkirchen der mittelalterlichen Ordensprovinz Saxonia: Untersuchungen zu Funktion und Bauform bis 1300“, in: *Wissenschaft und Weisheit* 74, 2011, s. 163-233.
- Kate STEANE et. al. (ed.), *The Archaeology of the Lower City and Adjacent Suburbs*, Oxford-Philadelphia 2016.
- David A. STOCKER, „The Remains of the Franciscan Friary in Lincoln: A Reassessment“, in: *Archaeological Papers from York Presented to M. W. Barley*, Peter V. ADDYMAN, Valerie E. BLACK (ed.), York 1984, s. 137-144.
- Malcolm SUMMERS, *History of Greyfriars Church, Reading*, Reading 2014.
- Marcin SZYMA, „Problem pierwotnych oratoriów we wczesnej architekturze polskich i czeskich dominikanów“, in: *Dominikanie. Gdańsk – Polska – Europa*, Dariusz A. DEKAŃSKI, Andrzej GOŁEMBNIK, Marek GRUBKA (ed.), Gdańsk 2003, s. 307-320.
- Jiří B. ŠTIVAR, *Františkánské prameny. II., Legendy o svatém Františkovi z let 1226-1235*, Velehrad 2003.
- Augustine THOMPSON, *Francis of Assisi: A New Biography*, New York-London 2012.
- George E. WEARE, *A Collectanea Relating to the Bristol Friars Minors (Gray Friars) and Their Convent, Together with a Concise History of the Dissolution of the Houses of the Four Orders of Mendicant Friars in Bristol*, Bristol 1893.
- Mark WEAVER, „Francis of Assisi’s Testament: A Counter-Proposal to Kajetan Esser“, in: *Franciscan Studies* 72, 2014, s. 1-26.
- Leslie E. WEBSTER, John CHERRY, „Medieval Britain in 1973“, in: *Medieval Archaeology* 18, 1974, s. 174-223.

Příloha 1

<i>Vita prima sancti Francisci</i>	<i>Legenda trium sociorum</i>
<p>„Cumque ibidem morarentur, accidit ut die quadam quidam asinum ducens deveniret ad umbraculum in quo vir Dei cum sociis morabatur; et ne pateretur repulsam, adhortans asinum suum ad ingrediendum, locutus est verbum hoc: « Vade intus, quia huic loco beneficiemus ». Quod verbum sanctus Franciscus audiens graviter tulit, illius viri cognoscens intentionem: putabat enim ille ipsos ibidem morari velle ad augendum locum, et ut domum domui copularent. Statimque sanctus Franciscus egrediens inde, relicto tugurio illo propter rustici verbum, transtulit se ad locum alium non longe ab illo, qui Portiuncula dicitur, ubi, sicut supra dictum est, ecclesia Sanctae Mariae ab ipso diu ante fuerat reparata. Nihil volebat proprietatis habere, ut omnia posset in Domino plenius possidere.“</p>	<p>„Quadam autem die, existentibus fratribus in dicto loco, accidit ut quidam rusticus cum suo asino veniret illuc volens in ipso tugurio cum asino hospitari, et ne repelleretur a fratribus, ingrediens cum asino dixit ad asinum suum: « Intra, intra, quia bene faciemus huic loco ». Quod sanctus pater audiens et verbum ac intentionem rustici cognoscens motus est animo super eum, maxime quia ille tumultum magnum fecerat cum suo asino, inquietans omnes fratres qui tunc silentio et orationi vacabant. Dixit ergo vir Dei ad fratres: « Scio, fratres, quod non vocavit nos Deus ad praeparandum hospitium asino et ad habendas hominum frequentationes, sed, ut hominibus quandoque viam salutis praedicantes et salutaria consilia exhibentes, orationibus et gratiarum actionibus principaliter insistere debeamus ». Reliquerunt igitur dictum tugurium ad usum pauperum leprosororum, transferentes se ad Sanctam Mariam de Portiuncula iuxta quam in una domuncula fuerant aliquando commorati priusquam ipsam ecclesiam obtinerent.“</p>

Tabulka 1: Srovnání okolností odchodu bratří z místa zvaného Rivortorto v prvním Celanově životopise zakladatele a v *Legendě tří druhů*. *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 318-319, 1426-1427.

<i>Vita prima sancti Francisci</i>	<i>Legenda trium socirum</i>
<p>„<i>Vix vel numquam a laude Dei et oratione cessabant, sed continua discussione quidquid egerant recolligentes, pro bene actis gratias Deo, pro neglectis et incaute commissis gemitus et lacrimas persolvebant. Relictos a Deo se fore putabant, si non se in spiritu devotionis solita pietate iugiter cognoscerent visitari. Cum enim orationibus incumbere vellent, ne ipsos arriperet somnus, aliquo adminiculo tenebantur: aliqui suspensis funibus fulciebantur, ne per somni surreptionem oratio turbaretur.</i>“</p>	<p>„<i>Solliciti erant quotidie orare et laborare manibus suis ut omnem otiositatem animae inimicam a se penitus effugarent. Surgebant in media nocte solliciti et orabant devotissime cum immensis lacrimis et suspiriis.</i>“</p>

Tabulka 2: Srovnání důrazu na noční modlitbu coby prvku konventualizovaného života v prvním Celanově životopise o Františkovi a v *Legendě tří druhů*. *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 315, 1414-1415.

<i>Memoriale in desiderio anime</i>	<i>Compilatio Assisiensis</i>
<p>„<i>Docebat suos habitacula pauperula facere, ligneas, non lapideas, easque vili schemate casellas erigere. Saepe vero de paupertate sermonem faciens ingerebat fratribus evangelicum illud: « Vulpes foveas habent et volucres caeli nidos, Filius autem Dei non habuit ubi caput reclinaret ».</i>“</p>	<p>„<i>Docebat fratres suos habitacula pauperula facere, ligneas non lapideas easque vili schemate casellas erigere. Nolebat locellum aliquem fratres inhabitare, nisi certus ad quem proprietates pertineret constaret patronus. Legem namque peregrinorum in filiis semper quesivit.</i>“</p>

Tabulka 3: Srovnání prvního z příběhů o chudobě staveb ve druhém Celanově životopisu o Františkovi s verzí v *Assiské kompilaci*. *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 495, 1502.

<i>Memoriale in desiderio anime</i>	<i>Compilatio Assisiensis</i>
<p>„<i>Quodam tempore cum apud Sanctam Mariam de Portiuncula fieri deberet capitulum et iam tempus instaret, considerans populus Assisii domum ibi non esse, nesciente pariter et absente viro Dei, domum pro capitulo citissime construunt. Quo tandem reversus pater, domum aspexit et moleste ferens, non molliter doluit. Mox ad eliminandam aedem primus assurgit, tectum conscendit, et lastas cum tegulis manu valida subruit. Iubet etiam fratres ascendere, et monstrum paupertati oppositum eminus abrogare. Dicebat enim cito expandendum per ordinem, et accipiendum omnibus in exemplum quidquid in loco illo arrogantius videretur. Hanc ergo domum funditus evertisset, nisi milites qui adstabant, eam communitatis et non fratrum dicentes, fervori sui spiritus obstitissent.</i>“</p>	<p>„<i>...prope capitulum quod tunc debebat fieri, quod et illis temporibus omni anno fiebat apud Sanctam Mariam de Portiuncula, considerans populus Assisii quod fratres essent gratia Domini iam multiplicati, et cotidie multiplicabantur, et quod, maxime cum convenirent ibi omnes ad capitulum, non haberent nisi quandam pauperulam et parvam casinam coopertam de palea, et parietes erant constructi ex vigminibus et luto, sicut fratres fecerant primo quando venerant illuc ad manendum, habito concilio generali, in paucis diebus cum festinatione et magna devotione fecerunt ibi magnam domum ex lapidibus et calce muratam, sine consensu beati Francisci et ipso absente. Cumque reverteretur beatus Franciscus de quadam provincia et veniret ad capitulum et vidisset illam domum constructam ibi, miratus est inde. Et considerans quod, occasione illius domus, fratres in locis, [in] quibus morabantur et erant moraturi, hedificarent vel facerent hedificari magnas domos, et maxime quia volebat quod semper ille locus esset forma et exemplum omnium locorum fratrum, antequam finiretur capitulum, surrexit quadam die et ascendit super tectum illius domus et precepit fratribus ut ascenderent, et cepit una cum fratribus proicere in terram lastas ex quibus erat cooperta, volens destrure domum. Videntes quidam milites Assisii et alii...quod beatus Franciscus et alii fratres volebant</i></p>

	<p><i>dissipare domum illam, statim iverunt ad ipsos; qui dixerunt beato Francisco: « [Frater], ista domus est communitatis Assisii, et nos sumus hic pro ipsa communitate; unde dicimus tibi quod non destruas domum nostram ». Dixit beatus Franciscus: « Ergo si vestra est domus, nolo tangere illam ». Et statim descendit de ea et alii fratres qui cum ipso erant descenderunt.“</i></p>
--	---

Tabulka 4: Srovnání události o zboření domu vystavěného pro bratry při příležitosti konání generální kapituly v Porciunkule ve druhé Celanově hagiografii o Františkovi a v *Assiské kompilaci*. *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 496, 1540-1541.

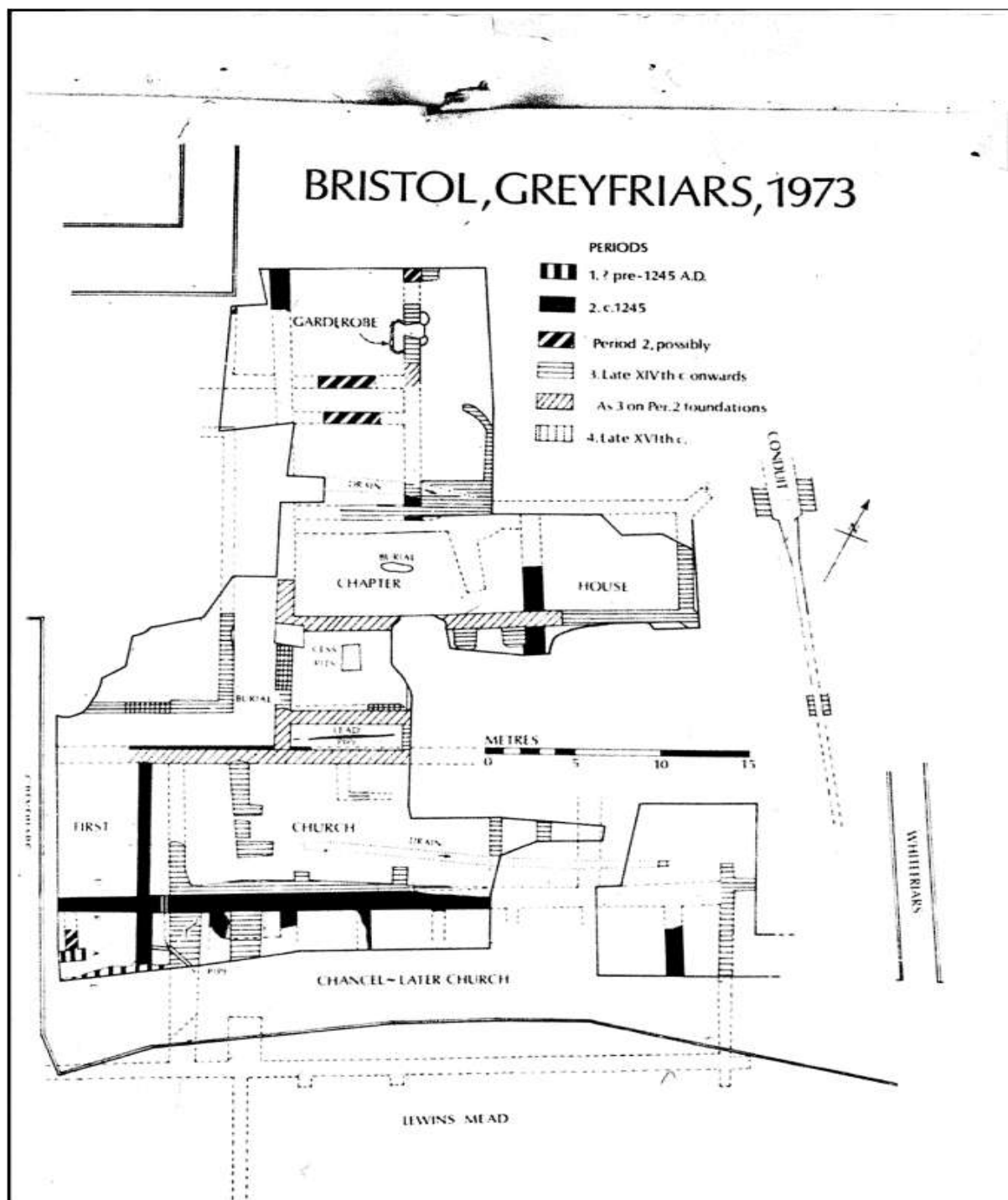
<i>Memoriale in desiderio anime</i>	<i>Speculum Perfectionis</i>
<p><i>„De Verona quodam tempore rediens et per Bononiam transire volens, audit fratrum domum noviter ibi esse constructam. Qui, eo quod « fratrum domum » verbum insonuit, gressum vertit, et Bononiam non accedens, aliunde pertransiit. Mandat denique fratribus domum festinanter exire. Propter quod, relicta domo, etiam infirmi non remanent, sed eiciuntur cum aliis. Nec redeundi licentia datur, donec dominus Hugo tunc Ostiensis episcopus et in Lombardia legatus, domum praedictam publice praedicando suam esse proclamat. Testimonium perhibet et scribit haec ille, qui tunc de domo aegrotus eiectus fuit.“</i></p>	<p><i>„Transiens autem per Bononiam, audit domum fratrum noviter ibi esse constructam. Qui, statim ut audivit quod domus illa dicebatur esse fratrum, gressum vertit et de civitate exivit, atque mandavit districte quod omnes fratres exirent festinanter, et ibi nullatenus habitarent. Exierunt ergo omnes, ita ut etiam infirmi non remanent ibidem, sed cum aliis sunt ejecti; donec dominus Hugo, Ostiensis episcopus et legatus in Lombardia, praedictam domum esse suam publice praedicavit. Et frater existens infirmus, qui de eadem domo tunc fuit eiectus, testimonium perhibet de iis et scripsit haec.“</i></p>

Tabulka 5: Srovnání výkladu události o domu v Boloni ve druhé hagiografii zakladatele od Celana s variantou obsaženou v *Zrcadle dokonalosti*. *Fontes Franciscani*, E. MENESTÓ, S. BRUFANI *et. al.* (ed.), s. 497, 1858-1859.

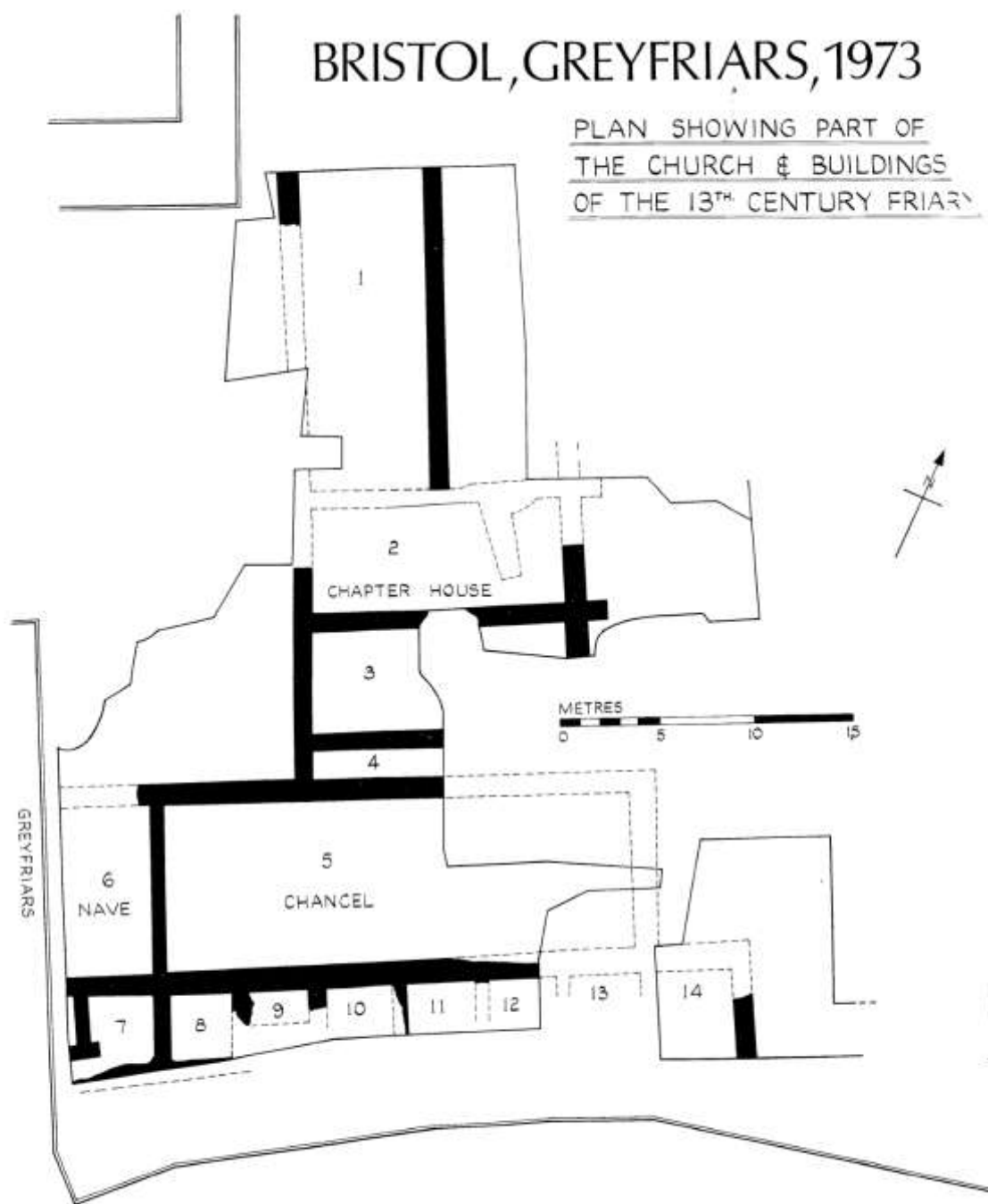
Přednarbonnské konstituce	Narbonnské konstituce
„Item statuimus quod edificiorum curiositas in picturis, celaturis, fenestris, colupnis et huiusmodi castigatione debita corrigantur. Insuper, ut (!) edificiorum superfluitas in latitudine, longitudine, secundum loci conditionem debitam, de cetero actentius evitentur, sive incepta fuerint sive non.“	„Cum autem curiositas et superfluitas directe obviant paupertati, ordinamus quod aedificiorum curiositas in picturis, caelaturis, fenestris, columnis et huiusmodi, aut superfluitas in longitudine, latitudine et altitudine, secundum loci conditionem, arctius evitentur.“
„Item, campane, que numerum librarum in constitutione preceptum excedunt a centum libris et supra, aut frangantur aut commutentur.“	-
„Vitree fenestre ystoriatae vel pic(turate) etc.“	„Item, fenestrae, vitree, ystoriatae vel picturate, de cetero nusquam fiant, excepto quod in principali vitrea, post maius altare chori, haberi possint imagines crucifixi, beatae Virginis, beati Iohannis, beati Francisci et beati Antonii tantum. Et si de cetero factae fuerint, per visitatores admoveantur.“
„Iuncture testitudinum nullatenus collocentur etc.“	„Ecclesiae autem nullo modo fiant testitudinatae, excepta maiori cappella.“
„Campanile ad modum turris etc.“	„Campanile ecclesiae ad modum turris de cetero nusquam fiat.“

Tabulka 6: Srovnání architektonických a uměleckých předpisů v přednarbonnské legislativě se zněním daných nařízení v *Narbonnských konstitucích*. *Constitutiones generales*, C. CENCI, R. G. MAILLEUX (ed.), č. 34, 38, 71, 72, 87, s. 9-10, 53, 55 a č. 15, 17, 18, s. 75.

Příloha 2

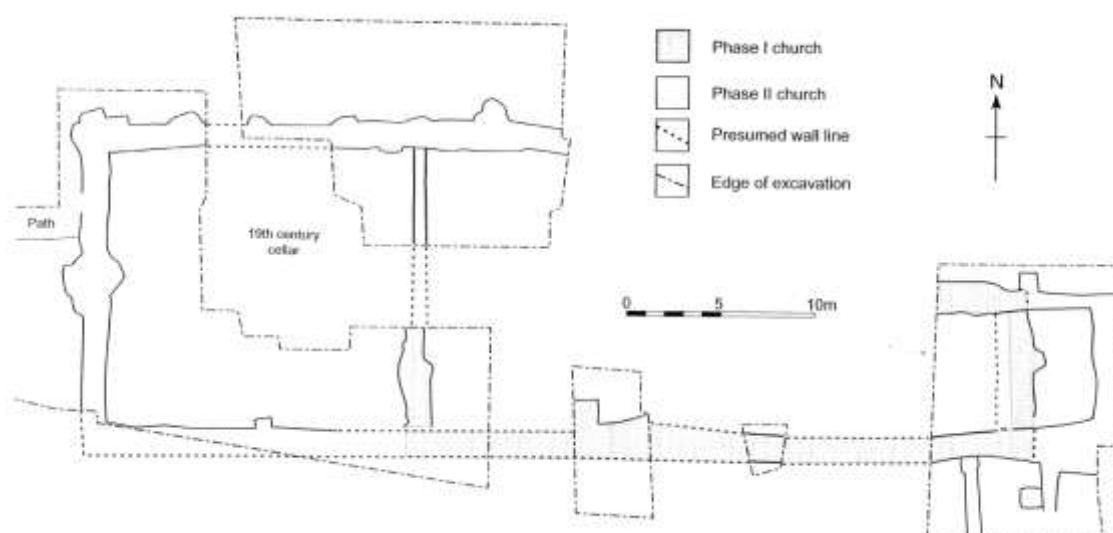
Obr. 1: Půdorys staveb bristolských minoritů v Lewin's Mead odkrytých archeologickým průzkumem Michaela W. Ponsforda roku 1973. Černě jsou vyznačeny zdi objektů datovaných do nejstaršího období kolem první poloviny 13. století. Šikmým šrafováním jsou označeny stavby, při jejichž pozdější přestavbě bylo využito starší zdivo z nejstarší fáze výstavby. Kreslil Michael W. Ponsford. Otištěno v L. E. WEBSTER, J. CHERRY, „Medieval Britain“, obr. 59 (s. 190).

Obr. 2: Plán staveb bristolských minoritů v Lewin's Mead odkrytých archeologickým výzkumem Michaela W. Ponsforda z roku 1973. Č. 2 – kapitulní síň, č. 3 – sakristie (?), č. 5 – nejstarší nalezený presbytář, č. 6 – odkrytý pozůstatek nejstarší lodi kostela, č. 7-13 – boční kaple (?) (autorovi diplomové práce bylo dodatečně vysvětleno, že v místě předpokládané 14. kaple žádná zeď nebyla). Čárkovaně naznačen nejistý východní závěr presbytáře. M. W. PONSFORD, *Excavations*, obr. 2, n. s.

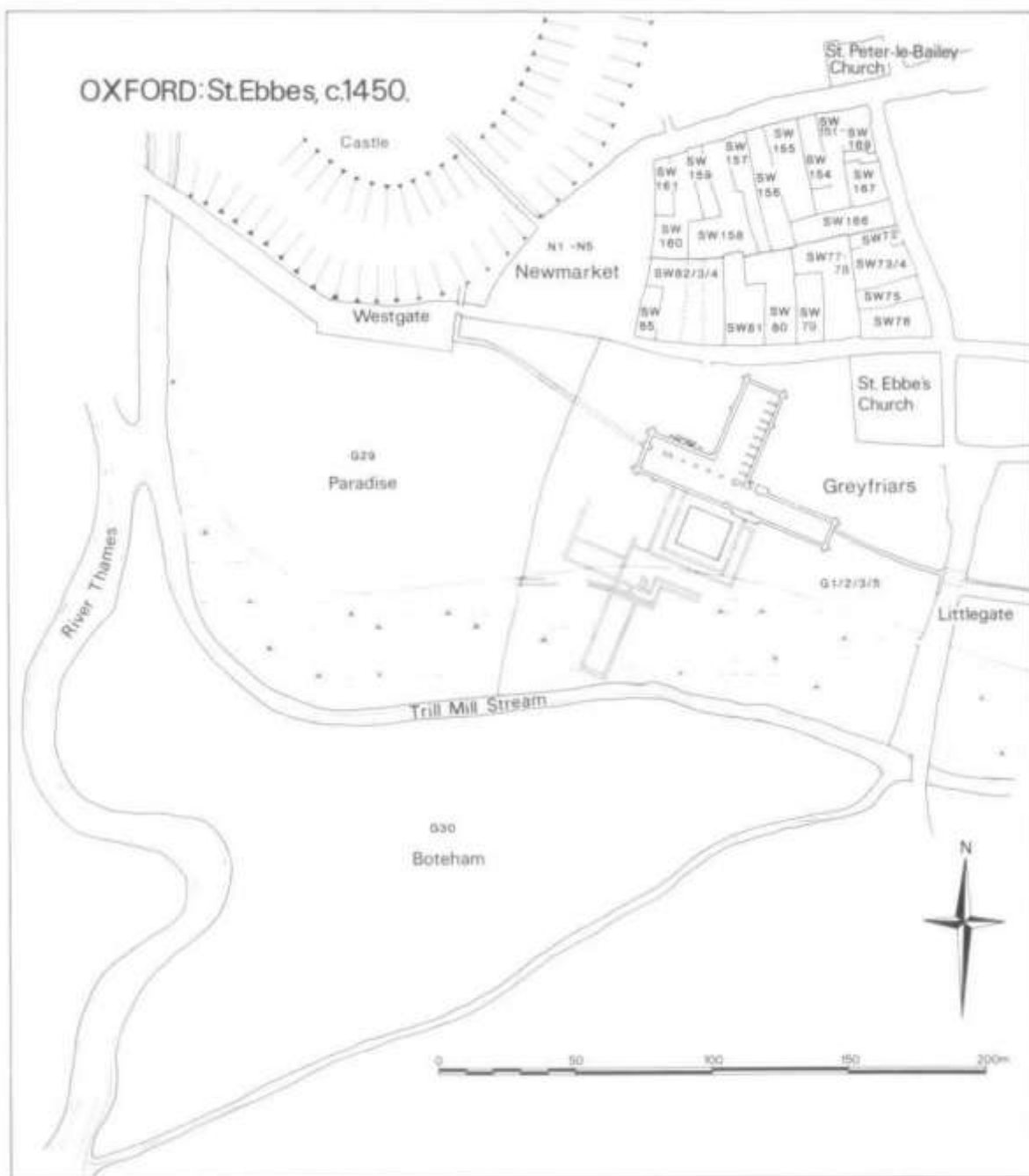
Obr. 3: Detail oblasti, kde se nacházely první svatyně minoritů v Hartlepoolu odkryté archeologickým průzkumem Robina Danielse v letech 1982-1983. V pozadí modře vyznačen zjištěný rozsah dřevěného objektu, přerušovaný západní zdi pozdějšího dvoulodí. V popředí robustnější základy západní zdi první kamenné svatyně nacházející se pod zdivem letneru s patrným negativem zdiva spojovaným se základy menší zvonice. Foto Robin Daniels. Upraveno autorem diplomové práce.

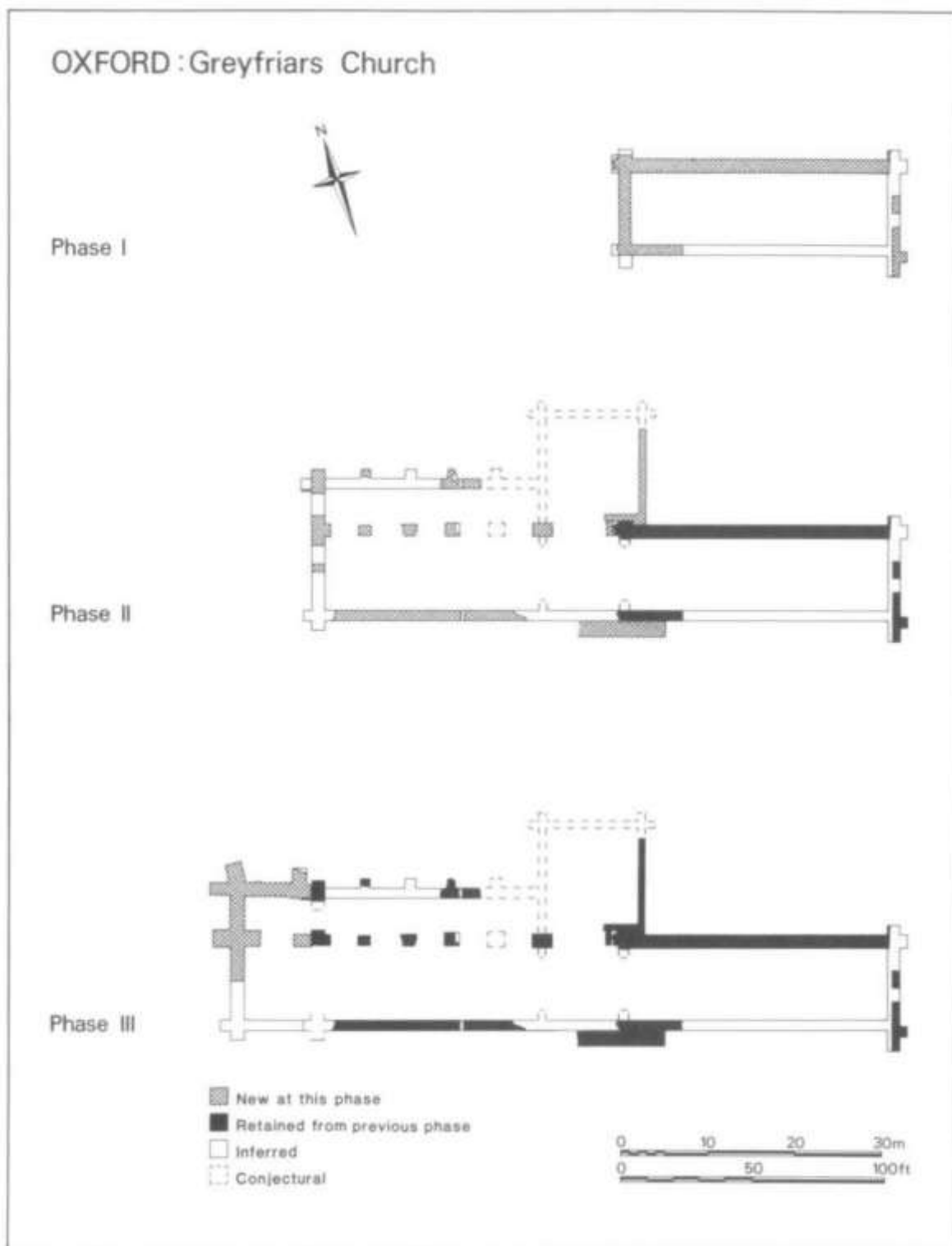
Obr. 4: Půdorys odkrytých částí první a druhé kamenné svatyně hartlepoolských minoritů. Části s šedým odstínem („Phase I church“) náležejí první kamenné stavbě (kostelu?). Bíle je pak vyznačena přístavba dvoulodí („Phase II church“). R. DANIELS *et. al.*, *Hartlepool*, obr. 5. 13 (s. 134).

Obr. 5: Zvonice kostela sv. Petra v řetězech, Thornaby-on-Tees. Podobný vzhled mohla mít zvonice minoritského kostela v nedalekém Hartlepoolu. Foto Robin Daniels

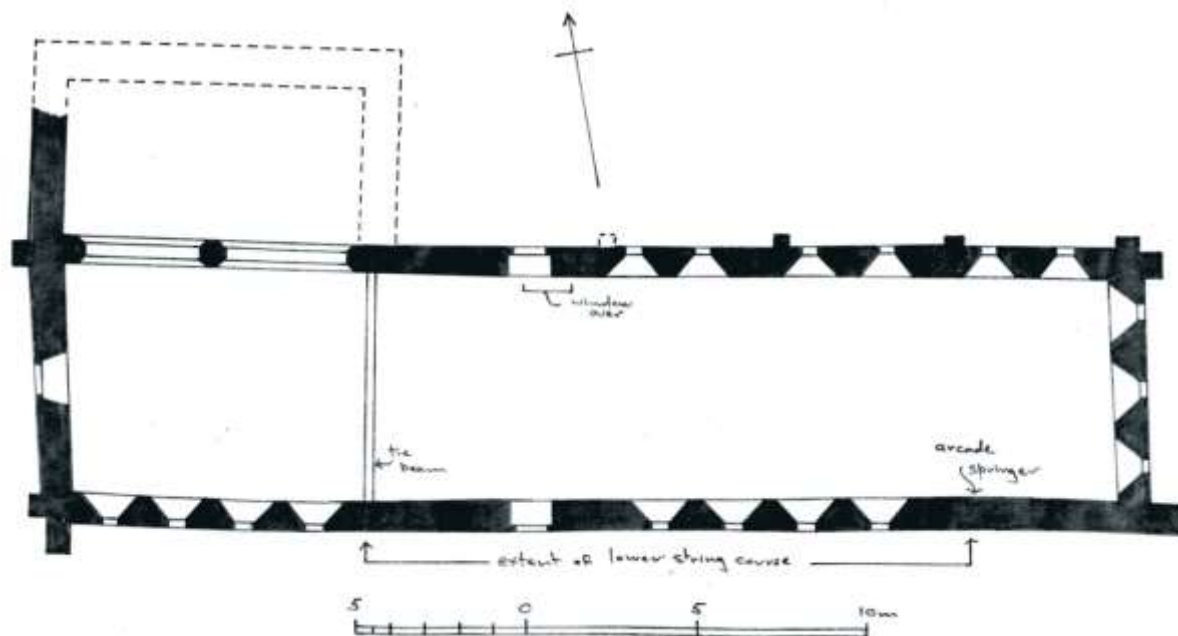

Obr. 6: Oblast kolem kostela St. Ebbe's, kam je situováno první založení oxfordských minoritů s vyznačením pozemků, z nichž některé jsou ztotožňovány s prvními donátory oxfordských menších bratří. Č. 76 označuje parcelu Roberta le Mercera. Zhruba naproti č. 85 je Salterem situován pozemek č. 85b (jak na této, tak v Salterově mapě neuveden), který minoritům v roce 1236 poskytl Robert Oen. Jižně od kostela St. Ebbe's je vyznačen rozsah druhého založení oxfordských minoritů s archeologicky nalezeným kostelem. T. G. HASSALL *et. al.*, „Excavations in St. Ebbe's“, obr. 84 (s. 276).

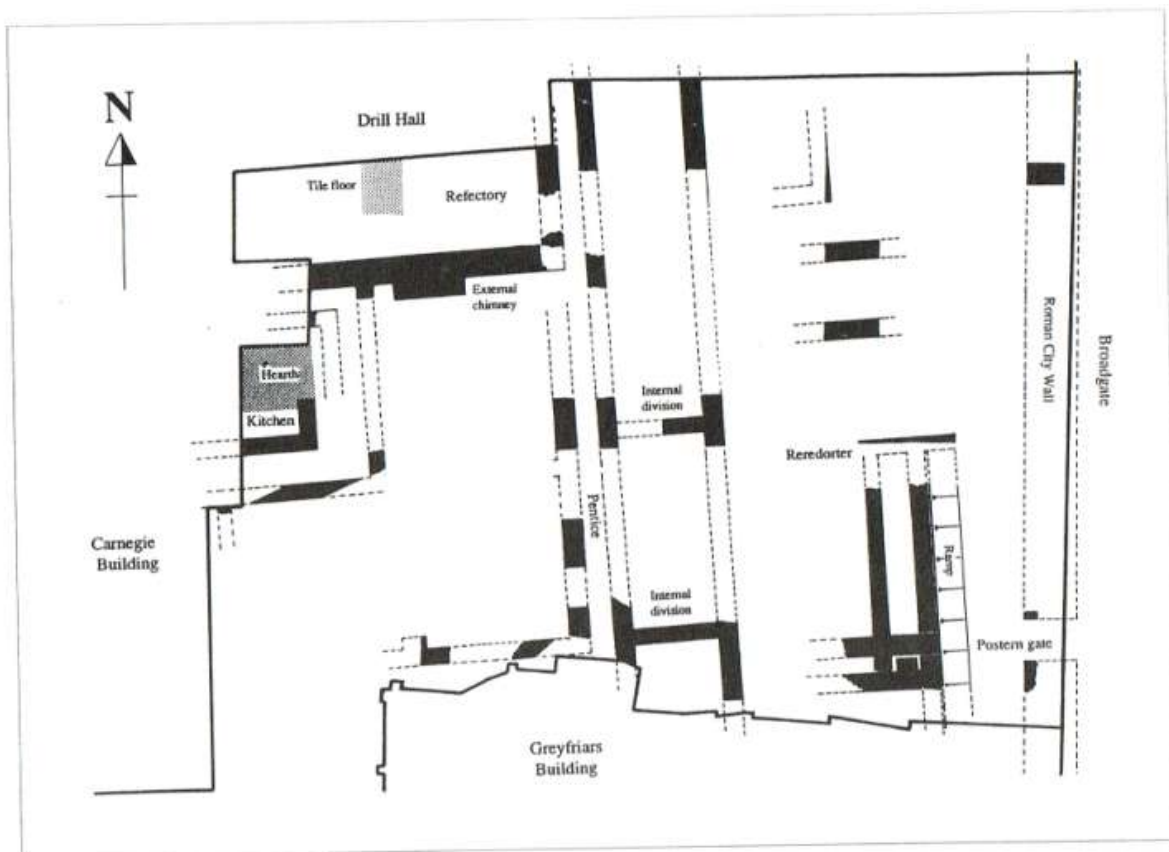

Obr. 7: Rekonstruované podoby prvních fází výstavby archeologicky odkryté svatyně oxfordských minoritů na místě jejich druhého založení. T. G. HASSALL *et. al.*, „Excavations in St. Ebbe’s“, obr. 39 (s. 185).

PHASE ONE c. 1240

Obr. 8: Půdorys dosud stojícího prvního kostela minoritů v Lincolnu. Čárkově rekonstruován rozsah severní boční lodi (?), kde je černě vyznačeno nalezené zdivo z roku 1905. Rovněž viditelná je míra, do jaké západní zeď objektu nesvírá se severní a jižní zdí stavby pravý úhel. Příčka vedoucí napříč kostelem, ke které směřuje šipka s označením „tie beam“ značí místo, kde se mění profil střechy. Zde byl patrně umístěn letner. Kreslil dr. Glyn Coppack

Obr. 9: Plán s vyznačením nalezených zdí řádových staveb minoritů v Lincolnu archeologickým výzkumem Michaela Jarvise v letech 1994-1995. Objevený fragment se stejnou orientací jako dochovaná budova lincolnských minoritů („Greyfriars Building“) byl zachycen přímo pod latrínami („Reredorter“). M. JARVIS, „Lincoln Central Library“, plán na s. 8.

Obr. 10: Pohled na západ z pozdějšího patra dochované stavby minoritů v Lincolnu. Na snímku je patrná změna profilu střešních vzpěr na západním konci budovy, což je oblast uvažované lodě prvního kostela. Foto Martin Ollé

Obr. 11: V popředí jeden z pilířů nesoucích klenbu z doby přestavby prvního kostela po polovině 13. století. V pozadí pak dochovaný arkádový pilíř, který se otevíral do severní boční lodi (?). Foto Martin Ollé

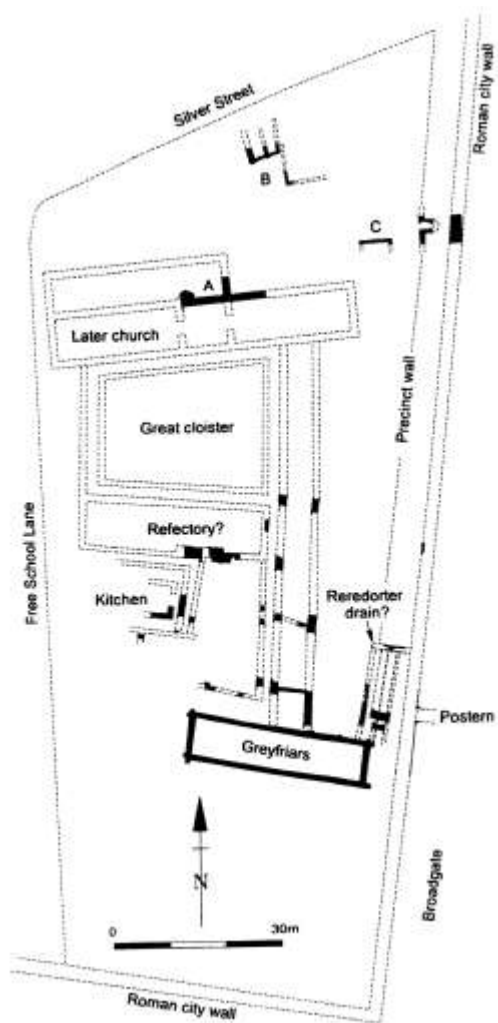
Obr. 12: Detail dochovaného fragmentu arkádového oblouku viditelného v patře stávající stavby minoritů v Lincolnu. Foto Martin Ollé

Obr. 13: Další pozůstatek arkádového oblouku viditelný v patře dosud stojící budovy lincolnských minoritů. Foto Martin Ollé

Obr. 14: Detail pisciny v patře dochovaného objektu lincolnských minoritů. Tento prvek je spojován s funkcí infirmaria celé stavby po druhé polovině 13. století. Foto City of Lincoln Council.

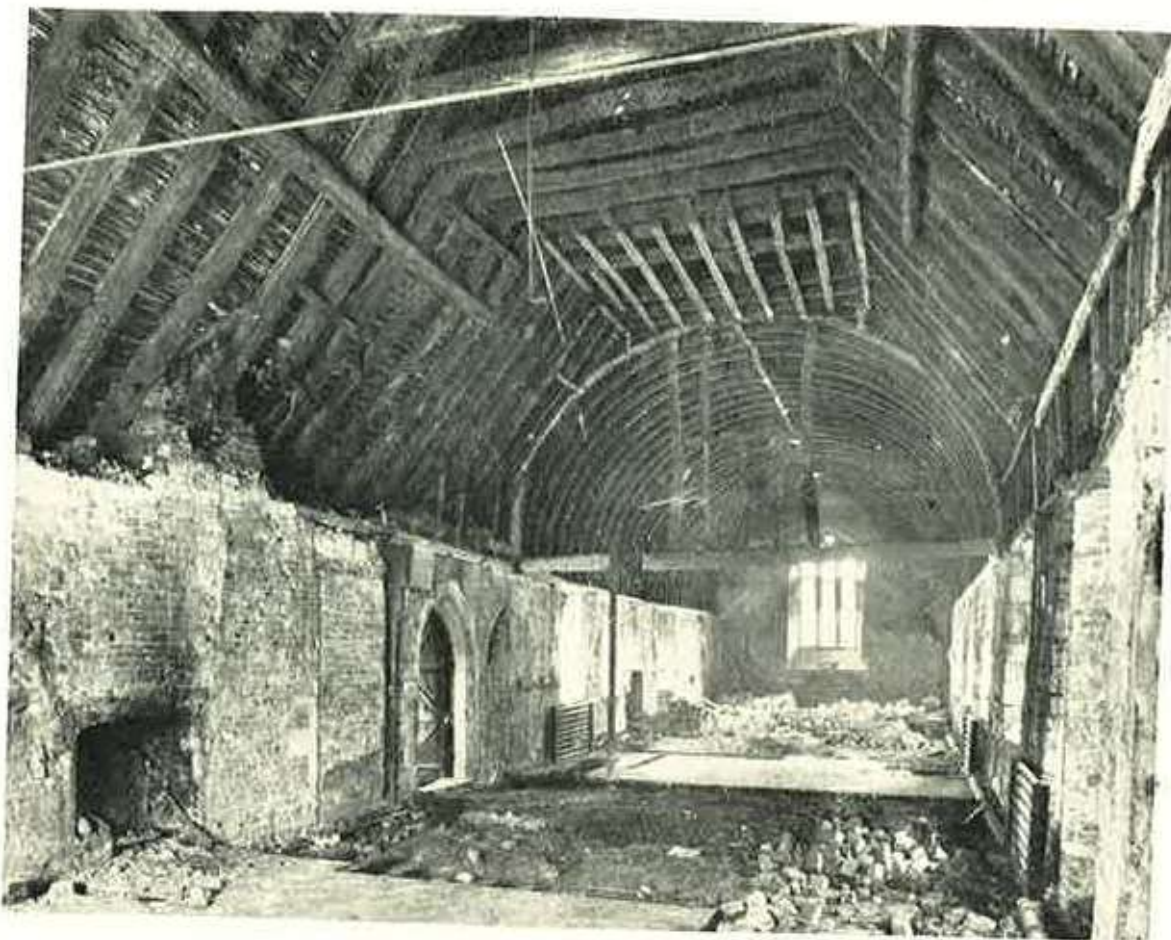
Obr. 15: Celkový rozsah řadových staveb minoritů v Lincolnu. Severně od prvního kostela jsou vyznačeny fragmenty zdi zvětšeného kostela odkryté archeologickým výzkumem v roce 1973 („Later church“). K. STEANE *et. al.*, *The Archaeology*, obr. 15.13 (s. 497).

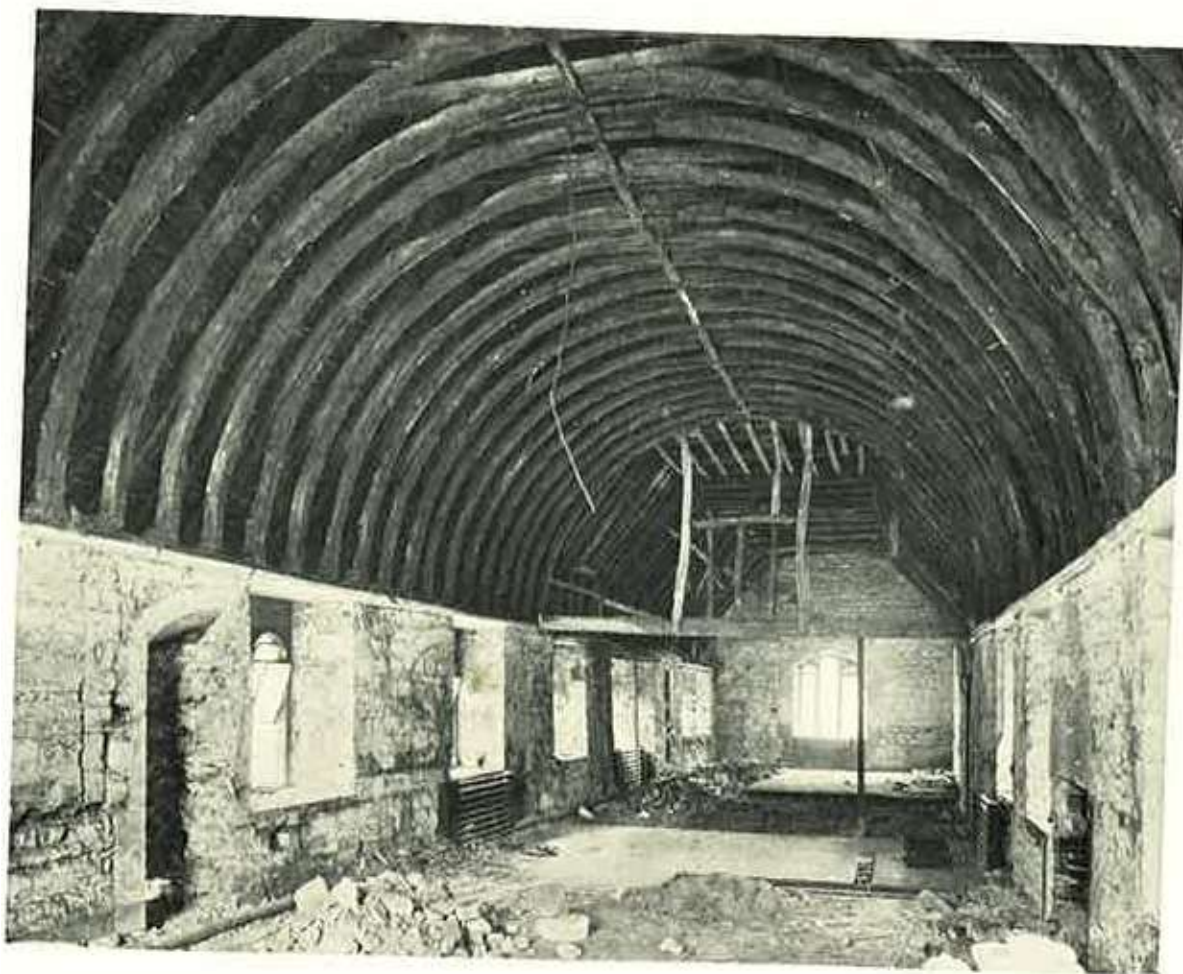
Obr. 16: Detail opěrného pilíře z druhé fáze výstavby, který byl umístěn proti západnímu vchodu prvního kostela minoritů v Lincolnu. Foto dr. Colin Hayfield. C. HAYFIELD, „A Conservation Plan“, Vol. 2, obr. 41, n. s.

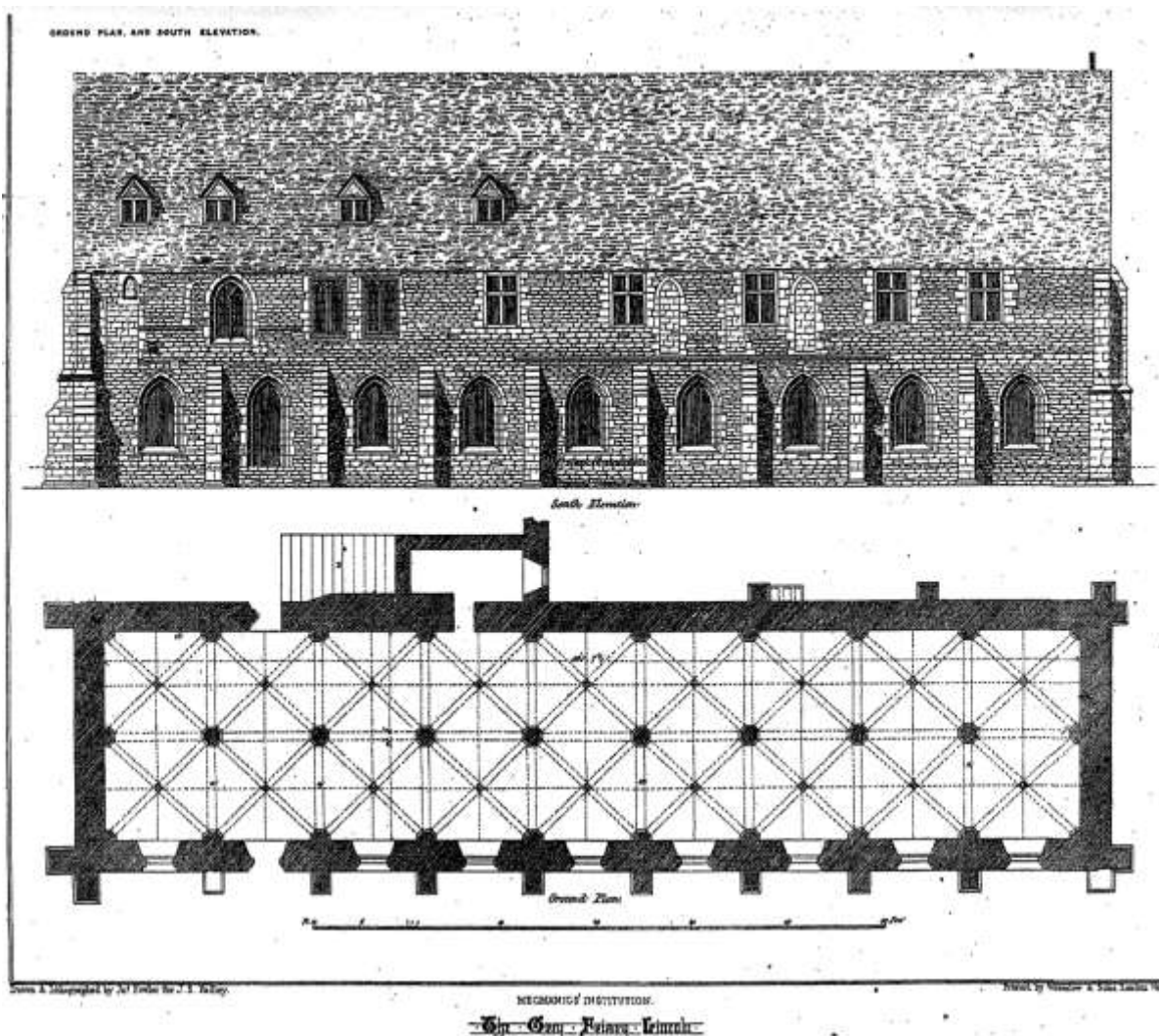
Obr. 17: Detail původního vchodu v severní stěně dochované stavby lincolnských minoritů spojovaného s oblastí zvanou „walking place“, kterou směrem do lodi patrně předěloval letner. Foto Martin Ollé

Obr. 18: Pohled ze západu na vazník v průběhu restauračních prací, který dle Coppacka značí oblast umístění letneru, kde se zároveň mění profil střešních vzpěr. A. R. MARTIN, „The Greyfriars of Lincoln“, obr. VI, n. s.

Obr. 19: Pohled z východu na vazník v průběhu restauračních prací. A. R. MARTIN, „The Greyfriars of Lincoln“, obr. VI, n. s.

Obr. 20: Shora rytina z roku 1851 od Jamese Fowlera s pohledem na jižní stranu dochované budovy lincolnských minoritů. Mezi jihozápadním rohovým opěrným pilířem budovy (blíže zleva) a druhým opěrným pilířem na jihu jsou na úrovni patra objektu viditelné pozůstatky vystupujícího zdiva, které zhruba uprostřed přerušuje okno. Podle Coppacka by mohly souviset s jižní boční lodí, která by s ohledem na svažující se terén na této straně objektu byla umístěna níže než na severu. Vytvořil James Fowler. James S. PADLEY, *Selections from the Ancient Monastic Ecclesiastical and Domestic Edifices of Lincolnshire*, Lincoln 1851, obr. 1, n. s.